

2011/4 • XVIII. évf. 4. szám

Ára: 600 Ft

FOLKMAGAZIN

**Rodopei élmények
A napfény építészete
Legényfogás és udvarlás
Utak, tévutak, lehetőségek**

Roccio, Spanyolország, 2003.
(fotó: Molnár Zoltán)

A TARTALOMBÓL:

5. Tánclánc – CD-ajánló
Kiss Ferenc
6. Koboz ÉS/VAGY iskola?
Bolya Mátyás
9. Észrevételek egy műbírálathoz
Németh László
12. EGYSZER VOLT, HOGY IS VOLT?
Kóka Rozália gyermekrovata
Mondák István királyról
14. Szék laudációja
Sebő Ferenc
15. MAGTÁR
Székről, mintha mese lenne
Vári Attila
18. A TÖRTÉNELEM SODRÁBAN
Az „aventinusi tündér” – I.
Kóka Rozália
22. Rodopei élmények
Stuber György
27. Hagyomány – Örökség – Közkultúra
A használható és a hulladék (I. rész)
Kiss Ferenc
30. Amerikai magyarok az óhazában
Pigniczky Réka
32. SZÉKI BABONÁK ÉS HIEDELMEK
Kisó néni mondta
Nem tudtam rálépni a küszöbre
Kocsis Rózsi
34. A napfény építészete
Grozdits Károly
38. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
...halat, s mi jó falat...
Juhász Katalin
39. Rendhagyó CD-pályázat
40. TALLÓZÓ
Márai Sándor: Magyarvista
Kós Károly: Kalotaszeg
42. A Fülep Márk-projekt
Barvich Iván
44. Táncházak, tanfolyamok...

Legényfogás és udvarlás

Spanyolországi hiedelmek és szokások – I.

A házasságkötés a paraszti társadalmakban az emberi élet egyik nagy fordulópontja. A hajadon lányok különböző praktikák, furfangok segítségével igyekeztek befolyásolni a jövőt, kitálatni, megjósolni, milyen is lesz a jövődöbelijük. Spanyolországban mindenekelőtt a szentek közbenjárását kérték, hogy mihamarabb szeretőt és férjet találjanak maguknak. Mindközül Pádúai Szent Antal volt a legnépszerűbb „házasító” szent. A házasulni kívánó leányok imával, áldozatok vállalásával, alamiznával, különböző fogadalmakkal, ajándekókkal kérték Szent Antal közbenjárását. Ha a hozzá intézett kérés meghallgatásra talált, a hálás leány gyertyagyújtással, vagy némi aprópénzzel fejezte ki köszönését és örömet. A templomi perselyek közül mindig Szent Antal perselye telt meg a leghamarabb. Egy, a Costa del Solhoz közeli kis faluban így mesélték az 1990-es évek elején: „Mikor egy nő csúnya, unalmas, vagy már idősebb volt, Szent Antalhoz fordult, és kérte, küldjön neki szeretőt. Gyakori volt, hogy csomót kötöttek habitusának zsinórjára, vagy olajméceszt gyújtottak neki. Az is előfordult, hogy csicseriborsót dobtak a Szent Antal szobor köldökéhez, és ha eltaláltak, úgy vélték, még abban az évben szeretőre találnak.” (Bautista Morente, C. M.: Apuntes etnográficos sobre costumbres de noviazgo y fiestas de galanteo. 1991.) Szokás volt a szenthez kilencedet imádkozni, valamint tanácsos volt rendszeresen gyónni, áldozni, különféle imádságokat mondani, zarándoklatokon, búcsúkon részt venni. Cádizban a leányok, hogy szeretőt kapjanak, a derekánál zsineggel átkötöttek egy kis ölből öntött Szent Antal figurát, és azt egy vízzel teli kancsóba lógatták egészen addig, míg szeretőre nem lettek. Ekkor pedig teljesítették a szentnek tett fogadalmukat. Másik gyakori szokás volt a hajadonok között, hogy egy kis ezüst Szent Antal szobrocskát vagy arcképet viseltek medalionként a nyakukban. Ráadásul, ha valaki másét

sikerült megszerezniük, kétszeres hatást tulajdonítottak neki. Ha nem teljesült hamarosan a kívánságuk, megharagudtak a szentre, ezért szobrocskáját egy kötéltre kötve a kútba lógatták, vagy az ágy mögé dobták, és egészen addig ott tartották, míg kérésük nem teljesült. Sok esetben úgy próbálták Szent Antalt a kérés teljesítésére „kényszeríteni”, hogy a gyermek Jézus szobrát, mely a szent ismert attribútumai közé tartozik, elválasztották az övétől.

A szeretőt kereső leányok körében igen népszerű volt Szent Rita is, a családok védőszentje. Hozzá szintén imádkoztak kilencedet, és perselyébe bizonyos összeget dobtak, hogy kérésük teljesüljön. Más andalúz falvakban a hajadonok Szent Sebestyénhez és Szent Józsefhez fordultak szeretőért fohászkodva. Sorzánban (La Rioja) május harmadik vasárnapján ünnepelték a „Fiesta de las Doncellas”-t, és körmenetet tartottak a Szűzanyának szentelt kápolnában. A hiedelem szerint, azok a leányok, akik részt vettek ebben a körmenetben, rövid időn belül férjhez mentek. Az extremadurái falvakban úgy tartották, hogy az a lány, aki három teljes fordulatot tesz egy bizonyos híres, himbálódzó kő körül, s közben egy üdvözléget imádkozik, még abban az évben férjhez megy. Hasonló szerencse éri azt, aki áthalad egy szent körmenetre előkészített hordszéke alatt, vagy például a portaje-i leányok azon nyomban szeretőre találnak, ha a „Virgen del Casar” búcsúnapján a kápolna árnyékában fogyasztják el uzsonnájukat.

Természetesen profánabb szokások, rítusok is kapcsolódtak a párválasztáshoz, férjjósláshoz. Az extremadurái leányok például tavasszal kimentek a határba, hogy a kakukk énekét meghallják, mert ezt a madarat nagyon bölcsnek, mindentudónak tartották. Amikor meghallották, hogy a közelben van a madár, fennhangon megkérdezték tőle, hogy hány évet kell még várniuk a házasságkötésig. Ahány kakukkolás következett ezután, annyi évet kellett még ha-

Címlap: Bulgáriai török-cigány zurnás (fotó: Stuber György)

jadonságban töltöttük. (Moreno, D.: „El folklore del noviazgo en Extremadura”. In: *Revista de Folklore*, n. 79., 1987. 19-27. o.)

Egy másik érdekes hiedelem szerint az Esthajnalcsillagot, vagyis a Vénuszt fiatal, szerelmes lánynak tartották, aki minden hajnalban égyomorra felkel, hogy elbúcsúztassa munkába induló kedvesét. A hajdonok kenyérdarabkákat, tejet, gyümölcsöt helyeztek az ablakba, hogy a csillag azzal csillapítsa éhségét, ha a kedvese késik és a várakozás bosszúra nyúlik. Az ismétlődő adakozásért cserébe Vénusz a sajátjához hasonló, dolgos kedvessé ajándékozta meg a jószívű leányokat.

Az a lány, aki három egymást követő éjszakán tükröt rejtett a párnája alá, harmadik este jövendőbelijével álmodhatott. Mások pontban éjfélkor három krumplit helyeztek az ágyuk alá (az egyiket héjastul, a másikat félig, a harmadikat pedig teljesen meghámozva), és hajnalban, amikor jobb lábbal felkeltek, majd becsukott szemmel az egyiket kivették az ágy alól, megtudták, hogy leendő férjük gazdag, középvagyonos vagy szegény lesz-e. Aki nyitott ollóval a párnája alatt töltötte az éjszakát, reggel az olló hegyének állásából a leendő férj házának irányát állapíthatta meg. Elterjedt volt az ólomöntés is, de jóstoltak pohár vízbe öntött tojás sárgájának és fehéjének reggelre felvett alakjából is, mely a jövendőbeli foglalkozására utalt.

Az udvarlásra lehetőséget biztosítottak a paraszti élet társas munkaalkalmai, az aratás, a szüret, a kukoricafosztás, az olajbogyó begyűjtése, majd ezek végeztével a közös munkát lezáró bálók, valamint a téli fonó. Ide az asszonyokon, lányokon kívül csak a kicsi fiúk, vagy a házas férfiak léphettek be. Voltak azonban úgynevezett legényjáró napok is, például a szombat, amikor a fiatal legények is bemehettek, udvarolhattak a lányoknak és hazakísérhették őket. A fiatalok a téli vasárnapokon táncmultságokat rendeztek, a konyhában vagy a pajtában, csűrben táncoltak. Nagy jelentősége volt a fiatalság életében a kútnak, illetve a kútra járásnak. A vízfordás a leányok feladata volt, de útközben vagy a kútnál várták őket a legények. Sokszor tánc is kialakult a kútnál. A vizeskorsó a lány szüzességét szimbolizálta, a törött korsó pedig érthető módon annak elvesztését. Épp ezért bizonyos falvakban házassága napján a menyasszony lánybarátai előtt összetörte korsóját.

És, bár általában a lányok és legények kapcsolatai a falusi társadalom szigorú előírásai szerint és felügyelete alatt alakultak, formálódtak, találhatunk példákat olyan szokásokra is, melyek ezeket látszólag figyelmen kívül hagyják, mint például „az ágyban udvarlás” gyakorlata, amely azonban már egy következő cikk témája lesz.

Valter Linda

Dobszay László (1935–2011)

2011. augusztus 26-án, életének 77. évében elhunyt Dobszay László Széchenyi-díjas zenetörténész, az MTA Zenetudományi Intézetének nyugalmazott tudományos osztályvezetője, a Schola Hungarica kórus alapító karmestere, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia ez ideig utolsó elnöke.

Dobszay László a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán végzett zeneszerzőként 1957-ben, majd az ELTE BTK történelem szakán szerzett diplomát. Kodály Zoltán meghívására az MTA Népzene kutató Csoport tudományos munkatársa lett, majd 1970-ben Szendrei Jankával és Rajeczky Benjáminnal megalapította a Schola Hungarica kórust. 1972-től oktatott a zenetudományi szakon, és részt vett a magyar középkor zenei emlékeinek első teljes körű feltárásában és szintézisük megírásában. 1981-ben létrehozta a Musicalia Danubiana című sorozatot, majd néhány évvel később megalapította a zenei középkorkutatás legfontosabb műhelyét, az International Musicological Society Study Groupot, a Cantus Plannust. Kezdeményezésére alapították újra a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen az 1950-ben megszüntetett egyházzene tanszékét, amelynek doktori iskoláját 1995-től vezette.

A Széchenyi-díjas zenetudós 2008 decemberétől 2011 áprilisáig töltötte be a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia elnöki tisztét, tagja volt az International Musicological Society vezetőségének, az Academia Europaea-nak, az Academy of Saint Cecilia-nak, a Royal School of Church Music-nak is.

Szabados György (1939–2011)

2011. június 10-én, Nagymaroson elhunyt Szabados György zeneszerző, zongoraművész. A Kossuth-díjat idén elnyerő alkotót nem túlzás a magyar jazz megalapítójának nevezni, abban az értelemben, hogy az ő művészetében találkozott össze először és egészen sajátos, utánozhatatlan módon a magyar népzene világa az improvizációval, valamint a kortárs kompozícióval és a szakrális zenével. Meghatározó hatást gyakorolt több generációra is a jellegzetesen magyar gyökerekből táplálkozó jazzben, ami a hazai zene kevés, igazán eredeti irányának egyike. A kortárs improvizatív zene kiemelkedő egyéniségétől saját soraival búcsúzunk.

„A kultúra – kihelyezés és kihelyeztettség. A folytonosan változó szellemi lét tárgyiasult, kézzel fogható, örökölhető megnyilvánulása. Én ezért jobban szeretek kultuszról beszélni, ami közelebb van az ember belső világához. Mélyebb és fenntartóbb. A kultusz már szakrális dimenzió. Úgy vélem azonban, hogy még ez sem a megfelelő válasz a kérdésre. Szerintem az egyetlen helyes válasz, a »titkok titka« az ember, s egy közösség szellemi tevékenységének legmélyén munkáló sajátos öserejű szellem, a génusz. Ennek önálló, titkos élete és hatóereje van. Ez nem DNS-kérdés. Ez kizárólag szellemi kategória. Itt azonban, ahol élünk, ez a szó sajnos ma nem kimondható, nem használható. A szellem uralmát, és nem a hegemon, pusztán racionális közeget idézi, ezért nem szereti a hatalom – egyik hatalom sem. Magyar génusz – ennél idejétmúltabb, elképesztőbb fogalmat nemigen lehet kimondani a mai Magyarországon. Kimondásáért a szellem embere gyakorlatilag a közélet perifériájára szorulhat. Magyarországon önazonosság-skizofréniája van. Márpedig minden szellemi és művészi teljesítmény mögött ott áll valami időn kívüli érzet, előkép, látomás, valami akarata, ami közvetlenül nem megfogható, a szó tárgyias értelmében nincs is. Am, »Csak ami nincs, annak van bokra, csak ami lesz, az a virág« – írja József Attila. Halhatatlan sorok ezek. Hogy mi lesz, s ha lesz, az milyen lesz, ennek cselekvésre sarkalló előérzete a génusz birodalma.”

Tánclánc

Megjelent Szokolay Dongó Balázs és Bolya Máttyás önálló lemeze

A lemez válogatást tartalmaz a Duna Művészegyüttes „Örökkön-örökké” című előadásához írt kompozíciókból. A Juhász Zsolt koreográfus felkérésére készült művek a színházi alkalmazáson túl tükrözik zenei-művészi törekvéseinket is. Szokolay Dongó Balázs és Bolya Máttyás szerzőpáros több mint tíz éves együttműködésének esszenciáját hallhatjuk a lemezen (tánc)színházi környezetbe helyezve. A műzene és a népzene, az alkalmazott- és a klasszikus zeneszerzés határai egyre inkább elmosódnak látszanak. A népzenei ihletésű kompozíciók improvizációkba, merész hangszerelésekbe ágyazva őrzik, éltetik az évszázadok csiszolta dallamvonalakat.

AJÁNLÁS

Négy évtized népzenei és feldolgozó kísérletezés, s ki tudja hány ezer koncert és lemezélmény után, a tömegzenék soha nem látott silányodásának és túltermelési válságának idején, sajnos be kell vallanom, hogy igen ritka manapság az olyan új hang, amely magával tud ragadni, vagy jóleső izgalmattal tölt el. Ez az album ilyen szempontból az egyik kivétel.

Az új évezred világzenei útkeresései eddig – néhány jelentős innovációt leszámítva – nemzetközi szinten is felfedhetők szerintem. Hiába a virtuozitás, a mesterségbeli tudás, ha öncélú, s csak üres fecsegésnek tűnik zene helyett. Mit sem ér, ha formákat bont az alkotó, de érzelmszegény, tartalmatlan, vagy spekulatív műveket hoz létre. Ha a befogadó nem érzékeli azt a kegyelmi állapotot, amit csak a Művész vagy a Varázsló képes megteremteni, megette a fene. Már mint azt a csodát, hogy a szemünk láttára, fülünk hallatára köti össze az Eget a Földdel, vagy a Múltat a Jövendővel, valós időben. Real-time, ahogy a művelt Nyugat mondja. Sajnos a celebek, megasztárok és kiscsillagok korában híján vagyunk az ilyen hiteles varázslóknak, ezért töltött el nagy örömmel az, hogy Dongó és Matyi – előbújva a mitologikus hírnevű énekes nimfák takarásából (Sebestyén Mártira és Palya Beára gondolunk itt) – végre kirukkoltak ezzel a felvételükkel.

Lehetek elfogult, de vállalom. A kezdetektől figyelemmel követtem pályájukat, s mindkettő jó barátom és muzsikustársam is egyben, így elég jól ismerem őket ahhoz, hogy elmondhassam róluk: ők azok közül valók, akiknél a bartóki gondolat nem üres frázis, a hagyományörzés nem kötelesség, az újítás nem kényszer, s a játék

A hangfelvételen közreműködnek: Andrejszki Judit – ének; Bognár Szilvia – ének; Bolya Máttyás – koboz, citerák; Dész András – ütőhangszerek; Doór Róbert – bőgő; Glaser Péter – bőgő; Lukács Miklós – cimbalom; Mizsei Zoltán – csembaló, orgona, ének; Szokolay Dongó Balázs – dudák, furulyák, töröksíp, szaxofon, basszusklarinét

Az „Örökkön-örökké” tánclelőadás bemutatója 2009. április 23-án a Művészetek Palotájában volt. Tánclölták: Antonopoulos Georgios, Balogh Csaba, Bednai Nikolett, Bodor Ildikó, Bonifert Katalin, Bulyáki Bernadett, Charitonidis Chariton, Gyulai Anikó, Horváth Eszter, Kanozsai Ákos, Kriston Fruzsina, Kuzma Péter, Mikulics Ádám, Nagy Péter, Pozsár Kitti, Ravasz Mária, Sebestyén Barbara, Soós Gyula András, Szabó Csaba, Szabó Vera, Tóth Tímea, Vámos László, Végh Tamás, Vincze Levente.

Rohoncz Folkműhely – HagyományÉrző és IsmeretErjesztő sorozat (www.dudart.hu; www.kobzart.hu; www.facebook.com/rohoncz)

nem a szabadidő nemes eltöltését szolgálja, hanem létforma. Akiknél a tudás nem vágy, hanem kaland, s a népzene nem szent, hanem a társalkodás eszköze.

Néhány gondolatot feljegyeztem a lemez hallgatása közben, melyeket itt – talán megbocsátják – rendezetlenül közreadok.

- Szerencse, ha az ihlet tehetséggel, az ösztön pedig mesterségbeli tudással párosul!

- Jól táncolható, de a programzemen túlmutató igényes, változatos, pontos, ihletett muzsika.

- Nagyon jól szól az album. Hucukamentes keverés, természetes hangzás jellemzi.

- A tételek szinte mindegyikében felsejlik a zene valamely archetipusa: hol a rítus barbár dübörgése, hol a pástozember meditáló készsége, hol a vándorzenész csillogó szellemessége, deákos furfangja, hol az udvari muzsikus műveltsége, rögtönző hajlama, rugalmassága, hol a parasztzene elementáris hangzása dominál. Az öss-

zhatás: egyszerre szakrális és profán, azaz szigorúan kötött struktúra és forma, melyben kijelölt helye van a variációknak és improvizációknak.

- Válogatottan nemes dallamok, mértéktartó virtuozitással, alaposan kimunkált díszítésekkel előadva.

- A tételek sajnos olykor rövidek, szívesen hallgatná még az ember, akár körbe-körbe is.

- Felmerül a kérdés: mitől ízig-vérig magyar zene ez, a sok török, görög, bolgár, román dallam ellenére? Válasz: a feldolgozó szemlélettől, a dallamok mögül felfénylő gondolattól, az anyagkezelés, a megmunkálás stílusától.

- Végül néhány papírra vetett szókapcsolat, amit ez a zene ihletett (lehetnének akár következő lemezem tételcímei is): cigányos jazzkanász, extatikus légszomj, harmóniakaland, magyar burleszk, égbeli könnyedség, bánatnehéz szerelem, kétélű pentaton, idill vér-aláfutásokkal, jazzbiginn legényes, borongós szólások, súlyosan szép ókori dráma.

Bár „a közönséget nem lehet eléggé alábecsülni” – tartja pimaszul a zenész szleng – bízom abban, hogy aki csak fél füllel is hallott néhány taktust ebből az anyagból és nem teljesen lökött, az előbb-utóbb rájön arra, hogy eddig csak bálványokat imádott, s éveken át elszárgult az igazán ihletett pillanatok mellett. Bízom benne, hogy a kábulatból felocsúdva fejvesztve rohan első ismerőséhez, akinek megvan ez a lemez, hogy lemásolhassa (talán éppen Önhöz), és aztán ezzel keljen, evvel nyugodjon.

Nálam mindenesetre kiérdemelték a fiúk a Művész titulust. A Varázsló minősítésre még néhány évet készülniük kell, de hát úgy a jó, ha vannak célok és kihívások az ember életében.

Kiss Ferenc

Koboz ÉS/VAGY iskola?

Gondolatok Horváth Gyula: Koboziskola című könyve kapcsán

A *Hagyományok Háza* szakmai és az Európai Unió anyagi támogatásának segítségével több kiadvány is megjelent 2011 elején, köztük a fent említett tankönyv is. Öröndetes tény, hogy a népzenei revival által megfogalmazott gondolatok egyre gyakrabban jutnak el a publikáció fázisába. Óhatatlanul felmerül azonban a kérdés: milyen stratégiát kell követnünk ma, hogy egy gondolat vagy koncepció megjelenhessen a zenei közgondolkodásban és arra termékenyítően hasson? Úgy gondolom, ez olyan kérdés, amelynek megválaszolása kikerülhetetlen, és fontosnak tartom azt is, hogy feladatának érezze ezt az aktív népzeneész generáció.

A könyv címe „*Koboziskola*” [Horváth Gyula: *Koboziskola. Szerkesztette: Németh László. Hagyományok Háza, Budapest, 2011.*], amely arra utal, hogy a szerzők alapvetően oktatási célra szánták. Vajon milyen egy jó (népzenei) tankönyv? A részletes elemzés előtt felidézek néhány általános szempontot: jól körülhatárolható tananyagot fogalmazzon meg egységes, közérthető – de szakmailag támadhatatlan – nyelven, konkrét korosztály számára készüljön, komoly kitekintéssel az általános tantervekre, rokon hangszercsoportok tematikájára; legyen kellő rálátása a vonatkozó – szűkebb és tágabb értelemben vett – szakirodalomra, illeszkedjen az eddig megjelent szakmai kiadványok sorába, ebben egyfajta egymásraépülést valósítson meg; rendelkezzen gazdag irodalomjegyzékekkel. Előzze meg szakmai konzultáció az ilyen úttörő jellegű tankönyv kiadását, hiszen konszenzusra van szükség sok olyan kérdésben, amelyre más hangszerek esetében már évtizedekkel ezelőtt megszületett a válasz.

A koboz kapcsán mindenképpen szükség lenne egy vízióra, hogy milyen jövője lehet egy ilyen hangszernek, milyen szerepet szánunk neki az oktatásban, vagy éppen a színpadon, hogyan jelenjen meg korunk zenei életében. Válthat-e belőle kortárs hangszer vagy marad múzeumi illusztráció? Sok-sok kérdés... De most nézzük, milyen válaszokat ad ezekre a szerző-szerkesztő páros!

A kiadvány alcíme a következő: *Hagyományos moldvai tánczenei kétszólamú Antim Ioan és Gyöngyös György játéka alapján*. Kérdés, hogy lehet-e két adatközlő játéka alapján – akik közül Gyöngyös Györgytől igen kevés felvétel maradt fent – rekonstruálni a hagyományos moldvai tánczsiséretet. Ezen túlmenően felmerül az is, mit ért a szerző azon, hogy moldvai. Esetleg a moldvai magyarokra gondolt? Moldova a történelem során igazi kulturális átjáróház volt, több mint negyven náció lakta, így rengeteg hatással kell számolnunk, ha egy-egy műfaj vagy népzenei gyakorlat gyökerét keressük.

Az alcímbe szívesen láttam volna egy arra vonatkozó mondatot, hogy a szerzők hol helyeznék el az oktatásban az összeállított anyagot: hány éveseknek szól? Az oktatás mely szintjén hasznosítható ez a tankönyv? A bevezetőben ugyan találunk majd utalást, de ez így túl általános: „...gyakorló tánczsisi kobzosok és a művészeti iskolák tanárai, tanulói számára”.

Németh László jegyzi a bevezetőt, amely rövid hangszertörténeti összefoglalóval kezdődik és magában foglalja a kötet csekély számú irodalmi hivatkozását, mindössze hármat. Ez a tény egybecseng azzal a mondattal, miszerint „eredeti anyagra épülő kobozoktató kiadvány pedig még nem jelent meg”. Ez a kijelentés megalapozatlan,

mert ha csak Fábri Géza – aki mellel a kötet egyik lektora is – kobozoktató DVD-jét [Fábri Géza: *Koboziskola 1-2. Mester Tanoda Alapítvány, Szeged, 2008.*] és honlapját [www.koboziskola.hu] számítom (erről a recenzió ugyancsak e lapban jelent meg [Bolya Máttyás: *Revival összegzés Szegedről – Koboziskola DVD-n. folkMAGazin, 2009/1*]), akkor sem előzmények nélkül való egy ilyen jellegű kiadvány. (Félreértésre ad okot, hogy Fábri Géza oktatási anyagainak már korábban Koboziskola volt az összefoglaló címe; a könyv címének kiválasztásánál ezt figyelembe kellett volna venni!) Nem feledkezhetünk meg azonban Kobzos Kiss Tamás tanulmányáról [Kobzos Kiss Tamás: *Gyűjtési adatok a hagyományos hegedű-koboz kettősre vonatkozóan. In: Balogh Sándor: Moldvai hangszeres dallamok. Etnofon, Budapest, 2001.*] sem, amely részletes hangszertörténeti leírás mellett Păun Vasile és Fehér Márton játékát is elemzi, igaz, nem kifejezetten oktatási céllal. Ugyanebben a kiadványban jelent meg először Gyöngyös György öt dallama is (99-103. dallam), köztük a „A menyasszony fogadása”, amely egy hegedű-koboz kettős. Ezeket mind olyan előzményeknek kell tekintenünk, amelyekre lehet építeni. Érthetetlen, hogy a szerzők miért nem említik meg ezeket a munkákat. Márpedig egy kiadvány értékét emeli, ha elhelyezi magát a szakmai palettán: erre kiváló eszköz a bibliográfia és az ajánlott irodalom.

A folytatás tovább szűkíti a látóteret: „*Nem tárgyaljuk a parlando-rubato dallamok kíséretét, az énekkíséretet és a szólójátékot, ami Gyöngyös György felvételein hallható, sem a többi ismert moldvai kobzos anyagát.*”. Miért nem?

A címre vonatkozó bekezdésben feltett kérdésekre, miszerint lehet-e két adatközlő játékból rekonstruálni a hagyományos moldvai tánczsiséretet itt választ kapunk: „*Minden jel arra mutat, hogy ez a kobzos kíséretmód nemzedékeken keresztül hagyományos volt adatközlőink lakóhelyének környékén.*”. A „minden jel”-lel a szerző adós marad. A két muzsikós életrajzát a „Moldvai adatközlők a kobzról” című idézetgyűjtemény követi, amely azonban konklúzió nélkül zárul (11. oldal).

Ezek után kezdődik a kötet didaktikai része. Fontos elidőznünk a hangolás kérdésén, hiszen a későbbiekben e kérdésben konszenzusra lesz szükség ahhoz, hogy a különböző tankönyvek és kották egymást kiegészítve egységes tananyagot alkothassanak majd. Az itt vázolt hangolás (d-A-d-G) véleményem szerint egy alkalmi hangolás kanonizálása. A hangmagasságok nem logikus felépítésűek, valószínűleg az alkalmilag beszerezhető húrok miatt alakult így. Az ilyen módon felhúrozott koboz alkalmatlan a dallamjátékra, mert az állandó oktáv törés szétdarabolja a dallamot. Arról nem is beszél-

ve, hogy az oktávra hangolt húrpárok tiszta megszólalása – a különböző vastagságú húrok fizikai tulajdonságából adódóan – eleve lehetetlen. Fokozza a zavart, hogy a húrok fordított számozást kaptak. Tehát a sémát – a harmadik húrpárt alaphangnak tekintve – így ábrázolhatjuk: I-V-1-4, a könyvben javasolt „d” alaphangra kibontva: d-a-d'-g'. Az 1955-ben kiadott román koboziskolában [Zamfir, Constantin - Zlotea, Ion: *Metodă de cobză. Editura de Stat pentru literatură și artă. Bu-*

I. Re dublat cu octava
II. La dublat cu octava

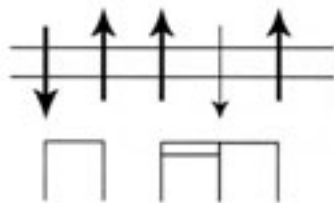
III. Re dublat in unison
IV. Sol dublat in unison și octavă

curești, 1955.] is ezt az alaphangolást találjuk, oktáv húrokkal kiegészítve. Hankóczy Gyula tanulmánya [Hankóczy Gyula: *Egy kelet-európai lantfőle – a koboz*. In: *Ethnographia*. Budapest, 1988/3-4. sz.] – amely máig a legrészletesebb elemző munka a kobozról – két jellemző hangolásként *d* és *g* alaphangra (a fentebb említett séma alapján) épített hangolást nevez meg.

A „Gondolkodásmód” című részben leírt kísérletmód (16. oldal) érthető, de az alkalmazhatóság, az érvényesség területe kijelöletlenül marad. Ugyanis csak bizonyos, archaikusabb dallamtípusok kísérhetők ilyen módon. Sebő Ferenc a következőképpen ír a néphagyomány zenei hallásmódjainak egyik pólusáról [Sebő Ferenc: *Népzenei olvasókönyv*. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 1994.]: „Az egyszólamú, középkorias hallásmód, mely egyrészt a dallamszövés lineáris elgondolásában, másrészt a hangszeres zenei hangzás »dallam-duda-baszus-ritmus« hármasságában nyilvánul meg.” Másik pólusnak tekinthetjük a funkcióköröket használó, városias zenei hatást mutató zenekarokat. A szerző vélhetőleg az elsőként említett hallásmód késői nyomait keresi a két kobzos játékában. Itt fejti ki a kísérletmód kialakítását, amely egyben a tananyag felépítése is, miszerint: 1.) dallam vagy dallamrész alaphangjának, „tonális centrumának” kikeresése; 2.) ehhez társított lépegetés (terc vagy kvint), 3.) dallamjáték lehetősége.

Ritmikailag a moldvai táncokat négy csoportra osztja: öves-, kezes-, musama- és szinkópás ritmus. A ritmusok kifejtésénél szembeötlő, hogy az öves- és a musama-ritmus a megszokott lejegyzési gyakorlattól eltérően diminuálva [„gyorsítva” – a szerk.] lett. A pengetésmódokat ábrázoló grafikák nagy hibája, hogy – bár a használt ritmusjelek időbeliséget fejeznek ki – nem időarányosak. Egyetlen (grafikai) szempont a pengetési irányokat ábrázoló nyilacsúkká egyenletes elosztása lehetett. Így fordulhat elő, hogy egy tizenhatod és egy nyolcad időtartama látszólag ugyanannyi (20. o. legalsó ábra), vagy a triolás nyújtott ritmus aszimmetriája egyáltalán nem érzékelhető (21. o. legalsó ábra). Ez így nem szemléletes és pont a lényeg nem fejezi ki. Mindezeket túl érdemes lett volna ábrázolni azt is, amikor a pengető – hűrt nem érintve – a levegőben tér vissza.

Ritmikai érdekesség a kezes ritmusoknál az a típus, amikor a nyolcadpár első nyolcadát trioláson bontja, a másodikikat pedig

egyenletesen tizenhatodokra (21. oldal, 5. variáció). A leírás szerint „lassú kezeseknél szokták alkalmazni”. Kik alkalmazzák ezt a ritmusvariációt következetesen, zenekarban is? Jó lett volna néhány lejegyzéssel alátámasztani ezt az állítást.

Már túl vagyunk az első „gerinchang keresgélő” gyakorlatokon (23-24. oldal), mire kottában is láthatunk néhány „akkordot” (25-28. oldal). A koboz hangolása, hangjai, hangterjedelme stb. kottában való ábrázolása teljesen hiányzik. Ez annyit jelent, hogy minden előzmény nélkül ér minket az *f*-kulcsban leírt hangközláncok özöne. (Én biztos, hogy a *g*-kulcsot használnám, hiszen az ábrázolni kívánt ambitus kényelmesen elférne, és sokkal többen tudnák olvasni – a kulcsoknál jelezhető, hogy a szokásos oktávnál egy oktávval lejjebb járunk). Hangközlánc – akkordbontásnak nem nevezhető –, mert egyszerre mindig csak két hang szól. Az algoritmus egyszerű: végy egy kvartra hangolt húrpárt! Keres meg a középső ujjaddal egy hangot! Ehhez fogj hozzá egy tercet, majd egy kvintet! Kész is van az „akkord”. Ne lepődj meg, ha a kusza hangolás miatt a terc és a kvint hol az alaphang felett, hol alatta szól meg! Ha még szeretnél más akkordokat is megtanulni, keress más hangokat a középső ujjaddal, majd csinálj mindent ugyanígy!

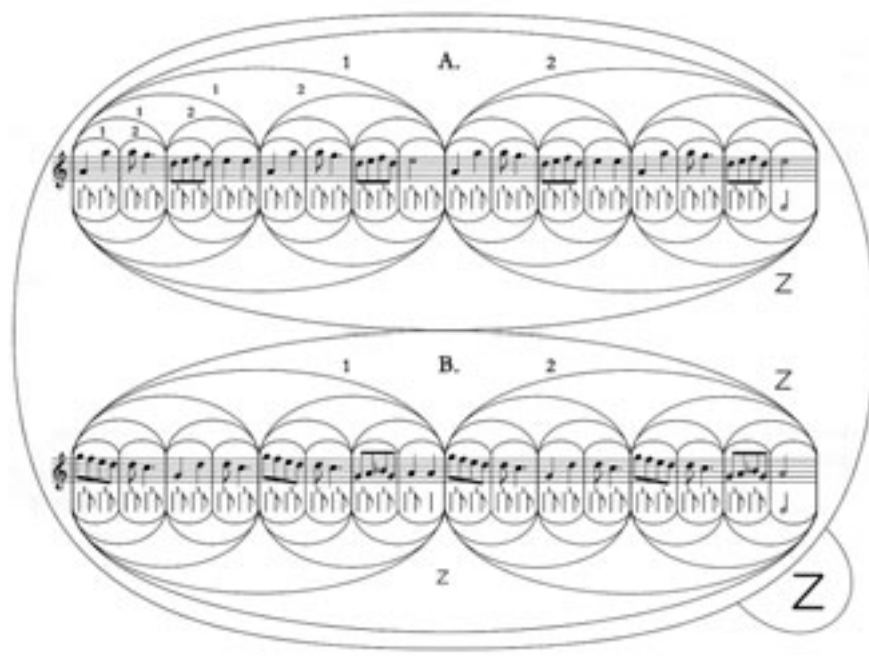
Haladóknak van még egy modern zenéből merített jó tanács is, ha valami miatt nem tudjuk a tercet hozzáfogni az alaphanghoz: „Ilyenkor a terc helyett a kvart, mely a dúr- és moll-tercet egyaránt helyettesíti [...] lesz a lépegetés egyik hangja...” (!?)

Végül, ha intonációs bizonytalanság lesz rajtad úrrá játék közben, itt egy követendő tanács: „Mollos fogásnál a lefogott tercet szokás kissé magasabbra intonálni.” Mégiscsak, hol szokás? Mennyivel magasabbra? Minél magasabbra? Miért?

És ez még csak a kezdet. Újonnan alkotott, nehezen értelmezhető zenei kifejezések várnak még ránk, úgy mint: „kéthúros fogáskör”, „háromhúros akkord”, „visszapengetés telt hangzással”, „üres hangzás”, „rejtett lépőhang”, „háromhangos triola”, „kétrészes lépegetés”, „négy lépőhangos alapforma”, „alaplépegetés + visszabúzó forma – és a lezáró forma előtt egy szinten tartó” stb.; vagy „...a B rész végén a dallam hangneme visszavált az A rész hangnemére, melyet a dallam utolsó hangja jelez”. Ez utóbbinál legalább kiderül, hogy valójában nem modulációra gondol, hanem a párhuzamos harmóniamozgásokra. Mint tudjuk, mindkettőnek van hivatalos neve.

Ez a folyamat a „Tagolás” című fejezet misztikus ábrájában tetőzik (59. oldal), ahol a „folyamatosság áramlásérzetet, a tagolódás pedig lüktetésérzetet ad”. A fentieket olvasva sajnos még mindig aktuális a tíz évvel ezelőtt papírra vetett gondolat [Bolya Mátyás: *Kobozjáték a mai táncházas gyakorlatban*. In: Balogh Sándor: *Moldvai hangszeres dallamok*. Etnofon, Budapest, 2001.]: „Tapasztalatom szerint népzenei körökben sok zenei szakkifejezés félreértelmezett, rosszul vagy sehogysem használt. [...] Létezik persze valamilyen népzenei szakszargon, de ez egyrészt nem egységes, másrészt képzett zeneszerek esetében nem, vagy csak »szótárral« használható. Vagy alkalmazzuk a hivatalos megnevezéseket, vagy saját kifejezéseinket használjuk egységesen, következetesen, érthetően.”

A könyv összesen tizennégy lejegyzést tartalmaz, amelyekről azonban nem derül ki, hogy melyik kinek a munkája (pedig az impresszum négy nevet is említ). Például a H48 jelzetű dallam lejegyzőjének hallása irigylésre méltó, hogy ebből a rossz minőségű felvételtől ilyen kottaképet alkotott (100. oldal). Vagy ez egy rekonstrukció lehet? Megjegyzés nem tartozik a kottához.

A kottakép több helyen kifogásolható: a néhány tánc típus esetén tapasztalható diminuált leírásról már esett szó, ezen túlmenően: hiányoznak az ütemmutatók, a tempójelzések; a triolás ritmusok gerendázása zavaros, a 3-as szám elhelyezése félreérthető; a simile használata érthetetlen; a kötetben – a Bartóktól eredő lejegyzői gyakorlattal szemben – a pont nélküli korona jelentése: kissé rövidebben! Több helyen előfordul (pl.: H49. dallam), hogy az egyenletes lüktetésű hegedűdallamot triolás lüktetésű kobozszólam kíséri.

A lejegyzések célja nem derül ki, ugyanis a dallamok szerkezeti tagolása nem látható; a partitúraszerű leírást lehetett volna a részek betűjeleivel tagolni vagy – és én ezt tartom jó megoldásnak – a dallamot egyszer leírni, jelölve a variánsokat és a szerkezeti felépítést. Ez utóbbi mindenképpen alkalmasabb oktatási célra. Ilyen szemléletmód segített volna rendszerezni a kobozjáték vélt és valós törvényszerűségeit és nem kényszerült volna a szerző magyarázkodásra: „Egy-egy teljes tánczenei darabot szemügyre véve feltűnik, hogy bár a primás az ismétlődő dallamrészeket lényegében egyformán játssza, a kíséret mégis nagyon változékony. Antim Ioan és Gyöngyös György a visszatérő dallamrészekhez a kíséretet (a saját dallamait) többféleképpen is megfogalmazza.” Ezt a többféle megfogalmazást viszont nem elemzi a szerző. A dallamokhoz fűzött magyarázat vagy jegyzet szinte mindenhol hiányzik. A kevesek egyike például így szól: „A hegedűszólam a kottában nem követi pontosan a felvételt.” De akkor mit követ? Miben tér el a felvételtől? Dallamban, ritmusban?

A kiadványhoz mellékelt DVD-n három mappa található a következő tartalommal: 1) Antim Ioan (45 dallam) és Gyöngyös György (8 dallam) összesen 53 hangfelvétele; 2) Horváth Gyula 132 rövid gyakorlata filmen; 3) Antim Ioan 16 filmfelvétele, ahol Mandache Aurel hegedűst vagy Hodorog András és Legedi László István furulyásokat kíséri. A filmekben látható gyakorlatok talán túl „szájbarágósak”, de ami nagyobb baj, hogy újra sikerült megerősíteni azt a képet, miszerint egy kobzot sem behangolni, sem rajta tisztán játszani nem lehet.

Általánosságban elmondható, hogy a gyűjtések adatolása részletes, a könyv végén található mutatók viszont nehezen használhatóak; részben a rossz tipográfiai megoldások, részben a hiányos adatok miatt: nehezen derül ki, mely dallamok találhatóak meg csak a DVD-n és melyek lejegyezve is. Pedig minden dallamhoz tartozhat adatközlő(k), hangszer, táncnév, oldalszám, fájlnév, típus (hang vagy film) stb. Ezeket táblázatos formában ábrázolva, két-három különböző rendezési elvet követve átláthatóbb segítséget kaphatunk volna az eligazodáshoz. Arról nem is beszélve, hogy a könyvben a dallamok nem a sorszámuk szerinti sorrendben követik egymást.

Néhány szó a lektorálásról. Ez egy olyan folyamat, amelyben mind a szerző, mind a lektor munkáját íratlan szabályok, jól kialakult hagyomány vezeti. A lektor személye szakmai védjegyként szolgál és garantálja a kiadvány megfelelő szakmai színvonalát. Bár a szerzőnek nem kötelessége minden észrevételt figyelembe vennie a kézirat befejezésénél, az nem fordulhat elő, hogy úgy kerüljön rá egy lektor neve a könyvre, hogy javaslatai teljes mértékben mellőzve lettek.

Összegezve az eddigieket, elmondhatjuk: öröndetes, hogy a kobozsal kapcsolatban új elképzelés látott napvilágot, s bár nyelvezete belterjes és kétséges, hogy terminológiája valaha is bekerül a mindennapi használatba, azonban észrevételei és kérdésfelvetései minden kobzost érintenek. A hagyományos játékmód ilyen mélyreható elemzése példaértékű, a vállalkozás mindenképpen hiányt pótol.

Antim Ioan cigány kobzos és cimbalmos. Külsőrekecsin, 2007. (fotó: Stuber György)

A vállalt feladat nem könnyű, hiszen a népzenei revival tapasztalatai esetében speciális tudásanyagról van szó, hiszen – főleg eleinte – nem iskolákban érlelődött, hanem egyfajta városi folklórként terjedt, (újrafel)használóinak olyan természetessé válva, mint régen, eredeti környezetében. Ezt a boldog tudatlanságot azonban tudatosságnak kell felváltania, amint megjelenik a rendszeres továbbadás, a szervezett oktatás igénye. Tankönyvek nélkül elvész a sok tapasztalat, a zenetörténet szempontjából pedig mindegy, hogy egy generációval előbb vagy később hal ki végleg egy-egy technika, játéktípus.

A felsőoktatásban megjelenő népzene fontos szakmai kérdéseket vetett fel és egyúttal felelősségteljes feladatokat körvonalazott. Ezek közül most talán a legfontosabb a népzeneészek részéről a következetes szakmai kommunikáció; legyen szó az oktatásról, a tudományról vagy művészetéről. Ha rosszul, szakmaiatlanul fogalmazzunk, két dolog történhet: a gondolat vagy nem jut el a napi gyakorlatba; vagy egyszerűen negatív reklámként működik a szélesebb szakma piacán. Nyilvánvalóan mindkettő kerülendő. Ha a népzenei revival értékes eredményei és tapasztalatai nem találnak megfelelő kifejezőeszközre, akkor ez a tudás elszigetelődik. Elszigetelt eredmények pedig nem hozhatnak áttörést, ebben biztos vagyok. Bizonyos, hogy ma az oktatás és benne a zeneoktatás nagy kihívások előtt áll; ez jó lehetőség, hogy a népzenei gyakorlatban használt módszerek bekerülhessenek az „alternatív” zeneoktatás eszköztárába és ezáltal a zenei közgondolkodásba is.

Bolya Mátyás

Észrevételek egy műbírálathoz

Bolya Mátyás: Koboz ÉS/VAGY iskola?

A *Hagyományok Háza* által kiadott *Koboziskola* két éven át tartó munkálatait szerkesztőként irányítottam. Az alábbiakban Bolya Mátyás recenziójából idézett néhány részlethez fűztem megjegyzéseimet. Fontosnak tartom, hogy a *folkMAGazin* olvasói teljes képet kapjanak a népzenei revival mozgalomban a koboz körül kialakult helyzetről. Ezt a célt szolgálja írásom.

Milyen egy jó népzenei tankönyv? ... Körülhatárolható tananyagot fogalmazzon meg...

Ezzel tökéletesen egyetértek. Ez az oka, amiért csak a tánczenekísérettel és csak két kobzos felvételeivel, játékaival foglalkoztunk. Ez egyben válasz az erre vonatkozó későbbi kérdésre is.

...egységes, közérthető – de szakmailag támadhatatlan – nyelven.

Horváth Gyula a közérthetőséget képviselte maga alkotta, szemléletes fogalmaival, amelyeket többéves kobozoktatói gyakorlata során alakított ki. Pávai István lektori véleményében a szakmaiságot elősegítő javaslatokat tett. A szerző didaktikai okokból több olyan jelenséget is meg kívánt nevezni, amire nem sikerült a szaknyelvben megfelelő kifejezést találnunk. Ez elkertülhetetlenné tette új fogalmak alkotását. A végső nyelvezet kompromisszum eredménye, mely a lektorral történt többszöri egyeztetés után született meg.

Amennyiben valaki írt volna már elemző cikket a moldvai gyűjtéseken hallható kobozjátékról, akkor számon kérhető volna, hogy mi is a már bevezetett fogalmakat

használjuk. Sajnos, ebből a szempontból nem tudunk semmilyen előzményre hivatkozni.

...konkrét korosztály számára készüljön, komoly kitekintéssel az általános tantervekre, rokon hangszercsoportok tematikájára...

A *Hagyományok Háza* „Népzenei füzetek” sorozata kétféle kiadványtípust tartalmaz: az egyes korosztályok számára készült tankönyvek mellett elég sok olyan kottás kiadvány látott már napvilágot, amely egy-egy kisebb tájegység, avagy egy-egy hagyományörző zenész mester repertoárját, technikáját mutatja be. Koboziskolánk ebbe a sorba illeszkedik, annyiban több gyűjtések publikációjánál, hogy a gyűjtések elemzése során feltárt technikát részleteiben is ismerteti és tanítja. Erre azért van szükség, mert ez a technika nagymértékben eltér attól, amit az eddigi táncmuzika és színpadi kobzos gyakorlatban láthatunk.

Újabb feladat lesz a kötet anyagának feldolgozása az intézményes népzeneoktatás tantervei számára. Vagyis ez a kötet forrásként használható a művészeti iskolák tanárai számára. A pedagógus aztán bármely

korosztály koboz-tantervét felépítheti a könyv alapján. A könyv másik célközönsége a felnőtt korosztály, az önállóan tanuló zenészek, akik számára a könyv anyaga, a DVD-mellékleten található gyakorlatokkal és gyűjtésekkel kiegészítve önálló tanulást tesz lehetővé.

Előzze meg szakmai konzultáció az ilyen úttörő jellegű tankönyv kiadását...

2005-től kezdve folyamatos műhelymunka előzte meg és készítette elő a kötet megjelenését. A szerzők kezdeményezésére megrendezett kobzos mesterkurzusokon [2006. február és 2006. december - *Hagyományok Háza*, valamint 2009. szeptember - *Kecskeméti Népzenei Találkozó*], különösen az első alkalommal széles szakmai körben történt konzultáció Antim Ioan játékaról. Az intézményes népzeneoktatás tapasztalatainak beépítése érdekében kértük fel a kötet pedagógiai szempontú lektorálására Fábri Gézát, az egyik legeredményesebb koboztanárt.

Kérdés, hogy lehet-e két adatközlő játéka alapján rekonstruálni a hagyományos moldvai tánckíséretet? ...milyen jövője lehet egy ilyen hangszerek... Válthat-e belőle kortárs hangszer vagy marad múzeumi illusztráció?

Nem kívántunk semmit sem rekonstruálni. Célunk a két hagyományos tánczenekíséretet játszó kobzos – felvételeiken hallható – technikájának leírása, részletes bemutatása és megtanítása. Azt, hogy ez a technika valóban hagyományos volt Moldvában a gyűjtési adatokból, az adatközlők által elmondottakból, valamint Antim Ioan játéka alapos megfigyeléséből szűrtük le. Megállapíthatja ezt bárki, aki alaposabban megvizsgálja a fellelhető gyűjtéseket, ám ezen felül ezt a kijelentésünket dr. Pávai István népzenekutató szakmai véleményére is alapoztuk. Erre vonatkozó előadását 2006 februárjában a recenzió írójával és a kobzos szakma többi jeles képviselőjével együtt hallgathattuk meg a *Hagyományok Háza*-ban megrendezett első kobzos mesterkurzuson.

Más esetekben – mint például a bonchidai cimbalomjátéknál – egyetlen adatközlő felvételei alapján muzsikál az egész táncmuzika mozgalom. A *Hagyományok Háza* „Népzenei füze-

Buták György lujzikalagori kobzos, 1975. Archiv fotó Stuber György: *Moldvai csángómagyar „síposok”* című kötetéből. (Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2010.)

Păun Vasile cigány kobzos. Redojé (Rădoia), 1996.

Archív fotó Stuber György: Moldvai csángómagyar „sípások” című kötetéből. (Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2010.)

tek” sorozatában is számos olyan kiadvány jelent meg az elmúlt években, amely csupán egy-egy zenész játékát mutatja be. Miért volna probléma, hogy ez a könyv csak két kobzos anyagát dolgozza föl?

Harmadik adatként megemlíthetjük Buták Györgyöt, Gyöngyös György unokaöccsét, aki szintén nagyon hasonló technikával játszik. Ennek az anyagnak [HH_CD_PL_Mg_199a; Lujzikalagor, 1978.09., gy.: Zakariás Attila és Zakariás Erzsébet; Gábor Antal hegedű - Buták György koboz] a feldolgozásába nem vágunk bele, mert a kiadást lehetővé tevő pályázat határideje így is elég szűkösnek bizonyult. Így maradtunk annál a két kobzosnál, akiknek a játékával régebb óta foglalkoztunk. A Buták György-anyag lejegyzése és publikálása újabb fontos adatokkal színesíthetné a képet. Remélem, erre mielőbb sor kerül. A lehetőség mindenki előtt nyitott...

Kiadványunk nem szeretne a maga kompetenciáján túllépni: csupán az általunk vizsgált két zenész játékát közöljük, amely egy behatárolható földrajzi területen érvényes. Nem állítjuk, hogy Moldvában mindenki mindig így kobzolt. Tudatában vagyunk, hogy viszonylag kevés adat áll rendelkezésünkre. Ám a semminél ez is több, vagyis több alappal nevezhető ez a fajta kobzolás népzeneének, mint a létező kevés ada-

tot is figyelmen kívül hagyó bármely saját fejlesztésű kobozjáték.

A kobzából lehet kortárs hangszert is csinálni. Ezt senki nem kérdőjelezi meg. Nyilván megvan a létjogosultsága ennek is. Aki viszont szeretne kobzon népzene-tanulni a meglévő gyűjtések alapján, annak érdemes volna erre lehetőséget adni az intézményes népzeneoktatás minden szintjén!

Mit ért a szerző azon, hogy moldvai? Esetleg a moldvai magyarokra gondol?

Moldva vizsgált területén nem, vagy alig tér el a románok és a magyarok táncrepertóárja. Ráadásul mindkét kobzos főleg cigány hegedűsöket kísért, akik egyaránt muzsikáltak mindkét nemzetiségnek. Az általuk játszott kobzotechnikát tehát nem lenne szerencsés etnikailag besorolni.

...eredeti anyagra épülő kobzoktató kiadvány pedig még nem jelent meg... Ez a kijelentés megalapozatlan...

„Eredeti anyagra épülő oktató kiadvány” alatt olyan kiadványt értek, mely hangzó, vagy videó mellékletben publikált gyűjtésfelvételeket és azok lejegyzéseit tartalmazza és a kiadvány módszertani része is az adatközlők által játszott, a kötetben, vagy médiamellékletén publikált anyagra épül. Lehet ezt másként érteni? Balogh Sándor kiadványában nincs összefüggés a kobzolejegy-

zéseket közlő [Kobzos Kiss Tamás: Gyűjtési adatok a hagyományos hegedű-koboz kettősre vonatkozóan. In: Balogh Sándor: Moldvai hangszeres dallamok. Etnofon, Budapest, 2001.] és a táncmuzsika kobzotechnikát oktató [Bolya Mátyás: Kobozjáték a mai táncmuzsika gyakorlatban. In: Balogh Sándor: Moldvai hangszeres dallamok. Etnofon, Budapest, 2001.] fejezetek között. Fábri Géza oktató-DVD-jén [Fábri Géza: Koboziskola 1-2. Mester Tanoda Alapítvány, Szeged, 2008.] pedig nem látható-hallható gyűjtésfelvétel. Ezek szerint a kifogásolt mondat mégiscsak igaz.

Az itt vázolt hangolás (d-A-d-G) véleményem szerint egy alkalmi hangolás kanonizálása. A hangmagasságok nem logikus felépítésűek...

A hangolás-húrozás kérdésénél valóban érdemes elidőzni. A moldvai népi tánczenében a koboz hagyományosan a hegedű párjaként, mint egyetlen kíséreshangszer szerepelt, vagyis ebben a hangszerösszeállításban a dob használata nem volt jellemző. Erre vonatkozóan bőséges adataink vannak, melyekből a Koboziskola 9-12. oldalán idézünk néhányat. A dob nélküli, hegedű-koboz felállású zenekarban előtérbe kerül a koboz ritmusjátász szerepe. Ha d-A-d-G hangolást használunk, akkor bármely hangnemben is játszunk – bármelyik két, vagy három húrpáron –, mindig lesz legalább egy

magasabb és egy mélyebb hang a megszólaló kettős- vagy hármashangzatokban. Ez biztosítja a tánc szempontjából lényeges hangszílyos hangok közel állandó hangerejét és a hangzás teltségét. A „cikkakban” hangolás tehát ezért sem lehet véletlen.

A véletlen lehetőségét erősen megkérdőjelezi az is, hogy Gyöngyös Györgynél 1958-ban és 1965-ben is, Buták Györgynél 1978-ban, Antim Ioannál pedig mióta ismerjük (1999-től a mai napig) lényegében ugyanezt a hangolást találjuk. Az első látásra valóban logikátlanok tűnő hangolás ellenőrzése végett, amikor 2005-ben ajándék kobozt vittünk Antim Ioannak, húrozatlanul adtuk át egy nagy csomó különböző vastagságú húrral együtt. Videóra vettük, ahogy a mi bebeszolásunk nélkül felhúrozza a hangszeret. Elmondta, hogy az apja és az általa ismert többi Tázló menti kobzos is ugyanígy hangolt.

A szintén kifogásolt oktávhangolás is a telt hangzást erősíti, de ezt könyvünkben ráadásul nem is ajánljuk kizárólagossággal. Az oktávhangolású kobzon lehet a tizenkét húros gitároknál szokásos speciális húrlábat használni, ami tisztább hangzást tesz lehetővé.

A gyűjtéseken hallható kobozjátékokra jellemző a teljesen tiszta hangzás, a szólójátékokban viszont gyakran előfordul oktáv-törés. A népi hangszerek esetében el kellene fogadnunk, hogy a hagyományos falusi közösség számára más szempontok voltak fontosabbak, mint ami a mi temperált zenén nevelkedett fülünk számára lényegesnek tűnik.

Természetesen fontos szempont az is, hogy az általunk játszott – és oktatott – népzene képes legyen esztétikai élményt nyújtani a mai közönség számára. A koboziskolánkban leírt hangolást és technikát Horváth Gyula és magam is évek óta táncházakban és koncerteken is alkalmazzuk, jelenleg elsősorban a Mokányos, a Szigony és a Zurgó együttesben. Horváth Gyula tanítványai közül többen szintén együttesekben, táncházakban kobzolnak. Lányi György, a Téka együttes tagja 2006 óta gyerekeknek is ezt a hangolást és koboztechnikát tanítja. Csibi Szabolcs sepsiszentgyörgyi kobzos a gyimesközéploki táncbörbőben néhány éve ugyancsak Antim Ioan technikáját oktatja. Vannak tehát szép számmal, akik a d-A-d-G hangolást és az Antim Ioan, illetve Gyöngyös György gyűjtéseken hallható technikát alkalmazzák.

A lejegyzések célja nem derül ki, ugyanis a dallamok szerkezeti tagolása nem látható; a partitúraszerű leírást lehetett volna a részek betűjeleivel tagolni vagy – és én ezt tartom jó megoldásnak – a dallamot egyszer leírni, jelezve a variánsokat és a szerkezeti felépítést... Ilyen szemléletmód segített volna rendszerezni

a kobozjáték vélt és valós törvényszerűségeit és nem kényszerült volna a szerző magyarázkodásra: „Egy-egy teljes tánczenei darabot szemügyre véve feltűnik, hogy bár a primás az ismétlődő dallamrészeket lényegében egyformán játssza, a kíséret mégis nagyon változékony. Antim Ioan és Gyöngyös György a visszatérő dallamrészekhez a kíséretet (a saját dallamait) többféleképpen is megfogalmazza”. Ezt a többféle megfogalmazást viszont nem elemzi a szerző. A dallamokhoz fűzött magyarázat vagy jegyzet szinte mindenhol hiányzik.

A kötetben szereplő tizenöt lejegyzés összesen ötven oldalt tesz ki, vagyis a száznegyven oldalas kiadvány jelentős része. A „magyarázkodásnak” titulált mondat lényeges információt közöl. A kiválasztott példák teljes terjedelmű lejegyzését – többek között – éppen a kíséret változékonysága miatt tartottuk szükségesnek.

Az 53-54. oldalon leírt pengetési technikákat az 54-57. oldalon lejegyzett kezeseledeofelvételén láthatjuk-hallhatjuk. A szerző a könyv 69-78. oldalán részletesen elemzi a 79-96. oldalon található hat táncdallamban előforduló dallamjáték-formulákat. Tehát az „építőelemek” megismerése és begyakorlása után következik a konkrét példák kottája. Aki a gyakorlatokon végighaladva elsajátította a kobozjáték elemeit, annak nem esik nehezére ugyanezeket felismerni a lejegyzésekben, vagy a felvételeket hallgatva. A 97-115. oldalon Gyöngyös György három további felvételének kottás közlését szintén részletes elemzés előzi meg. A H48. darab kíséretének pontos lejegyzését éppen az előtte (97-99. o.) leírt gyakorlati megfontolások tették lehetővé. Ez a tíz lejegyzés tehát részletes magyarázattal és elemzéssel szerepel a könyvben.

A További kottapéldák című fejezetet eredetileg bővebbre terveztük. Sajnos a tördelés fázisában a megjelenést lehetővé tevő pályázat szabta terjedelmi korlátokba ütköztünk, így öt lejegyzést ki kellett hagynunk ebből a fejezetből. Ezek a kották publikálásra kész állapotban vannak, szándékunk szerint hamarosan elérhetőek lesznek a Hagyományok Háza honlapján. A További kottapéldák fejezetben valóban nem fűztünk megjegyzést, magyarázatot a lejegyzésekhez, ám ha valaki alaposabban megismerkedik a kötetrel – esetleg el is játssza a gyakorlatokat – akkor hamar felismeri, hogy ezek a kobozkíséretetek is a korábban már leírt elemekből épülnek fel.

A folyamat természetesen fordított volt, hiszen a felvételek alapos elemzése megelőzte a technika részleteinek leírását, a tanulás során azonban ebben a sorrendben lehet legkönnyebben haladni a részekről az egész felé. A népzene-tanítás módszertanában ki-

emelt szerepe van az eredeti felvételeknek. Mint minden népzeneoktató kiadvány, a Koboziskola esetében is a könyv magyarázó szövegei, ábrái és kottái csak másodlagosak: a DVD-mellékleten található eredeti hang- és videoanyag feldolgozását, megtanulását segítik.

A lektor személye szakmai védjegyként szolgál és garantálja a kiadvány megfelelő szakmai színvonalát. Bár a szerzőnek nem kötelessége minden észrevételt figyelembe vennie a kézirat befejezésénél, az nem fordulhat elő, hogy úgy kerüljön rá egy lektor neve a könyvre, hogy javaslatai teljes mértékben mellőzve lettek.

A könyv nyelvezetében, a szemléltető ábrákban és a kottákban is lehet hibákat keresni és találni. A recenzió írója azonban több olyan fogalmat, illetve lejegyzési megoldást kifogásol, amit éppen lektori javaslatra alkalmaztunk.

Dr. Pávai István véleménye elsősorban a kottákban és a bevezető elméleti részben tükröződik. A didaktikai részhez is jócskán fűzött megjegyzéseket, ezek alapján bizonyos esetekben teljes bekezdéseket írtunk át, illetve fejezetcímeket alkotó fogalmakat is megváltoztattunk.

Fábri Gézát a Hagyományok Háza a pedagógiai rész lektorálására kérte fel a munkafolyamat egy korábbi fázisában, amikor a kötet teljes szövegét még nem láthatta. Lektori véleményében elismerően szólt a könyv természetes nyelvezetéről. Sok hasznos javaslatot tett a szövegközti magyarázó ábrákra és kottákra vonatkozóan. Javaslatait követve akkordmegnevezésekkel és az ujjrendek jelölésével tettük érthetőbbé ezeket.

Magam is úgy gondolom, nem fordulhat elő, hogy a lektor neve úgy kerüljön rá egy könyvre, hogy javaslatai teljes mértékben mellőzve lettek. A Koboziskola esetében sem így történt.

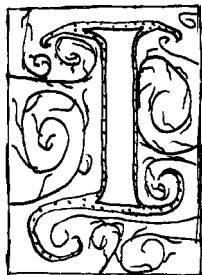
Összegezve az eddigieket, elmondhatjuk: öröndetes, hogy a kobozsal kapcsolatban új elképzelés látott napvilágot...

Sajnálatosnak tartom, hogy a mozgalom egyik meghatározó kobzos alakja új elképzelésként értékeli a moldvai gyűjtéseken hallható koboztechnikát. Valóban öröndetes, hogy a tíz éve született – az eredeti felvételektől gyökereiben eltérő kobozjátékot tanító – első oktatókiadvány [Bolya Máttyás: Kobozjáték a mai táncházas gyakorlatban. In: Balogh Sándor: Moldvai hangszeres dallamok. Etnofon, Budapest, 2001.] óta eljutottunk odáig, hogy gyűjtés- és publikációkra épülő koboziskolát tarthattunk a kezünkben.

Sajnálom, hogy kötetünk Bolya Máttyásból ilyen negatív és sokszor cinikus hangvételű reakciót váltott ki.

Németh László

Mondák István királyról

István, a magyarok első királya bejárta az ország valamennyi tartományát, hogy hazája minden népével, itt élőkkel, vendégekkel megismerkedjék. Bölcs és istenfélő ember volt, királynak a legnagyobb, országa megszervezőjének a legkiválóbb. És mert már életében Istennek tetsző életet élt, holta után pedig emlékezetét csodák kísérték, a római pápa később szentté is avatta.

Országát azonban nem szentként járta, hanem jóra-rosszra örököké figyelő, a derék embereket jó szívvel jutalmazó, a gonoszakat érdemük szerint büntető uralkodóként. Mindenütt hódolattal, s tisztelettel fogadták.

Omladékos vár volt ez idő tájt Nyitra, sok harc viselte meg, évszázadok rombolták. Régi hírét-nevét azonban most is emlegették. Egykor nagy Szvatopluk fejedelem itt hagyta örökül három fiára a birodalmát, itt tanította őket összetartásra.

E hajdani erős várat jött újraépíteni István király, hogy a falakat újra emelvén, fiának, Imre hercegnek adja hercegi várként. Úgy rendelkezett, hogy Nyitra ezen túl mindig a király elsőszülött fiáé, a trón várományosáé legyen, s a vár parancsnokául ispánt jelölt ki.

Az omladékos várfalak között még omladékosabb templomot talált a király. Szent Emeránról nevezték el ezt a templomot egykor. Vándor hittérítő volt valaha Emerán, francia földről indult a Duna mellé, Pannóniába, hogy itt megtérítse az avarokat. Sohasem ért azonban szép Pannóniába, bajor földön érte vértanúhalál. Templomot szenteltek neki Nyitrán is, kilenc szerzetes pap dicsérte itt az Urat a kolostorban, kilenc jámbor bencés. Szegény barátok voltak és igen jámborak, két kezük munkájából éltek. Többet énekeltek, mint jóllakhattak. Meglátogatta hát őket István, a király.

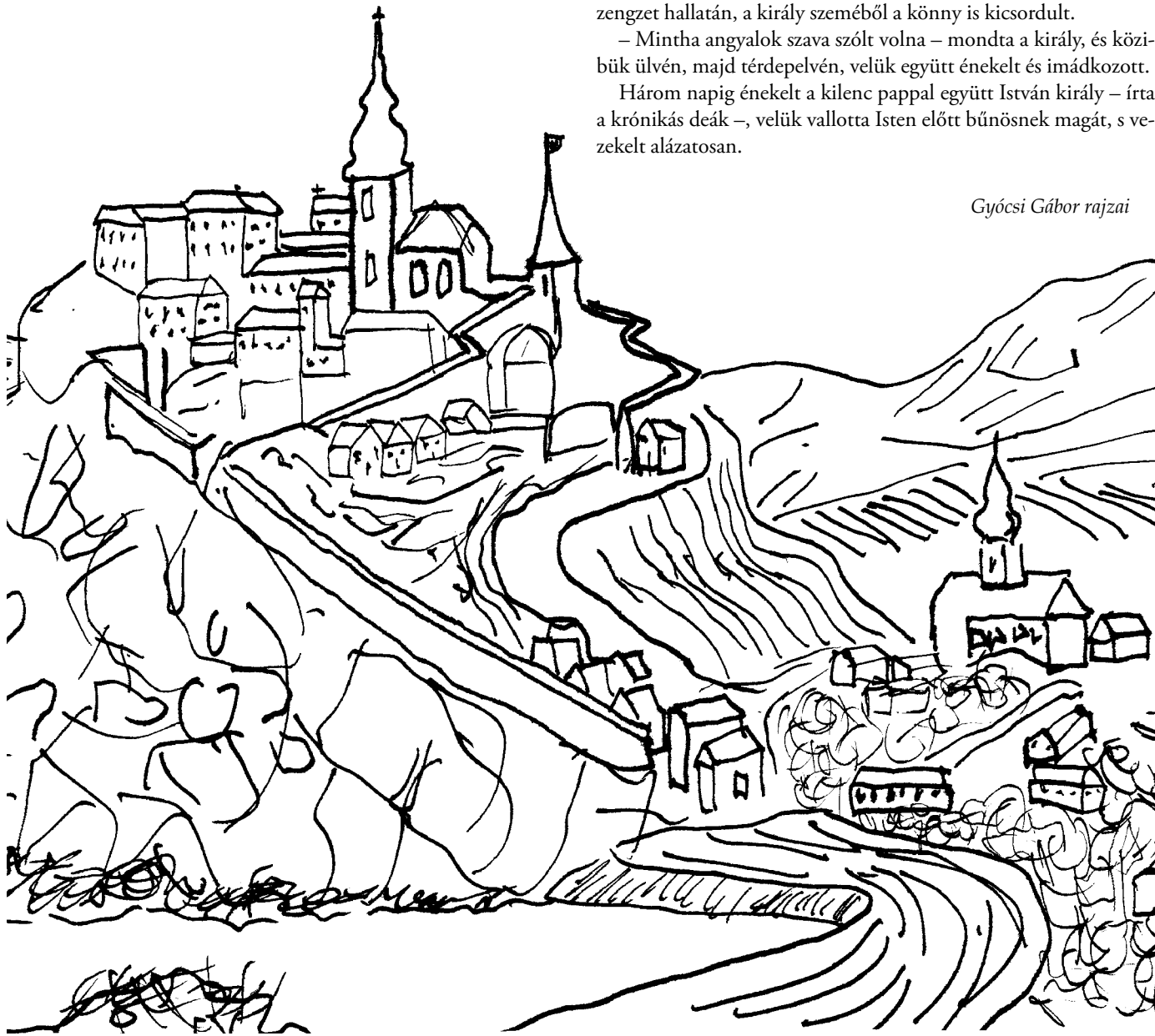
– Nem tudunk mással szolgálni – fogadta őt a perjel –, csak az énekünkkel. De azzal aztán igen szívesen!

A kilenc pap érces hangja felzengett, énekük az ég trónusáig harsant. Mind a király, mind a kísérete elámulának a gyönyörűséges zengzet hallatán, a király szeméből a könny is kicsordult.

– Mintha angyalok szava szólt volna – mondta a király, és közbük ülven, majd térdepelvén, velük együtt énekelt és imádkozott.

Három napig énekelt a kilenc pappal együtt István király – írta a krónikás deák –, velük vallotta Isten előtt bűnösnek magát, s vezekelt alázatosan.

Gyócsi Gábor rajzai

A harmadik napon hasonlóan fényes kísérettel érkezett meg a királyné is, Gizella. Hallván a gyönyörűséges éneket, amelynek égi zengését királyi ura is színesítette vala, a királynét ez annyira meghatotta, hogy elrendelte: újra építsék föl a templomot, de az előbbinél sokkal díszesebben, a szenthez méltóbban. Dús földi javakat is ajándékozott Isten jámbor szolgálóinak, hogy ezentúl semmiben ne szűkölködjének, életük elégedetten folyjon. Nursiai Szent Benedek rendjének tagjai – akiket a hívek bencéseknek mondanak – földi gazdagságukban és tudományukban megosztottak a néppel, oktattván őket a földnek, fáknek, virágoknak, szőlőtőkéknek gondozására, a velük való törődés ezernyi titkára. Idővel iskolákat alapítottak, elhintették a fogékony lelkekben az írás-olvasás nagy tudományát, Nursiai Benedek parancsolatához híven.

István király tisztult lélekkel távozott Nyitráról, Gizella királyné pedig oly bőkezűen ajándékozta meg a templomot és építette újra fényesen, hogy kincstárnoka nem állta meg szó nélkül:

– Asszonyunk, nem árad-e túl adományod a lehetőségek határán? Ha mindent Nyitrának juttatsz, mi marad a többieknek?

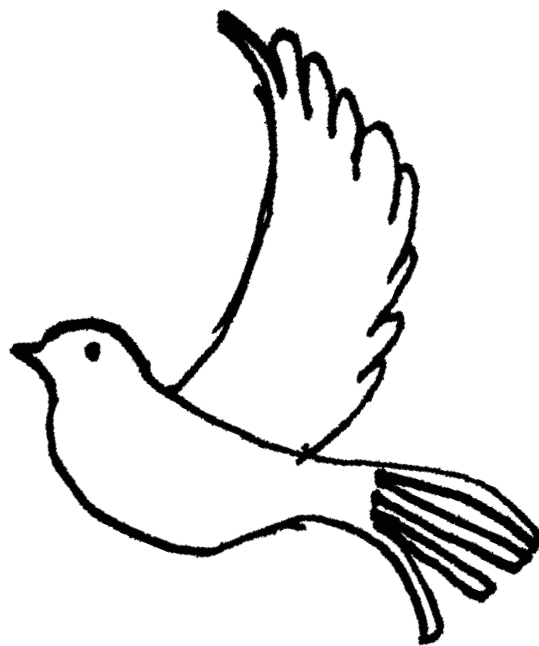
– Mi gondod velem?! – felelte a királyné. – Nyitrát megkedveljük, felépítjük, gazdaggá tesszük. Nyitra újra erős vár lesz, temploma zengzetes. A várat félni fogják, Emeránt tisztelni. Avagy nem tudod, hogy a király vezeklésének harmadik napján fehér galamb szállott az oltár csúcsára, majd háromszor körülrepülte a térdeplőket? Ha Nyitrán a barátok ezentúl zsolozsmát mondanak, szőjék bele a király nevét és a szeretet galambját is!

Mert olyan hatalmas volt a királyasszony, hogy még a szent zsolozsmába is beleszólható!

De nem mindig röpködött béke fehér galambja Nyitra vára fölött. Ím, olvassátok, mi történt a király öregkorában:

Nagybeteg volt már István király, az országlás nehéz gondjaiban megfáradt. Akit utódjául jelölt, a jámbor és eszes Imre herceget, egy vadkan megölte vadászat közben. Nem maradt utóda Istvánnak, hogy annak kezébe bízást tehetne volna az országot és a magyar nép friss kereszténységét. Sokat gondolkodott, ki legyen utóda a királyságban, leginkább unokaöccse, Vászoly várhatta, hogy őt jelöljék a trón örököséül, de Vászoly pogány volt, nem keresztény hitű, őbenne az öreg király nem bízott. Félve attól, hogy Vászoly lázadást szít, Nyitra várába záratta őt a király még Imre herceg életében. Máig is mutogatják Vászoly herceg tömlőcét a nyitrai várban; Vazul tornyának hívják.

Imre herceg halála után mégis úgy döntött a király, szabadon engedi Vászolyt, és örökösévé teszi. Vászoly azonban méltatlannak mutatkozott a bizalomra és a trónra. Amidőn kiengedték toronybörtönéből, Nyitráról Fehérvárra ment, de nem azért, hogy megköszönje a királynak a kegyelmet, hanem, hogy merényletet köveszen el királyi nagybátyja ellen. Többedmagával szövetkezett, hogy megölik István királyt. Egyik este, besötétedés után vakmerően be-

lopóztak a király házába, Vászoly kívülről figyelte őket. A cinkosok négyen voltak. Aki elől osont lábujjhegyen, izgalmában leejtette a ruhája alá rejtett éles tört. A tör célja megcsendült a kőpadlón. A király felriadt, mert betegágyában feküdt.

– Ki van ott? – kérdezte. – Jöjjön elő!

A merénylő megrettent, a király lába elé borult, bocsánatát kérve mindent bevallott.

István király a kegyelmet kérőt nem büntette meg, amire az megvallotta a tervet, elárulta a többiek nevét. Nagy lett a király haragja, amikor kiderült, hogy Vászoly herceg volt a felbujtó. Másnap a bírák elé vezették a cinkosokat, kezüket levágták. A főbűnös, Vászoly herceg pedig visszakerült Nyitrára, a börtöntoronyba. Kemény büntetést kapott: a várispán, Sebes, Vászoly fülébe forró ólmot öntött, hogy megsiketüljön, szemét pedig vakká tette, hogy ne lásson. Így büntették akkoriban a fővetkéseket.

Élete végéig Nyitrán maradt Vászoly, fiai pedig lengyel földre menekültek. De Vászoly két fiából és három unokájából később mégis király lett. Köztük az egyik legnagyobb király: I. László.

Élt abban az időben egy tiszteletben álló, szent életű remete a Zobor-hegy barlangjában, Fulgentius nevezetű. Hallván a zord ítéletet, kiállt egy kösziklára, és messzire hangzó jóslatot mondott:

– A keresztények sem áttalnak pogány módra ítélni! Lám, kiszúrták Vazul herceg látó napsugarát, a szemét, és siketté tették, hogy soha többé ne hallhassa az angyalok énekét! Ezért Nyitra fog bűnhődni: Nyitrán is behunyja egyszer majd a szemét két napon át az Úristen napja!

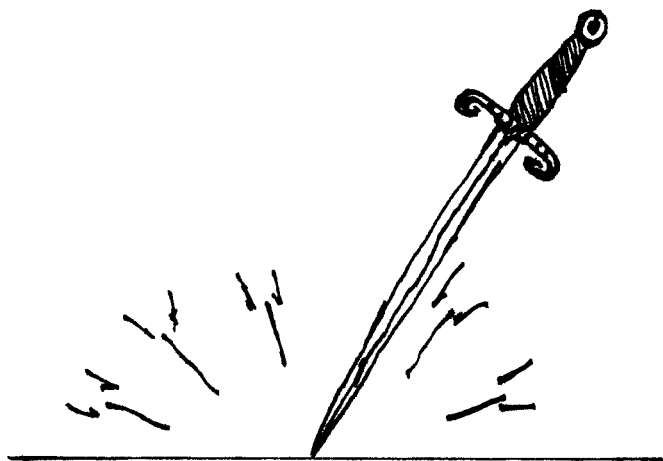
De az átok nem fogott, mert az égi angyaloknak sem tetszett, hogy egy szent életű remete átkozódik. Pedig érte sok baj s bánat Nyitrát, egy ízben a török is beült a várba, néha tűz, máskor víz pusztított, de a nap nem homályosult el Nyitra fölött.

Egészen hétszáz év múltáig.

Mert hétszáz évre szent Fulgentius átka után, egy forró nyári napon elhomályosult az ég Nyitra fölött, zúgás és sistergés hallatszott, töméntelen sáska kerekedett Nyitra fölé roppant süvítéssel, fát, füvet, virágot pusztítottak. A napot sem lehetett látni tőlük, fekete fellegként ártottak. Fényes délben fáklýt kellett gyújtani, hogy láthassanak az emberek. Két napon keresztül tartott a sáskaroham. A babonás emberek egymásnak súgták:

– Lám, bevállott Fulgentius jóslata!

(Szombathy Viktor: Száll a rege várról várra. Szlovákiai vármondák. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1979.)

Szék laudációja

Magyar Örökség-díj, 2011. június 18.

„A hetvenes évek népművészeti, folklórisztikai érdeklődésében kiemelkedő szerephez jutott a közép-erdélyi Szék sajátos, vonzó, régies kultúrája, amelyet sokáig csak a szakemberek ismertek. [...] A hetvenes évek elejétől mintegy zárandokhellyé válva, szinte minden más – régebben ismert – magyar népcsoport kultúráját megelőzve, rövid idő alatt beépült a köztudatba, ami elsősorban éppen zenéjének és táncának köszönhető.” – írta Martin György 1981-ben, a *Szék felfedezése és tánc hagyományai* című cikkében, majd röviden felvázolta a település történetét is. „»Szék város« nagyközség [amelynek nevét a helyiek Szik-nek ejtik, ahogy ezt a román átírás is bizonyítja: Sic] a közép-erdélyi Mezőségen az egykori Szolnok-Doboka megyében (ma Județul Cluj), található. Désakna, Torda, Kolozsakna mellett a nagymúltú közép-erdélyi sóbányák egyike volt, nevének eredete is a sóra utal. Szabad királyi városként először III. Endre 1291-es oklevele említi. A közvetlen királyi fennhatóság és városi önkormányzat korai, zavartalan polgári fejlődést biztosított magyar, székely és szász eredetű lakosságának. A város jelentőségéről a középkorban több okleveles említés tanúskodik. [...] Az 1717-es tatár betöréskor hatszáz embert, lakosainak csaknem a felét elhurcolták. Ennek emlékét máig őrzik a székiek (még az elhurcoltak nevét is számon tartva) az augusztus 24-i, ún. Birtalan-napi gyászzukkal és szigorú böjtöléssel. Szék város újkori hanyatlását a helyi sóbányászat jelentőségének csökkenése, majd megszűnése (1812) okozta. Az elzárt, nehezen megközelíthető település paraszt-polgári mezővárossá válik, s 1874-ben városi rangját is elveszítve, visszaminősítik nagyközséggé. Még így is sokáig a legnépesebb magyar falvak közé tartozik: a század elején 3200, ma 5000 lelket meghaladó település, a negyvenes évek elején önálló választókerület. Szék református magyar lakói városi tudatukat és régi mezővárosi kultúrájukat máig megőrizték.”

Hagyományaik sajátos értékeire csak a harmincas évektől, a megújuló népművészeti érdeklődés következtében figyeltek fel. 1940 őszen Kodály Zoltán széki hímezések láttán hívta fel Lajtha László figyelmét a népzenei tekintetben még ismeretlen területre: „*Ahol ilyen szép és sajátos hímezések élnek még ma is, kell ott – mondotta – valami érdekes muzsikának is lennie. Lelkesen beszélt s erősen biztatott a széki útra.*” – írja Lajtha első széki beszámolójában. A széki zenehagyomány felfedezésének nagy szerepe lett a magyar népzene egészéről kialakuló – korábban egyoldalú – kép módosításában: kiderült, hogy gazdag és fejlett hangszeres népi tánczenénk is van.

A Magyar Örökség-díjat a magyarság kiválóságainak és értékeinek megismertetése céljából 1995 őszen a Magyarországért Alapítvány alapítója, Farkas Balázs javaslatára hozták létre. A díj alapításakor adták ki az alábbi nyilatkozatot: „*Tapasztalataink szerint az utolsó ötven év magyar történelme és benne társadalmi, tudományos, kulturális múltunk igaztalan, torz módon jelenik meg a közvélemény előtt, és sok esetben a negatív történések vannak túlsúlyban. Szükséges tehát, hogy megnevezzük azokat a felemelő tényeket, erőfeszítéseket, építő személyiségeket, melyek kiegyenlítik az említett hamis arányokat, illetve akik létükkel és személyes teljesítményükkel valóságos egyensúlyt teremtenek. Ettől reméljük, hogy a világ pozitív eseményei közé emelkednek azok a tények, amelyek a magyar önazonosság-tudat szempontjából meghatározóan fontosnak minősíthetők.*” A díj nem jár pénzjutalommal, oklevélben örökíti meg a díjazott teljesítményét. A Magyar Örökség-díj elismertjeinek kiválasztásakor az alulról építkező demokrácia elve valósággá válik: bármely magyar állampolgárnak jogában áll a díjra javaslatot tenni. A népes bíráló bizottság az így beérkezett javaslatok közül választja ki évente négy alkalommal a díjra érdemes hét-hét személyt, teljesítményt, intézményt, együttest.

Lajtha László legnagyobb népzenei felfedezése és tudományos munkája a széki hangszeres- és dalkultúra feltárása, rögzítése és közreadása volt. Ennek nyomán nemcsak a hangszeres zene tudományos kutatása, hanem népszerűsítő feldolgozása is megindulhatott. 1969-re Kallós Zoltán, Martin György és Sztanó Pál a Román Tudományos Akadémia kutatóinak közreműködésével elvégezte a teljes széki tánckészlet korszerű, hangosfilmes rögzítését is.

1971-ben Sárosi Bálint rádiós előadásán felbuzdulva, Halmos Bélával (egyetemi hallgatókként) elhatároztuk, hogy megtanuljuk a széki muzsikálást, eredeti formájában. Ehhez Lajtha László partitúrákat is közlő széki monográfiája volt az elsődleges segítségünk, majd Martin György tanácsára elutaztunk a helyszínre is, hogy élő mivoltában figyelhessük meg ennek a zenélésnek a technikáját. A budapesti táncházmozgalom kialakulására a legdöntőbb hatással a még prosperáló széki táncház volt, mind zenei, mind táncos vonatkozásában. Az élő hagyományhoz való kapcsolódás lehetősége életünk legnagyobb adománya volt. Első látogatásunk alkalmával Ádám István „*Icsán*” muzsikált a táncházban a fiaival. A tőle kapott instrukciók jelentős mértékben felgyorsították a tanulási folyamatot és utat nyitottak más tájegységek zenéjének elsajátításához is. Miután a budapesti táncházakban is megszólaltak ezek a zenék, kiderült, hogy a magyar hagyományoknak ez a része, a zene és tánc is megmenthető a jövő számára, még hozzá eredeti formájában. Kodály Zoltán elképzelései a gyakorlatban is igazolódtak: „*A néphagyomány nem töltötte be rendeltetését azzal, hogy a nép zeneéletét ellátta. Köze van még az élethez, a mindnyájunk mai életéhez.*” Ez volt a legnagyobb tanulság, amellyel a magyarországi táncházmozgalom, a folklórkutatással karöltve, az egész világnak példát tudott mutatni. És ebben felbecsülhetetlen érdemei vannak a Szék dolgos népe által megőrzött inspiráló hagyományoknak.

Sebő Ferenc

VÁRI ATTILA:

SZÉKRŐL, MINTHA MESE LENNE

„Szék városán verbuválnak kötéllel,

Elfogják a szegin leginyt erővel...”

Valaha dokumentumfilmet forgattam Széken, de az, negyven esztendő után, nyilvánvaló, hogy már az enyészeté. De hát, nem is ez a lényeges.

Első találkozásom Székkal, olyan régen esett, hogy azt nyugodtan írhatjuk abba a gyermekkor címkejű nagykönyvbe, ahol még tudnak repülni a lovak, beszélni is tudnak, s béka nő annak a hasába, aki zöld szilvát evett.

Természetesen, akkor még golya hozta a gyermeket, s ha az emberfia kéményseprőt látott, meg kellett fogja egy gombját, s hangosan azt kellett kántálja, hogy „kéményseprőt látok, szerencsét találok”. És, ha dögöt látott, akkor a háta mögé kellett köpjön, s megfogja egy tincs haját, különben, ha nem teszi, akkor megkopaszodott volna – s ez így is lehet, hiszen a világ tele van tar koponyájú emberekkel. Ó, istenem, mennyi babona.

Én a széki Klárától tanultam meg, hogy vihar idején, az udvar közepén keresztbe kell tenni egy baltát és egy lapátot, hogy elkerülje a házat a villámcsapás. És hiába volt a kolozsvári bérház (amúgy egy kert közepébe épített néhány lakásos luxusépületről van szó) bejárati ajtaján csupán egy rézgomb, s így mindegyre kizártuk magunkat, csak kulccsal volt nyitható, mert ha elmentünk a hostátiakhoz zöltségért, akkor Klári kitette az ajtó elé a seprűt, jelezve, hogy nincs otthon senki, belépni tilos.

Klári nagybátyáméknál szolgált, s valójában nem széki, hanem szíki volt, s ez a két földrajzi név csak akkor egységesült véglegesen bennem, hiszen azért korábban az egyetemen tanultam nyelvjárást is, amikor 1970 nyarán filmet forgattam Széken.

Szolgáló a sztálinizmus éveiben? – kérdezhetné az, akinek más korokról dátumozták gyermekkor című élményeit. Hát igen, szolgáló, cseléd, tejesember, mosónő – mesterségek, amelyek úgy tűntek el, mintha nagymamám házi sörének habjáról én raktam volna őket, amolyan hőember-szerű figurává.

Azokban a csoda ötvenes években, amelyeket igazából csak egy hajdani vicc töménységével lehetne jellemezni, mely szerint az a kommunizmusnak csúfolt ázsiai despotizmus nem volt egyéb, mint az eszme diadala a józan ész felett, nos, akkor még nem haltak el az előző világrend, de még az Osztrák-Magyar Monarchia szokásai sem.

És vajon régen volt az ötvenes évek elejéhez viszonyítva ferencjóska kora?

Számoljunk csak!

1918-ban lett vége a nagy magyar álomnak, hogy rögtön megvalósulhasson, a nagy román államiság. És még éppen csak hadköteles sorba nőttek azok a legények, akik a gyulafehérvári koronázás táján születtek, de Vasgárda és Antonescu helyett, 1940-ben fehérlovas bevonulást kaptak, s rövidesen besorozták abba a háborúba, amelyből az utak katonatemetőkbe, szibériai hadifogságba vezettek, hogy aztán, az életben maradottak belekóstolhassanak abba a világba, amely szinte másfélszer annyit tartott – 1948-tól 1989-ig, mint az azt megelőző életük.

Az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése és a román kommunisták hatalomátvétele között éppen harminc év telt el.

1918 és 1989 között, négyszer állampolgárságot is cseréltettek velük, magyar királyi alattvalóból román királyi alattvalók lettek, aztán ismét magyarok, hogy újabb román királyi alattvalói mivoltuk csupán három esztendőig tartson, s 1947. december 30-a után, a dicsőséges republika gyermekeiként megkóstolhassák a nincstelenség egyenlősdiét.

Nem csoda hát, ha abban az iszonyú sor-állásos világban, jegyre adott élelmiszerek, pontra árusított lódenkabát és disznóbőr bakancsok korában, egy réteg, az erdélyi városiakok ama rétege, akiket kispolgárként szoktunk emlegetni, foggal-körömmel ragaszkodott volna szokásaikhoz, s természetesen néhány kiváltságához is.

Ezek egyike pedig a szolgáló, cselédlány tartása volt.

Emlékszem, milyen megvetéssel beszélt nagymamám a szomszédunkról, aki egyik napról a másikra a Demokratikus Nőszövetség aktivistája lett, s elvtársnőinek szocialista erkölcsiségéből merítve, minden házimunkát maga végzett.

– Áperté meg kell, hogy mondjam, ezt az Olgát nem tartom többet úriasszonynak, kiiratkozott közölünk – hirdette ki valami családi összejövetelen, amikor rákérdeztek, hogy testi-lelki „barátnéját” miért nem hívta meg a délutáni zsúrba.

Nem tudom, hogy szerezhették be a főzőcsokoládét, amelyet olyan tömbökben ismerhettem meg, mint a bal-tával is alig darabolható tízkilós téglakrumplicukrot, a főzőcsokoládét, aminek gyanúsán rántás íze is volt. Beszerették valahonnan, talán valamelyik cukrászüzemből lopva került a feketepiacra. De úgy emlékszem, hogy szőlővel befuttatott „filegóriában”, a lugasban, egy olyanszerű

építményben, amelyet manapság jobb körökben szaletlik-nek neveznek, ott az árnyékban, nyári vasárnap délutánon tejszínhabos forró csokoládét ittunk. Lehet, hogy nem minden vasárnap, de erről nem nyitok önmagam emlékeivel vitát. És a kis cseléd, aki hétköznap göncökben mosogatott, rendezte a tyúkokat, a karácsonyra hizlalt disznót, ilyenkor fekete ruhát viselt, csipkés fehér kötényt, s ha emlékezetem nem csal, akkor hozzá illő főkötőt is...

Anyai és apai nagyszüleim is Marosvásárhelyen éltek, egy csupa kertes házból álló városrészben, alig néhány kőhajításnyira egymástól, s náluk és nálunk is volt, talán egészen a hatvanas évek elejéig cselédlány, de azok, akiknél igazából megismerhettem a cseléd és szolgáló közti különbséget, azok anyám testvérbátyjai voltak.

Csikszereda, Gyergyó és Kolozsvár – három nagybátyám, három sors, három város, de mindnyájuk házában volt egy-egy Klári, Erzs, vagy Mariska.

Csikban egy tusnádi lány szolgált, s naponta látta az apját, aki hatalmas átalvetőben harminc liter tejet cipelt a „házaihoz”, s aki minden hónap elsején átvette nagynénemtől a lánya bérét, mondván, hogy fél év múlva kitelik a szerződés, mert akkorra összegyűl annyi pénz, hogy megvehetik a hozományként ígért szántót.

Szép lány volt. Nem járt népviseletben, s kipróbálta nem is titokban nagynéném kencéit, s ha meghallotta, hogy utcánkba befordult Bandi bőrvizes bivalyszekere, akkor még a rúzszt is fölkenete egyébként élénk színű szájára.

– Bandival megszöknék – közölte olyan természetesen, mikor megkapta a bekarcolt névvel ellátott fekete korsót, mintha csak azt mondta volna, hogy „kedd”. De flörtölt a magyarul egyetlen kukkot sem értő román katonákkal, s egyszer arra ébredtünk, hogy bőszen próbál dallamot kicsalni a szájharmonikából, amelyet a szomszéd fiú azért adott neki, mert a bokrok között megmutatta, hogy honnan nő ki a lába. Ezt ő mondta így. De mást is mondott.

– Nem leszek én mindig cseléd. Nem is megyek haza, ha kitelik itt a napom. Az istenlova fog kapálni, szénát csinálni. Fagylajtosné leszek Tusnádfürdőn. Lesz selyemharisnyám, magossarkú cipőm, aranykarika fülbevalóm, s az uramtól külön paplany alatt fogok háltni.

– Olyan vagy te, mint egy rossz szekér, félre jár az elejed – szidta nagybátyám, amikor megtudta, hogy délelőttöként fiúkkal csatangol az Olt partján.

A gyergyói kiscseléd másmilyen volt. Folyton szipogott, mindentől rettegett, állandóan összetört vagy levert valamit, s minden nap hajnalban kelt, hogy meggyónhassa előző napi vétkeit. Puliszkával, hagymával ette az aludt tejet, vagy száraz kenyérmaradékkal kapargatta a fenődézsza oldaláról a csípős, zöldes-vöröses juhtúrót.

Csikszereda, Gyergyó.

Ha a székely-körvasúton tovább utazunk északnyugat felé, amíg a mozdony szénát és vizet vételez, kényelmesen, mintha a piros sapkás, palacsintasütős vasutas puszta miatt nem adna „szabadot” a vonatnak, hogy megkóstolhassuk az állomásokon gyerekek által árult szilvát, körtét, vagy az évszaknak éppen megfelelő gyümölcsöt. Esetleg kötés-zöldhagymát, csokor-hónapos retket az újságpapírba csomagolt házi szalonnához, nos, akkor csütörtök délután, vagy talán vasárnap a kora szürkületben Kolozsvárra érünk, s ha végig megyünk a háborús bombázások miatt félig még romos utcán a főtér felé, akkor a Malomároktól nem messze különös csoportot látunk. Fe-

ketepirosba öltözött lányok furcsán, elnyújtottan énekelnek, nem úgy, mint otthon Vásárhelyen, vagy bárhol a Székelyföldön, s egymásba kapaszkodva táncolnak.

Táncolnak, énekelnek, mintha valami különös keleti szertartás papnői lennének.

Ők a szíkiek. Széki szolgálólányok a szabad délutánjukon.

Nagybátyámék a kéttornyú református templommal szemben laktak. A ház egy udvar mélyén állt, de akkoriban akadály nélkül hintázott a rózsabokrok és japánbirsek között a kálomista harangszó, mert az utcafronti épület is bombatalálatot kapott a háború alatt, csupán egy hulladék-deszkával elkerített törmelékhalom jelezte, hogy valaha háromemeletes bérpalota állt a csalánnal, gyommal zöldellő kupac helyén.

De megmaradt belőle valami: a bejárható pincéje. Kincsek, kacatok, de mindenekelőtt gyermekfélelmek tárháza.

Klári – aki nem akármilyen széki volt, hiszen rátarti büszkeséggel hangsúlyozta, hogy csipkeszegi, s nem barátkozott a püspök családjánál szolgáló forrószegi lánnyal –, olyan szép volt, mint egy reneszánsz madonna.

Szeplőtlen tiszta arc, kék, de szinte már ibolyakék szemek, s hozzá olyan szempillák, mintha profiljából kiemelkedve versenyt akartak volna nyerni fitos orrával szemben, hogy a falra vetülő árnyékán melyik a hosszabb.

Csikban és Gyergyóban, de szüleimnél is kibanzták a lányoknak a pénzt, csak annyit kaptak, amennyi az éppen megvásárolandó dologra kellett, de Klári hét elején egész köteg bankjegyet kapott. Ő állította össze a heti étrendet, s nem volt megalázkodó, mint szüleimnél, rokonainknál, s az addig ismert házaknál szolgáló lányok.

– Seperj meg – hallom még most is, közel hatvan év után, unokaöcsém hangját, s Klári fölkapja, össze-vissza csókolgatja, aztán szemét Zoli arcához közelítve, pillogni kezd, mintha a szomszédban működő cukrászüzem sütemény egyengetési szélektől mindig maszatos három év körüli kisfiú arcáról akarná letisztogatni a tortakrém nyomát.

– Asse tuggya, hogy milyen a villanyos vasaló – biggyesztette száját, amikor unokabátyám azt mondta, hogy a házban, egy zsidó családnál szolgáló mezőségi lány tud úszni. – Az aragázt is az asszonya kell, hogy helyette begyűjtsa, mert fél. Legelőbb petróleumot akart önteni rá, mint otthon a kemencébe a kukoricacsutkára. És állandóan hátra kapja a fejét, mert attól retteg, hogy megfogja a nyekurát.

Tőle hallottam először ezt a szót, szinte utálattal ejtette ki, azt mondta, hogy az a jobbágyivadék Pendzsi, tisztára olyan babonás, mint az ortodox oláhok.

– Azt hiszi, hogy a nyekurát fekete kutya képében elviszi egyenest a Sátánhoz.

Lenézte a másvidéki lányt, de este beült közénk a gyermekszobába, s mégiscsak mesélte annak a megvetett másiknak a hátborzongató meséjét, aztán, mintegy megnyugtatóként azt mondta:

– Én nem félek a haláltól. Mosdattam is halottat, öltöztettem is, virrasztottam is. A halott olyan, mint egy fa, mint egy tuskó.

Egyenes, büszkejárású lány volt, s azon a télen, nagyapámmal vágattatott disznót a kolozsvári nagybátyám, mert nálunk olcsóbb is volt, de az sem volt utolsó szempont, hogy a hatalmas udvaron meg lehetett tisztességesen perzselni, szalmatűzőn, mert annak bátyám sze-

rint másmilyen ízű lesz a szalonnája, s a családjunk legnagyobb megdöbbenésére, csak Klári érkezett. Rábízták a vásárhoz való pénzt is.

Székről, otthonról hozott csombort, kaprot, még sót is, mert azt mondta, hogy a parajdi, amit nálunk lehetett kapni, orvosság ízű.

Ő húrolta ki a beleket, ízesítette a véres-májast, szóta, borsozta a kolbász töltelékét, amit állandóan kóstolgatott, gömböcöt töltött és disznó-főszajtot, s azokban a napokban, amíg arra várt, hogy a fűstről a hatalmas vesszőből font utazóládába kerüljön minden, „megvizitálta” a rokonságot, természetesen minket is.

Apám kalapját feldobta a szekrény tetejére, aztán lecserdített egy hatalmas pofont a cselédlányunknak, mert a kalap karimája csupa por volt.

– Ez is olyan fajta, hogy ráköpik a cipője orrára, azt fényesíti, de a sarkán akkora sár van, hogy búzát lehetne vetni benne. Mit akar ez a városban? – kérdezte felháborodottan, s csak 1970-ben, a széki forgatás alatt értettem meg, hogy a falujabeli lányok azért mentek Kolozsvárra szolgálni, mert recepteket, új fogásokat, városias szokásokat vittek a házasságba, s hogy szinte pártába is maradt hajdanában az a lány, aki nem szolgált egy-két évet.

– Na, ez a cseléd! – mondta undorral a csattanós pofon után az ijedt lányka védelmére siető anyámnak.

Sértett volt, és ha ismerte volna azt a kifejezést, hogy „kikérem magamnak”, akkor talán bizonyára napokkal korábban használta volna, mert a disznóvágás után önként állt neki, hogy kivasaljon egy nagy halom ruhát, s amikor nagynénémmel vitába keveredett az ingek keményítése kapcsán, azt mondta, hogy:

– A nagyságos asszony jobban tenné, ha nem szólna belé, mert ökor ehhez – s akkor szinte pofozkodás lett a dologból, mert nagynéném azt mondta, hogy ilyen hangon ne merjen beszélni vele egy cseléd.

– Én nem vagyok senkinek a cselédje. Megszolgálom a béremet – mondta olyan emelt hangon, ahogyan abban a háznál, ahol szivikémnek és aranyomnak szólította egymást nagynéném és nagybátyám, nem beszélt senki soha.

Hát igen, a széki szolgálatra állt, a Vásárhelyre elszegődő lányok pedig cselédnek.

Klári nemcsak szépen énekelt, de olyan meséket tudott, amilyeneket addig soha nem hallottam, s egy nap, amikor újra a Pendzsi féle nyekuráról faggatuk, vasárnap helyett még azon a délutánon kiosztotta nekünk a fagyaltpénzt.

Amikor sötétedés után hazaértünk a Sétatérrel, nem tudtunk villanyt gyújtani, áramszünet lehet, gondoltuk, bár a lépcsőházban égett a villany, de kívülről, a szomszédos házakból sem szivárgott világosság, mert a lakásban le voltak eresztve a rolók, s hiába szólítottuk Klárit, mert senki sem felelt, pedig otthon kellett legyen, mert Zoli csak három éves volt, őt ilyenkor kellett fektetnie.

Félelmetes csend és sötétség telepedett mindenre, s amikor unokanővérem benyitott nagybátyám szobájába, a plafonig érő könyvespolc előtt kísértetet láttunk.

Egy fehér lepedős alak tartott a karjában egy bepólyált babát, és mindkettőjük kezében gyertya pislákol. Valószínűtlen apró láng világította meg őket, a szomszéd cukrászüzem születésnap tortáihoz használták ezeket a gyufaszálnál alig vastagabb színes parafin rudacskákat. Percekig állhattunk ijedten, és egyszerre a látomás megemelte karját, s a gyertyafényben úgy tűnt, hogy szárnya van.

Mi visítani kezdtünk, s ettől a bepólyált Zoli ordításba fogott, ahogy csak a száján kifért.

Klári kacagni kezdett, aztán kiment az előszobába, hogy visszategye a biztosítékot.

– Na, kellett nektek nyekurát, amikor még Szűz Máriától is behugyoztok? – olyan hangsúllyal mondta ki az idegen szót, mint ami nemcsak másoké, de gyűlöletes is, s én csak később tudtam meg, hogy a nyekurát semmi más nem jelent románul, mint „nem tiszta”.

Ezzel a hajdanvolt szinte-széki emlékekkel érkeztem a forgatás előkészítésére. [...]

Akkor már rengeteg széki népdalt ismertem, feleségem, Illyés Kinga magnóról tanulta őket, s mert Kallós Zoltánnal nagyon jó viszonyban voltunk, ő is eljött, s énekeseket, táncosokat szervezett a forgatáshoz.

Akkor még szinte mindenki népviseletben járt.

Élmény volt, nem munka az a néhány nap.

Juhossal, a falu agrármérnökével, széki ő is, s akinek a felesége olyan gyűjteményt szedett össze a faluból, amilyent azóta soha sem láttam, nagyokat csatangoltunk, s amikor rákérdeztem, hogy kié volt a központban az a városiasan-úriasan megépített ház, amelyben a tévész egyik mellékága, a nádszövő üzemelt, bevitt valakihez, ahol a falon keretben, üveg alatt, mint egy óvásra érdemes kép egy gyászjelentés volt, s rámutatott.

– Az övé volt a ház. Agyonlőtték a szekusok, mert ő volt a faluban a legmódosabb gazda, s addig senki sem akart beállni a kollektívbe, amíg ő nem.

Azóta sokszor jártam Széken. Látnom kellett, ahogy a többség levetkőzi azt a viseletet, amely annyira megkülönböztette őket a magyar ugar többi falvaitól, s amely még a régmúlt bányavárosi korból maradt, a hajdani püspöki székhely, Székváros örökségeként.

De soha nem csak a beomlott sóbányában eltemetett 1848-as honvédek legendája izgatott, hanem inkább az, hogy milyenek lehettek azok a napok, amikor valaki, tudván-tudva, hogy karhatalmisták kezében gyorsan elsül a fegyver, s aki nem is lakott messze a híresen hírhedett szamosújvári börtöntől, ellen tudott állni fegyvertelenül.

Elfelejtettem azt a nevet. [Ungváry György (1922-1963) *Lajtha László széki gyűjtésében szereplő Ungváry Mártonné Prózsa Zsuzsa fia. – Széki Soós János*]

A napokban rákérdeztem. Negyven év körüli embert állítottam meg a pesti körúton. Arra a névre voltam kíváncsi, amelyet azon a gyászkeretes szomorújelentésen olvastam jó negyven évvel ezelőtt.

Nem tudott róla. Nem hallott róla. Úgy látszik csak benem él. Névtelenül, mint az a sok áldozat, akiket megkínoztak, rabságra ítélték, vagy azok, akiknek csontjai ólombányák meddőhányóiban, vagy a Duna-delta lápjában nyugszanak.

Hogy Szék, számomra mit is jelent?

Azt az utat is, amelyen másfélmillió szolgálatot vállalni tudó emberből akart cselédet kreálni a bizánci közkerölcs-csel és egy Dzsugasvili, közismertebben Sztálin nevezetű kaukázusi vonatrabló önimádatával keresztezett, mondhatni génmanipulált diktatúra.

Egy korszak (kór-szak), amelynek jelszava az kellett volna, hogy legyen: „Világ proletárjai, egyesüljete! – különben lövünk”.

(Megjelent a Székelyföld 2011. augusztusi számában.)

Az „aventinus-i tündér”*

Szőnyi Zsuzsával a budai teraszon – I. rész

Kétezerkilenc tavaszán éppen lázasan készülődtem Rómába, s közben egy este lenyűgöző rádióbeszélgetésre kaptam fel a fejem. Néhány percig nem sikerült kihámoznom a szövegből, hogy kivel is beszélget a riportert, de azután megtudtam: Szőnyi Zsuzsa, Szőnyi István Kossuth-díjas festőművész Rómában élő leánya az interjúalany. Szó esett a műsorban néhai Triznya Mátyásról, a férjéről, a római emigrációban eltöltött évtizedekről. A római otthonukban „működtetett” Triznya-kocsmáról, amelyben a rendszerváltozás előtti évtizedekben a magyar szellemi élet itthoni és emigrációban élő több mint ezer kiválósága jó szóra, szíves vendéglátásra, szeretetre és támogatásra lelt. Szó volt Szőnyi Zsuzsa könyveiről, a Római teraszról és az éppen frissen megjelent A Triznya-kocsmáról. A beszélgetés nyomán erős vágyat éreztem, hogy megismerjem ezt a nagyszerű asszonyt. Megkeresem! – határoztam el menten a műsor után.

Rómában, a Szent István Ház kedves, idős szerzetesnővérekéje, Franciska néni nem is csodálkozott, amikor arra kértem, hogy adja meg Szőnyi Zsuzsa telefonszámát. Hívásomra egy üde hang közölte velem, Zsuzsa éppen Budapesten van, ezen és ezen a számon elérhetem.

Csak néhány nap telt el a hazajövetelem után, a Vörösmarty téren, a Könyvheti vásárban egymás mellé ültettek a rádió munkatársai. A műsor közben kitört zápor egy esernyő alá vert bennünket. Menten előhozakodtam, hogy szeretnék vele interjút készíteni a folkMAGazin számára, amire ő azon nyomban igent mondott. Ember tervez, Isten végez! Két év telt el azóta, és csak most tudunk leülni egy hosszabb beszélgetésre. Szőnyi Zsuzsa tavaly végleg hazaköltözött Magyarországra. Idén júniusban munkásságukért Magyar Örökség-díjjal tüntették ki 1991-ben elhunyt férjével, Triznya Mátyással együtt.

A találkozóra nagyon felkészültem. Elolvastam Szőnyi Zsuzsa eddig megjelent könyveit. Nagy csodálkozással fedeztem fel az évtizedeken keresztül vezetett naplóban huszonöt közeli ismerősöm és barátom nevét. Utólag meg is bántódtam. Hogy lehet, hogy soha senki nem beszélt nekem arról, hogy kinél járt Rómában?

A városmajori ódon ház liftje komótosan küszört fel velem az ötödik emeletre, fnoman megdőccent, majd kinyílt az ajtó. Egy pillanattig megálltam, merre is induljak, amikor meghallottam a kedves hangot: – Itt vagyok!

Zsuzsa könnyű nyári ruhában, türkiz gyöngyosrral a nyakán, mosolygva várt rám. Megilletődve léptem át a küszöbét. Míg kis bokrétaimat vízbe tette, azt ajánlotta, hogy legelőször menjek ki a teraszra. Szót fogadtam, csodálatos panoráma tárult elém. Tőlem szinte karnyújtásnyira látszott a Budai Vár sziluettje, kissé távolabb a Gellért-hegy kúpjá magasodott. A nyári délután ragyogásában a Szabadság-szobor leányalakjának bronzszoknyája szinte lebegni látszott.

A lakásban a falakon, a néhány szép régi családi fénykép mellett, Zsuzsanna édesapjának és férjének festményei sorakoznak sűrűn. Több képen is látható Zsuzsanna, kisgyermekként, fiatal leányként, asszonyként. Az egész otthonból harmónia és szépség áradt.

– Jól érzed magad újra itthon? – kérdeztem.

– Most már igen! – hangzott a válasz.

Sűrűn megszólalt a telefon, Zsuzsa barátai bétvégére autóbussos kirándulást szerveztek Zebevénybe. Engem is meghívtak és boldogan elfogadtam a meghívást. Végül kikapcsoltuk a telefonokat és visszamentünk az időben, hogy bebarangoljuk egy hosszú, gyönyörű, gazdag élet színhelyeit.

Ezerkilencszázhuszonnégyben születtem, amikor Magyarország az első világháborúból éppen csak feltápáskodott. Apám, Szőnyi István festőművész, fiatal korától a Nagybányai Művésztelepen Ferenczy Károly tanítványa volt. Amikor a háború kitört, elvitték katonának. A fronton nagyon megbetegedett, tüdőgyulladást kapott, amiből soha nem épült föl teljesen. Magas, aránylag sovány ember volt, mindig nehezen lélegzett, de ezzel nem sokat törődött, kizárólag a művészetével foglalkozott. Hogy valahogy megjelenjen, egy festőiskolát alapított Budapesten, ahová egészen véletlenül édesanyám, Bartóky Melinda is beiratkozott. Festőnek készült, de beleszeretett a mesterébe, az is öbelé, így hát összeházasodtak. Mivel Budapesten nem volt megélhetésük, gondolták, hogy kimennek valahová vidékre, azután következett a zebevényi élet.

Nagyapám, édesanyám apja, Bartóky József egy nagyon befolyásos, miniszteriális úr volt abban az időben, a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott. Ő annyira szerette a vidéki életet, a földet, hogy nem bírt Budapesten igazán létezni, ezért megvett egy kis házat és telket Zebevényben. Azt mondta a fiatal párnak, hogy itt, Budapesten úgyis sokkal nehezebb az élet, mint vidéken, menjenek ki szépen a zebevényi házba és ott gazdálkodjanak.

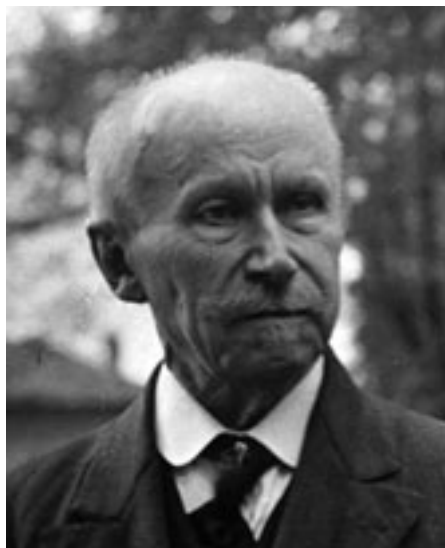
Zebevény ugyan egy kis sváb falu volt, de a gyönyörű kis szecessziós templomát nagyapám jó barátja, Kós Károly, a nagy erdélyi építész építette. Azt a kis sváb házat, amit nagyapám megvett, átalakította egy erdélyi házzá. Szép kis tornya van, a verandán erdélyi tulipánmotívumokkal díszített a korlát.

Apámék kiköltöztek hát, vettek tehenet, lovat és gazdálkodni kezdtek. Ez olyan embernek, aki egész életében Budapesten élt, nagyon nehéz. Nem értettek hozzá, megdöglöttek a csirkék, a tehénnel is problémák adódtak, de azért lassan beleszoktak a falusi életbe.

Én a falusi életünk kezdetén születtem. Nem volt villanyunk, petróleumlámpával világítottunk, kerek kútból húztuk a vizet, az utca poros volt, vagy ha esett az eső, csupa sár. Nem volt járda, sem valamilyen kövezett út. Éppen ebből adódóan mi nagy boldogságban éltünk, ez szinte bibliai élet lehetett. Alig volt valami a Hangya Szövetkezet boltjában. [A II. Világháború előtti időszakban Magyarország valamennyi településén jelen voltak a Hangya szövetkezetei; székházzal, kereskedelmi átvévhellyel, hitelszövetkezeti partnerséggel és azzal a szellemiséggel, hogy az összefogás, a szövetkezés az egyetlen út arra, hogy a termelők megfelelő pozíciót érjenek el a piacon, hogy a gazdatársadalom piaci érdekei érvényesüljenek. – A szerk.] Árultak egy kis cukrot, lisztet, ecetet, néhány fontos dolgot, de minden mást a kertben kellett megtermelni.

Nagyszerűen megvoltam a magam kis kerti életében. Volt két kutyánk, mint testvéreimet, úgy kezeltem őket. Kétéves voltam, amikor megszületett Péter öcsém, természetesen, anyám mindig velem volt elfoglalva. Nyáron engem reggel kivettek a verandára, ott már vártak rám a kutyák és felkísértek a kertbe. Délig fenn voltunk a domboldalban, barangoltunk, ribizlit, mindenféle gyümölcsöket eszegettem. Amikor a kutyák meghallották a déli harangszót, engem lökdösní kezdtek, hogy gyerünk lefele, mert tudták, hogy most le kell menni, következik az ebéd. Délután az udvaron játszott-

* Rónay György költő, író nevezte így Szőnyi Zsuzsát a Tündér Rómában című írásában (IRIS – Irodalomismeret, 16. évf. - 2005., 4. sz., 20. o.).

Schmidt Szőnyi Richárd (1852–1925) • Szőnyi István (1894–1960) • Szőnyi István: Anyám (Lovenyák Anna, 1862–193?)

tam, de többnyire egyedül, mert a falusi gyerekek vagy iskolában voltak, vagy a mezőn.

Bartóky nagyapámat nagyon szerettem. Kár, hogy nagyon hamar meghalt! Nagyon kedélyes, okos, művelt ember volt. Szeretett írni. Rövid, három-négyoldalas, latin eredetű fabulákat, állatmeséket írt. Négy vagy öt könyve jelent meg, ezek meg is vannak nekem. Mára teljesen elfelejtették, már senki se tudja, hogy Bartóky József író volt és hogy miket írt. Nekem viszont gyönyörű emlékeim vannak róla, lehet, hogy tőle örököltem azt a kis írói tehetséget, ami miatt elkezdtem írni.

Nagyapám Mikszáth Kálmánnal is jó barátságban volt. Kedves legenda a családban, hogy egyszer – anyám még csak hat-hét éves kisgyerek lehetett – Abbáziában nyaraltak együtt. Nagy sétákat tettek, mert Mikszáthnak az orvos előírta, hogy sokat mozogjon. Azt az órát, amit az orvos adott neki, hogy mérje, mennyit sétált, anyámra tették. Ő egész nap ugrált, szaladgált, így Mikszáth sok kilométer sétát tudott igazolni.

Emlékszem, nagyapámnak reggelente a verandán gyönyörű szépen megterítették, ő kényelmesen elhelyezkedett, és mindennap egy szép rántottát megevett. Én addig néztem, néztem azt a rántottát, amíg egy kis falatot kaptam belőle.

Bartóky nagymamám sokáig élt, velünk lakott Zebegényben. Nagyon méltóságteljes, kedves asszony volt. Nagy fehér kontyot viselt, soha nem jött ki a szobából, amíg nem volt tökéletesen felöltözve, megfésülködve.

A szüleim sokkal természetesebb emberek voltak. Apámat semmi más nem érdekelt, csak a saját festészete. Egyszerűen öltözködött, nem vágott fel, hogy ez vagy az vagyok. Nagyon jó ember volt, nagyon szerette a családot, az állatokat, szeretett a kertben dolgozni, fákat oltani...

Anyám különleges lény volt, mindig aggódott valamiért. Szeretett minden munkát a lehető legtökéletesebben elvégezni. A bútorok a lehető legfényesebbek legyenek, a konyhában rend legyen, a gyerekek tökéletesek legyenek! Velem nehezen tudott zöld ágra vergődni, nagyon önfejű voltam. Talán azért, mert kiskoromban azt csináltam, amit akartam.

Nagyon szerettem, amikor esténként meggyújtották a petróleumlámpát, a felnőttek körülülték az asztalt és beszélgettek. Mi játszottunk az öcsémmel, de közben hallgattam, hogy miről is folyik a szó. Számomra teljesen titokzatos és érthetetlen volt a felnőttek világa.

Nagyon szerettem Arany János Családi kör című versét, és szentül meg voltam róla győződve, hogy Arany János rólunk írta, a történet a mi házunkban, a mi kertünkben játszódik le. Már csak azért is biztos voltam benne, mert az udvarunkon, a lépcsősor felett volt egy óriási eperfa. Ugye? „Feketén bólingat az eperfa lombja...”. Ezek mi vagyunk! De hol lehet az a „kisnyúl”? Néztem mindenütt a kertben, szerettem volna megtalálni. Zebegény számomra csodálatos mesevilág volt. A szüleim észrevették, hogy annyira odavagyok Arany János költeményéért, ezért esténként megkértek,

Székács Julianna (1872–1949) • Szőnyi Istvánné Bartóky Melinda (1896–1967) • Bartóky József (1865–1928)
Forrás: Levelek otthonról. Szőnyi István és Bartóky Melinda levelei Szőnyi Zsuzsához és Triznya Mátyáshoz (PMMI – Szentendre, 2009)

Szőnyi Zsuzsa 1932 körül és 1941-ben • Szőnyi Zsuzsa és Triznya Mátyás esküvője 1941. március 19-én

hogyan mondjam el. Talán ezért is szerettem meg annyira a könyveket, a költészetet, az irodalmat.

Amikor nagyobb gyerekek lettünk, lejártunk a Dunára fürödni a szüleinkkel. Nagyon fontosnak tartották, hogy tanuljunk meg úszni. Zebegénynél nagy a Duna sodra, ezért átvittek minket Nagymarosra, ahol volt úszásoktatás.

Apámhoz sok művész kijárt Zebegénybe, végül egy nagy baráti társaság alakult belőlük. Azt lehet mondani, hogy létrejött egy művésztelep-féle: különböző sváb házakban vettek ki szobákat és ott éltek a családjukkal. Így aztán egy kicsit élénkült az élet Zebegényben, és mi más gyerekekkel is játszhattunk. Elekfy Jenő nagyszerű akvarellista volt. Ákos nevű fia, aki talán három-négy évvel volt idősebb nálam, mindig rosszra csábított. Az volt a parancs, hogy ebéd után le kell feküdni egy kicsit. Hát, mi be is mentünk a szobába, le is feküdtünk, de amikor hallottuk, hogy a szüleink is lepihentek, akkor kinyitottuk a zsalut és kimásztunk szép csendesen. Ákossal lementünk a Dunára és más helyeken is tekeregtünk. Este csupa porosan vagy sárosan kerültünk elő. Nagy kikapások voltak ezekből...

Hatéves koromban látták a szüleim, hogy engem sürgősen iskolába kell adni, mert teljesen elvadulok. Ekkor az egész család beköltözött Pestre, addig nem volt Pesten lakásunk. Kivettek a Baross utcában egy jó nagy lakást, ennek egyik részéből apám festőiskolája lett, a másik részében meg a család lakott. Engem beírtak a Mária Terézia téri – ma Horváth Mihály tér a neve – „mintaiskolába”, vagyis gyakorlóiskolába. A leendő tanítók és tanárok is ott tanultak. Apának ismerőse volt az igazgató.

Az volt a baj, hogy, amikor valaki látogatóba jött az iskolánkba, a tanítónk – mint a Szőnyi István festőművész leánykáját – engem hívott ki a táblához és felszólított, hogy rajzoljak valamit. Én semmiképpen nem voltam hajlandó nekik rajzolni. Akkor szörnyen megutáltam a rajzolást. Miután elvégeztem a négy osztályt, beírtak a Veres Pálné Gimnáziumba. A gimnáziumi éveim is a lázadás jegyében teltek. Azokban az években teljes német befolyás uralkodott az iskolákban: nem volt igazi magyar tananyag, túlságosan édeskés, számunkra érdektelen dolgokat kellett tanulnunk. Hatodik-hetedik osztályban a történelmet is teljesen német szellemben tanították.

Adyt nagyon leszólták, szerintük egy részeges alak volt, akinek a költeményeit nem érdemes olvasni. Én felszólaltam, azt mondtam a tanárnőnek, hogy Ady egy nagy költő, nem azt kell nézni, hogy

milyen volt a magánélete! Erre anyámat azonnal értesítették, hogy jobb lenne, ha a gyereket kivenné az iskolából. Ez hetedik osztályban történt.

Magántanuló lettem és tizenhat éves koromban megkezdtem a „mondén” életet. Nagy bálók voltak a Vigadóban, jogász bál, ilyen bál, olyan bál, és én igyekeztem mindegyiken ott lenni. Anyámnak el kellett kísérnie, mert akkor az volt a szokás, hogy a lányokat kísérették. Szegény, nagy áldozatokat hozott értem! Persze én boldogan táncoltam a bálokban, meg voltam győződve arról, hogy mi csoda „nagy életem” van! Pedig ez csak egy egészen kicsi élet volt! Vissza kellett térnem az iskolába, nyolcadikba és le kellett érettségizni. Nagyon-nagyon borzasztónak találtam, hogy engem megint visszaszorítanak az iskolába, holott nekem már megvolt Triznya Mátyás, a szerelmem! Igen! Igen! Igen! Tizenhét éves voltam, egy bálban ismerkedtem meg vele. Anyám rögtön azt mondta, hogy szó se lehet róla, túl fiatal vagyok, ne is találkozzam vele! Beszélt is Triznya Mátyással, szegénnyel, hogy hogy képzelet ezt, mert még nem házasodhat, nincs állása, csak egyetemista. Erre én is beiratkoztam az egyetemre: ha ő egyetemista, akkor én is az leszek!

Az egyetem nagyszerű volt akkoriban. Magyar-francia szakos lettem, a magyart Horváth János, az akkori legremekesebb tanár tanította, a franciát pedig Eckhardt Sándor, aki a hatalmas francia-magyar szótárt szerkesztette. Jártam külön szemináriumokra is, lelkes egyetemista lettem. Sokakkal megismerkedtem az egyetemen. Ez az élet mégsem volt túlságosan szabad. A negyvenes éveknél tartottunk és közeledett a borzalmas háború. A barátaimat, a szegény fiúkat, akiket megismertem a bálokon, mind elvitték katonának. Ha néha szabadságot kaptak, hazajöttek egy-két hétre és visszamentek. Szívszorító volt!

Matyival óriási volt a szerelem, teljesen odavoltunk egymásért. Azt mondtam a szüleimnek:

– Háború van, mindnyájan meghalunk, egy pár hónapig miért ne legyünk boldogok? Ezt már nem bírjuk tovább. Én férjhez akarok menni!

Matyi már befejezte az egyetemet, de még nem volt meg a doktorátusa, nem volt rendes munkája. Én még nem végeztem, csak másodéves voltam. A szüleink elgondolkodtak, hogy tényleg, szegény gyerekek, miért kínlódnának? Megengedték, hogy együtt éljünk. Triznya-papáék is elég jómódú emberek voltak, kaptunk egy kis lakást a Villányi úton és megkezdhattuk a házasságunkat. Persze, előbb megtartottuk a nagy esküvőt a piarista kápolnában. A

Szőnyi Péter és Szőnyi István (1937)

férjem a piaristákhoz járt, a piarista fiúk között is sok barátja volt, például Pilinszkyt is nagyon jól ismerte, a tanárok között is volt egy különösen jó barátja, Faludi Bélának hívták, aki Zebegényben született.

1944. március 19-én esküdtünk. Amikor az esküvő után kijöttünk a térre, és elindultunk a Duna partra, hogy az egyik nagy szállodában megebédeljünk, akkor közölték velünk, hogy a németek bejöttek Magyarországra.

– Mi legyen? Mi legyen a nászutunkkal?

– Mi nem törődünk a németekkel! Mi most kezdjük a kis életünket és elmegyünk valahová nászútra!

Csak egyetlen helyre mehettünk, a Svábhegyre, a Golf Szállóba, később Vörös Csillag lett a neve. Na, elmentünk, és éjjel lehetett, amikor kopogtattak az ajtókon. Az igazgató jött, hogy azonnal menjünk innen, mert német főhadiszállás lesz a szállodából. Vonnak is nagy tankokkal a németek, és mi azonnal kiutaztunk Zebegénybe, ahol a szüleink már kinn voltak. Így kezdődött a zebegényi életünk.

A férjem bejárt Pestre dolgozni. Akkoriban a vonatokat állandóan bombázták Rákosrendezőnél. Minden este rettegve vártam, hogy hazajön-e. Én nem tudtam semmit csinálni, szó sem lehetett arról, hogy folytassam az egyetemet. Teljesen kétségbe voltam esve.

Negyvenötben, amikor reméltük, hogy egy kicsit talán könnyebb lesz az életünk, akkor megkezdődtek a politikai változások. A kommunisták 19%-ot kaptak a választásokon. Gondoltuk, hogy a kereszténydemokraták, a parasztpártiak – ezek a jobb pártok – erőre kapnak és talán jobb életünk lesz. Apám parasztpárti volt. Budán, a kis lakásunkban esténként találkoztunk a barátainkkal, itt-ott vacsoráztunk együtt, szép élet kezdődött. '46-ban aztán kezdett sötétedni a dolog.

Negyvennyolcban letartóztatták Mindszentyt. Töprengtünk:

– Mi lesz ebből, ha az ország első zászlós urát, bíboros hercegprímását letartóztatják? Hol vagyunk? Miféle ország ez?

Rákosiék egymásután letartóztatták azokat, akik nem az ő pártjukon voltak. Kezdtünk gondolkozni azon, hogy el kellene menni az országból, mert itt nem tudunk megmaradni.

Negyvennyolc szilveszterén Aba-Novák Jutkáék, Aba-Novák festő lányáék rendeztek egy nagy szilveszteri vacsorát és mulatságot. Tánc közben mindenki csak azt kérdezte a másiktól:

– Ti mikor mentek?

Az év elején kezdtük keresni az embercsempészt, aki átvinne minket a határon. Az ismerőseinktől tudtuk, hogy a pesti kávéházakban lehet találni olyat, akivel ki lehet jutni Ausztriába. A Belvárosi Kávéházban megtaláltuk a mi csempészünket. Vele, meg

egy másik házaspárral felültünk a vonatra, Sopronban leszálltunk. Ott az utcán, a csempész utasítása szerint elindultunk. Két biciklis rendőr elénk kanyarodott és azt kérdezték:

– Maguk hova mennek?

– Mi a Lővér Szállót keressük.

Erre a rendőr azt mondta:

– Az nem erre van.

Bekísértek minket a soproni börtönbe, ahol már jó néhány turista tartózkodott. A nőket és a férfiakat elkülönítették egymástól. Jó pár hétig ott tartottak bennünket, nem volt se kihallgatás, se semmi. Februárban aztán áttoloncoltak Szombathelyre. Ott volt az ÁVO-nak egy hatalmas épülete, akkor hozták rendbe, a falak még nedvesek voltak. Betettek egy hatalmas szobába, ahol priccseken aludtunk. Természetesen külön választottak a férjemtől, azt se tudtam, hol van.

Egy nap beszólt az őr, hogy fel kellene mosni a folyosót. Jelentkeztem, mert tudtam, ha az ember nem mozog, nem csinál valamit, akkor vége van. Mondtam neki:

– Majd én felmosom a folyosót.

Aadtak egy vödört és egy rongyot, és én elkezdtem a folyosón térdlen csúszva menni, egyre előbbre, előbbre. Felfedeztem, hogy a másik részlegben, a folyosón jobbra vannak a férfiak.

Rengetegen be voltak zsúfolva egy óriási ketrecbe. Mondtam nekik:

– Keressétek meg Triznyát! Triznyát!

Jött is a férjem. Mondtam neki halkán néhány mondatot.

– Mi jól vagyunk. Vigyázatok ti is magatokra! – közben mostam, mostam szépen a kövezetet.

Hamarosan egyenként fel kellett mennünk kihallgatásra. Egy szegény nőt borzasztóan megverték. Én mondtam a kihallgatónak, hogy mi nem akartunk elszökni, a Lővér Szállóba akartunk menni. Látja, hogy mit hoztunk magunkkal! Csak nem képzeled, hogy külföldre az ember egy kis akatáskával utazik. Úgy beszéltem, mint aki egyáltalán nem fél, pedig rettenetesen meg voltam ijedve. Az volt a szerencsénk, hogy mielőtt elindultunk, a férjem írt minden cipésznek egy levelezőlapot, hogy megy börtön beszerezni. Ez mentett meg minket, elbizonytalanodtak, hogy talán nem is akartunk elmenni az országból. Ezután a női börtönbe kerültem, ahol tollat kellett fosztanunk. Végül áttették az ügyünket a polgári bíróságra. A polgári bíró egy perc múlva azt mondta:

– Menjenek, menjenek! Fel vannak mentve.

Akkor még ilyen nagy különbség volt az ÁVO és a polgári bíróságok között. Elengedtek, este felszálltunk a Budapest felé tartó vonatra és beültünk az étkezőkocsiba, mert borzasztóan éhesek voltunk. Tele voltam tollal, mert tollfosztáskor a tollak beleragadtak a hajamba, a szemembe. Amikor odajött a főpincér, rámnézett és azt mondta:

– Tudom, hogy honnan tetszenek jönni.

Ezzel a vonattal megérkeztünk Pestre, és hazamentünk a szülőkhöz, akik a világon semmit nem tudtak rólunk. Borzasztó volt, hogy akit így elítéltek vagy elfogtak az ÁVO-sok, a sorsukról nem értesítették a hozzátartozókat. Szegény szüleink már azt hitték, hogy Szibériában vagyunk. Nagy volt a boldogság, amikor hazaértünk. Amit mi a börtönökben tapasztaltunk, véglegesen meggyőzött bennünket arról, hogy itt nem lehet élni. A szüleink is megértették, azt mondták:

– Menjetek, menjetek! Ti még fiatalok vagytok, nektek még érdemes új életet kezdeni.

Még egy-két estét eltöltöttünk otthon és azután újra nekiindultunk a világnak.

Lejegyezte: Kóka Rozália
(folytatása következik)

Rodopei élmények

A mai Bulgária számunkra ismert zenéje erősen oszmán-török befolyást mutat, nem pentaton, leginkább a délszláv (macedon, szerb, horvát stb.), vagy a görög és török zenével rokon. Legyen az a Szófia környéki sop, a trákiai, a sztrandsai vagy a pirini (macedón) zenei dialektus, a pentatónia előfordulhat ugyan bennük, de nem jellemző. Ezért örömteli meglepetés volt számomra a Rodope-hegység népzeneje, amely az előzőkhöz képest kivételt képez. Első hallásra megigézett a kristálytisztá, a magunkéval erős hasonlóságot mutató lá-pentatónia, sőt inkább lá-tetratónia, a szinte kötelező ré-lá, ritkábban dó-lá zárlattal. A leggyakoribb hangsor náluk éppen a pentaton felé vezető lá-tetratón, lá-dó-ré-mi vázzal. Kisebb mértékben ugyan, de hasonló jellegű tetraton dallamokat találtam a már nem igazán rodopei, de sok rodopei vonást mutató Ravnogor [Равногор] faluban, a festői, de lassan teljesen kiürülő Zsrebicsko [Жребицко] faluban és Bracigovo [Брацигово] kisvárosban is. Zsrebicskóban igazi falusi dudásra is akadtam. Ez a terület földrajzilag a Rodope-hegységhez, néprajzilag viszont Trákiához tartozik. Nagyarányú macedón bevándorlás érte az elmúlt századok folyamán; elsősorban Bracigovóba özönlöttek. Itt egy idős asszony, aki énekelt nekem, meg is különböztette a macedónok által hozottakat a helyi dallamoktól. (A zsrebicskói és bracigovói felvételek megtalálhatók a Hagyományok Házában, HH_StGy_2011-05-02_04 jelzet alatt.)

A kvintváltás a rodopei zenére nem jellemző. A jellegzetes, gyönyörű, mély hangú rodopei dudán, a kaba gajdán gyakorlatilag csak a felső négy hangot használják, leggyakrabban lá-dó-ré-mi, azaz éppen lá-tetraton hangsorral. Teszik ezt annak ellenére, hogy az egyfúratú sípszár egy teljes oktávnyi skála lejátszására alkalmas a bolhalyuk és a hat felső, valamint egy hátsó dallamlyuk segítségével. Le-ledíszítenek szó-ra (amint az idén kilencvenkét esztendősen elhunyt baj Dafo Trendafilov, a legendás rodopei dudás felvételein hallható), de az alpdallam lá-végződésű tetraton. Kizárólag ereszkedő, a magyar régi stílust idéző dallamaik vízesés módjára omlanak alá, díszítésviláguk pedig csak erősíti a vízesés-hangulatot. A magyar dudásoknál lényegesen gyakrabban használják az oktáv-csipogtatást (HH_StGy_2010-07-30_08-01). Csodálatos hegyi dalok ezek, a varázslatos Rodope-hegységhez idomulók. E hegyek ihlették meg a bolgárok egyik legnagyobb íróját, Nikolaj Hajtovot, de a mi Nagy Lászlónkat is. Hajtov rodopei bolgár volt, Nagy László pedig éveket töltött Szmoljanban [СМОЛЯН], a Dél-Rodope központjában. A ház, ahol lakott, ma múzeum.

Engem a duda vitt a Rodope-hegységbe. A magyarországi dudás „öskövületek” közül melyikünk ne kezdte volna valamikor bolgár dudán, a táncházvilág kezdetén? Még a magyar duda újraélesztője, Csoóri Sanyi is. De Lányi „Gyurkedli”, Koltay Gergő vagy Lantos Iván is a bolgár dudát fújták a hetvenes években – mert ahhoz lehetett hozzájutni. Magam 1975-ben egészen Burgaszig elmentem, hogy igazi bolgár dudakészítőt találjak és vehessek egy mesterhangszert. Akkoriban a vendéglőkben, még a tengerparti üdülőhelyeken is öttagú bandák muzsikáltak: duda (az elképesztő könnyedséggel játszható, magas hangú dzsura gajda), gadulka (félkörte alakú, zengőhúrokkal ellátott bolgár hegedű), kaval (hosszú peremfúvolya), kétfenekű dob, valamint egy-egy aranytorkú énekesnő. (Erre az egyébként nem autentikus zenekari felállásra később még visszatérek.)

Elképesztő, mennyi ragyogó énekesük volt és van! Bulgária a Sebestyén Mártik országa, énekes ország. Még a délszlávok szuperstárja, a mindig jókedélyű Goran Bregovics is bolgár énekesnőkkel koncertezik. Nem szerepelt viszont ezekben az együttesekben a

dzsura gajdánál négy-öt hanggal alacsonyabb fekvésű, lágy hangzású rodopei duda, a kaba gajda.

Érdekes volt ez a kérdés Bulgáriában. A kommunista rendszer támogatta az eredeti népi kultúrát. Zeneiskolában tanulták a népzénet, például dudát, gadulkát, kavalt lehetett tanulni szervezett formában. Az egyes népi hangszerekhez tankönyveket és magukat a hangszereket is meg lehetett venni városi boltokban. Hál’ istennek még élnek ezek a népzenei iskolák. Jópénzért nyáron például bárki tanulhat bolgár népi hangszerjátékot és éneklést a Siroka Laka-i [Широка лъка] iskolában, csodálatos természeti környezetben, pár kilométerre a legendás dudásfalutól, Gelától, ahol a monda szerint Orfeusz született.

Természetes, hogy a pártállami támogatás egyfajta intézményszerűséssel is járt. Gomba módra szaporodtak az addig sosem látott együttesek, például gadulka kezdett megszólalni dudával és így tovább. Mindenütt megjelentek, kötelező kísérői voltak a turizmusnak is. Egységesedtek a stílusok, a kötelező nagyzenekari kíséret pedig sokszor csak kétségbevonhatóan illett a népi dallamokhoz. De a népzene tovább élt, túlélte, és az emberek szívében, izlésében továbbra is helyet talált.

A rodopei bolgárokra erős lokálpatriotizmus, reliktum-kultúrájukhoz való ragaszkodás jellemző. Ennek egyik eredménye a ma is élő népzene. Gela faluban a 2010 augusztusi kaba gajda versenyen legalább kétszáz versenyző indult. A hétéves fiúktól és lánykáktól kezdve a kilencven esztendő veteránokig, mindenki fújta. A kaba gajda hatalmas tömlőjű duda. A sok kis versenyző némelyike teljesen eltűnt a hangszere mögött. Szívmelengető volt elnézni a büszke szülőket, amikor ölelgették a kis ördögujjúakat a fellépés után. A kaba gajda közkedveltségét a Rodope-hegységben mi sem mutatja jobban, mint a Száz Kaba Gajda (Sztó Kaba Gajdi) együttes léte.

Érdekes összehasonlításra adott lehetőséget idén tavasszal a bulgáriai török virágünnep Borino faluban. A falu népe török. A paritásra gondosan ügyelve egyesek énekeltek török és rodopei bolgár dalokat. A törökök között alig volt pentaton, a rodopei bolgár dallamok mind azok voltak. Az ünnepségen bolgárul beszélő, muzulmán vallású vendégszereplők is jöttek, akik tiszta pentaton énekkel léptek föl. Ők a rodopei pomákok, akiknek énekrepertoárja valójában szinte azonos a rodopei bolgárokéval, legföljebb olyan kisebb különbségek vannak, mint amilyenek a nyelvjárásaik között is érezhető. (HH_StGy_2011-05-05_05-06, Borino)

Ugyanezen az ünnepségen kiváló töröksípos (zurnás) török-cigány muzsikussal készítettem felvételeket. Őket a hagyományos birkózóverseny zenészeiként fogadta meg a falu. Három töröksípos és két dobos szolgáltatva az elképesztő hangerejű zenét.

A neves bolgár népzene kutató, Nikolaj Kaufman 1970-es publikációja szerint pentatóniával elsősorban Dél-Bulgáriában, a Rodope-hegységben, a Pirin-hegységben és Dél-Kelet-Trákiában találkozunk. Az utóbbi két vidéken relatíve alacsony arányban, gyakorlatilag csak a rituális dallamokban maradt fenn: „E (pentaton) daloknak speciális karakterük van és a helyiek »ösi« dallamoknak érzik ezeket. Maguk az énekesek is azt mondják, hogy »régi-régi« időkben való dallamok ezek. Ma már csak egy-egy idős asszony emlékszik pentaton dalokra.” Ezzel szemben „a rodopei pentatónia a helyi éneklési stílus legjellemzőbb vonása [...] minden énektípusban, a lánctáncok dallamaiban, a munkadalokban, a kollektív éneklési alkalmak dalaiban, rituális dallamokban stb.” Ezen a területen tehát – a jelek szerint – egy archaikus bolgár népzenei réteg őrződött meg.

Stuber György

Dombormű a szmoljani Nagy László Emlékmúzeum falán

Sztojan Kalinov, 69 éves zsrebicskói kaba gajdás – fotó: Stuber György

Borinói török méhészt

Török-cigány dobos

Minaret a Rodope-hegységben

Török-cigány zurnások – fotó: Stuber György

Pomák asszonyok a borinói virágünnepen

Ravnogoriak mulatsága rodopei dudaszóra – fotó: Stuber György

A használható és a hulladék

Utak, tévutak és lehetőségek a kortárs népzében – I. rész

Kedves Egybegyűlteket! Nem PR-fogásként adtam ezt a címet előadásomnak, hanem felindulásból. Mikor a konferencia szervezői kérdezték tőlem, hogy milyen témát választottam, épp akkor dühöngtem egy ízléstelen, vacak produkció kapcsán, és ez a mondat bukott ki belőlem. Hamar elszállt a mérgem, s utólag megpróbáltam finomítani rajta, de a megrendelőnek ez tetszett, így a cím maradt.

Ma már a népzene interpretálásának, feldolgozásának számos életképes, értékálló, divatos és kókler irányzata ismert. Az utóbbi négy évtizedben bebizonyosodott, hogy a folklór eredeti formájában és funkciójában is alkalmas az igényes szórakoztatásra vagy nevelésre, koncerten hallgatva pedig akár a műélvezet és katarzisz megteremtésére is. Ezzel az ágával most nem is foglalkozom, mert a Táncháztalálkozó hétvégéjén bárhol körülnézünk a Papp László Sportaréában, erről megbizonyosodhatunk. Inkább néhány olyan jelenséget mutatnék be és értékelnék röviden, amelyek eltérnek az autentikus megfogalmazásoktól, de jelentős hatást gyakorolnak a közönségre, így fontosabbak, mint gondolnánk.

Épp ezeken töprengtem egy februári estén, amikor véletlenül elcsíptem a Duna Televízióban egy bolgár dokumentumfilmet, amely a székbe szögezett, és elhozta számomra a megvilágosodást. Rájöttem, hogy nem kell állandóan csatázni népművészet ügyben, hanem csak tenni azt, amit az ember érez, gondol, és amire szeretettel és hittel képes. A többit majd eldönti az idő és az istenadta nép. Ezzel persze nem akarom inszINUÁLNI a tudományos kutatás és a közművelődés szerepét és jelentőségét – hiszen az elmúlt évtizedek során nagyszerű eredményeket mutattak fel –, csak eldől nálam, hogy Zelnik Jóskának igaza volt már 1992-ben. Így ragadta meg akkor a lényegét „A magyar kultúra selyemövezetei” című munkájában (Ökotáj, Budapest, 1998):

„Minden nép kultúrájának vannak olyan rejtett dimenziói, amelyeket csak maga az érintett nép képes megközelíteni és kifejezni. Ezek az ő »titkai« – ám ezek a »titkok« egyben az egyetlen emberi kultúra legtisztább forrásai; ezek a hajszálgökök kötik az emberiséget a jövőhöz, amely ilyen értelemben a transzcendens szinonimája... Fel kell ismernünk: a magyar kultúrát nem képesek megújítani – ahogy már többször is idéztem – sem a kritikátlan szerelmesei, sem a szeretni nem tudó kritikák. Ha megfelelő fórumot találnak, kibontakozhatnak s közkinccsé válhatnak azok a gondolatok, az építkezés azon régi és új mintái, amelyek feltárhatják a magyar kultúra selyemövezeteit: igazi forrásait és valódi lehetőségeit. Végül azt se felejtjük el, hogy – a kultúra mozgásának belső törvényszerűségei szerint – jó műhelyek jöhetnek létre még a hosszasan tartó rejtőzködésből és bénultságból is.”

Hát ennyi. És ezt az igazságot manifesztálja Adela Peeva „Kinek a dala?” című, 2003-ban megjelent filmje is. Idézek a film rövid ismertetőjéből:

„Egy görög, egy macedón, egy török, egy szerb és egy bolgár együtt vacsoráznak az egyik isztambuli vendéglőben. A háttérben egy énekes szívfacsaró énekbe kezd – törökül. »Üsküdar'a gider iken« a címe. A vendégek sorban saját nemzetüknek tulajdonítják a dallamot. A rendező, miközben a dal valódi történetét igyekszik felderíteni, körbejárja a Balkánt, és zenészekkel, énekesekkel, papokkal, illetve járókelőkkel beszélget, akik mind-mind szenvedélyesen saját népüknek követelik a dalt, mely a különböző országokban vallási és nemzeti hovatartozástól, illetve politikai értékrendtől függően a legkülönbözőbb formákban jelenik meg. Van, ahol szerelmes dal, másutt katonai induló

vagy éppen szent háborúra hívó muzulmán vallásos ének. Bár a felütés könnyed és ironikus, az utazás során megváltozik a hangulat, és a rendező maga is a fanatikus nacionalizmus, ellenségesség, sőt életveszélyes fenyegetések célpontjává válik – és mindez egy dallam miatt. Fanyar, tragikomikus film az emberi természetről, egy dallal a középpontban.”

A dalt egyébként Bárdos Lajos és fia, Daróci Bárdos Tamás is egymástól függetlenül, szinte egy időben feldolgozták. Az idős egy lassú balladát írt kétszólamú gyermekkarra, a fiatal pedig vegyes karra egy vidám, négyzólamú kórusművet komponált belőle. A kórusirodalom sikerszáma mindkettő, az egész világon éneklük. Hogy a Boney M honnan nyúlta le a témát a „Raszputyin” című számához, azt nem tudjuk egyelőre, de talán nem is fontos.

Szóval, mindebből csak annyit szeretnék kihozni, hogy bármennyit is okoskodunk és tanácskozunk mi itt a háttérben, a rejtőzködő egyszer úgylis felszínre tör, s ezt még az igen agyafúrt eszközökkel manipuláló média- és egyéb nagyhatalmak sem tudják megakadályozni. Látszólag csak úgy spontán – egyik pillanatról a másikra – a passzív rezisztencia hirtelen mindent elsőprő cunamivá változik. Az eddig leghitelesebb nemzetkarakterológia szerint legalábbis nálunk, magyaroknál ez így szokott lenni (Prohászka Lajos: A vándor és a bujdosó, 1941).

Szeretettel ajánlom hát mindenki figyelmébe ezt a filmet, angol felirattal megnézhető még az interneten. Engem mindenesetre több gondolatfolyosón is elindított. Egyik tanulsága, hogy szerencsés dolog, ha egy népnek van ilyen emblematikus dala. Nekünk, magyaroknak van ilyenünk? Emlékszem: 1986, Queen Magic Tour. Huszonhat európai fellépés, egymillió hallgatóság. Július 27-én koncert Budapesten, a Népstadionban. Freddie Mercury elénekli a „Tavaszi szél”-t, a tenyeréből olvasva a szöveget. Hetven ezer ember éneklé vele a dalt. Jobbára olyanok, akiknek szinte semmilyen kötődésük nincs a folklórhoz. Sírnak, megrendülnek az emberek. Még ma is, ha böngésszük az internetes hozzászólásokat, az derül ki, hogy a jelenleg 40–60 év közötti két generáció tagjai közül sokaknak ez volt életük legmeghatározóbb magyarságélménye!

Persze kellett egy celeb ahhoz, hogy negyedszázaddal később a T-Home egy internetsomagot reklámozzon ezzel a felvétellel, és egy minden eddigi érdeklődést felülmúló pályázat kerekedjen ki belőle a világhálón. Nem tudni, ki volt az ötletgazda, de gratulálni szeretnék neki.

„A tavasz netslágere” címmel zajlik a játékos verseny, s a dal bármilyen előadásáról készített videofelvétellel nevezhet rá bárki. Március közepén már közel négyszáz változata volt fent a neten, és több millióan tekintették meg a beküldött „pályaműveket”. A feltöltések közül több szűrőbeállításal választhat az ember. Hallhat és láthat rockos, metál, palócos, romás változatot, magyar, román, kínai és beás nyelven előadott vagy átköltött szövegű „feldolgozást”, az előadó személyét tekintve a kétéves gyerektől a transzvesztitán és idióta exhibicionistán vagy lenyűgöző szépségű diáklányokon keresztül az ütődött aggastyánig sokféle próbálkozást. Műfajilag az animációtól a játékfilmes elemeket is alkalmazó „szuperprodukciókig”, az egy szál hangszeres verziótól a dj mixig, a rap-tól a kórusműig. Színvonalát és hatását nézve az ízléstelentől a meghatóig, a szemétre való, velejéig cinikus megfogalmazástól a felemelőig, a tréfás, olcsó poénokkal manipuláló kultúrpicamtól a megnyerően szellemesig –

minden árnyalatot körüljárnak a pályázatok. Meg kell jegyznem, hogy jóval több a dalt őszintén tiszteletben tartó hiteles próbálkozás, mint a hatásvadász blöff!

„Töltsd fel saját Tavaszi szél videódat és szerepelj együtt Freddie Mercuryval a T-Home reklámfilmjében!” – csábít a szlogen. Tényleg jó mint reklámfogás. Jók a díjak is. Nem veri ugyan földhöz a céget, de 300 000 Ft a földíj, kategóriánként egy-egy komoly laptopot kapnak a legjobbak, a közönségzavazás nyertese pedig 100 000 Ft-ot. A háromtagú zsűrit a szórakoztatás közismert személyiségei alkotják: Zséda, Novák Péter és Kollár-Klemencz László a Kistehén tánczenekarból. Nem időznék tovább ezen az állomáson, de még hozzáfűzném: nem hiszem, sőt kizártnak tartom, hogy az elnyerhető díjak vagy a szereplési viselkedés, esetleg a rockikkonnal való közös, pszeudovirtuális szereplés lehetősége mozgat meg ennyi embert! Csak a szavazatok alapján sok millióan követik a versenyt. Nyilván ezeknek is fontos szerepük lehet a sikerben, de szerintem inkább a *játék*, a *kreativitás* igénye és maga a *dal* sarkallja a résztvevőket a szereplésre. Lehet majd vitatkozni ezen.

De menjünk tovább. Ha van olyan esztétikailag kifogástalan dalunk, amit szinte minden népzenei formáció és szólista műsorára tűzött (a „Tavaszi szél” és a „Szerelem, szerelem” mellett), az a „Gyere ki, te gyöngyvirág”. Néhány ismert nevet azért felsorolok: Kolin-da, Vízöntő, Gépfolklor, Barbaro, Balkán Fanatic, Kormorán, Besh o droM, Téka, Dutar, Csürrentő, Waszlavik Gazember László, Idegenek, Szvorák Kati, Kanalas Éva, Yava. Útjaim során Svédországtól Kanadáig rengeteg átdolgozását hallhattam külföldi előadóktól is. Persze mindet magyar nyelven. Érdemes lenne egyszer megvizsgálni, mi ebben a dalban annyira vonzó az előadók és a közönség számára, hogy különféle stílusban ennyien műsorra tűzik. A szövege, ritmusa, dallama vagy az üzenete? Sok autentikus, alternatív, rockos, kamarazenei, dzsesszes és punkos megfogalmazása ismert a nagyközönség előtt is. Tapasztaltam, hogy a Kolinda első külföldi lemezének megjelenése után, amelyre ez a dal is felkerült, ha később bármelyik nagy nyugat-európai fesztiválon vagy kocsmai koncerten elkezdtek játszani a Vízöntővel – de akár ma is az Etnofon-nal –, a közönség hangos ovációban tört ki. Pedig harmincöt évvel ezelőtt, 1975-ben vettük fel egy párizsi stúdióban. A „jogdíjas” változatok között sok az izgalmas, maradandó alkotás. Persze olyan is előfordul, hogy egy feldolgozást később még tovább alakít egy másik együttes, megtartva annak legjellemzőbb zenei elemeit (például harmónia- vagy basszusmenetét, karakteres szólóit vagy a ritmizálást), de saját apparátusára és habitusára formálja, esetleg más szöveget használ. A változatok, lehetőségek száma végtelen.

Ez önmagában még örömdetes is lehetne, de sajnos az embernek hamar kedvét szegi a divattal szimbiozisban burjánzó kontárszellem. Lehet gyenge egy mű az alkotó tehetségtelensége, felkészületlensége vagy képzetlensége miatt, de igen gyakori az az eset is, amikor más műfajban már bizonyított, kiváló muzsikusi feldolgozó üzeméből kerül ki romlott termék a piacra. Na, ezek a hulladékok. A megtévesztő csomagolást felbontva egyből hatni kezdenek a tartósítószeres és adalékanyagok mérgei. A dobozos tejszokták mondani, hogy soha nem látott tehenet. Ezekre azt mondhatjuk, hogy soha nem hallottak népzenei. Az ilyeneknek nagyon hamar a szelektív hulladékgyűjtőbe kellene kerülniük, azonban sajnos sokan vannak, akik még ízlelgetik egy ideig, majd bódulni kezdenek, aztán megszokja a szervezetük, s végül kialakul náluk a függőség. Nem sorolok neveket, mert akiket ez ügyben perelhetnék (dzsesszesek, rockosok, „szomorúzenészek”, énekes szólisták), azokat a saját műfajukban megszolgált rangjuk miatt védi a mentelmi jog. Biztosan állíthatom, hogy ebben a műfajban csak az alkotó nagy-szerűt, aki több nép paraszzenéjét hosszasan tanulmányozta, játszotta, jártas a zenetörténetben, s a kortárs könnyű- és komolyzene

eszköztárát is kellőképpen ismeri. A tehetség kevés, de a népzene iránt táplált bárgyú szeretet is. Ha ezeknek a kritériumoknak nem felel meg a muzsikusi, nem születhet jó mű. A „*Ja, most ez a menő, a világzene? Hát nesztek, skacok, akkor kaszáljunk egyet!*” – attitűddel viszont gyors és hangos siker lehet elérni, amit aztán a média rendszerint hosszú időre prolongál. Jellegzetes magyar jelenség különben, hogy nálunk évtizedekig két-három sztárja volt a műfaj-nak, akikkel a sajtó foglalkozott. Most már talán nyolc-tíz, a témé-dek kiváló előadó közül! Az íreknél ezzel szemben mindig is több száz legjobb énekest, legjobb dudást és hegedűst tartottak számon. Nemcsak a szakma, a közönség, hanem a média is. Volt is minőség, és van ma is. Aki felhígult, mint a szabadpolcos magyar méz, azt elfelejtik hamar.

Szembesülnünk kéne végre azzal is, hogy a hazai kortárs néptánc és népzene több meghatározó személyisége egy olyan úton száguld évek óta, ami a kommersz felé, a teljes felhíguláshoz vagy az érthetetlen zagyvasághoz vezet. Ami főleg azért nagy baj, mert közben a feltalálók mámorával és szent hitével képviselik azt, ami ellen a hetvenes évek elején az új népművészeti mozgalom a rejtőzködésből a felszínre tört. Igaz, azóta eltelt majdnem négy évtized, és sok minden megváltozott. A kommersz egyre nagyobb térnyerése azonban mindennél veszélyesebb, mert úgy ivódik a hétköznapijainkba, hogy észre sem vesszük kultúránk elsilányulását. Ha például nincs az igényes produkcióknak, a minőségi, értékálló alkotásoknak helye a nagy fesztiválokon, a rangos színpadokon – mert a szervezők, programfeltöltők szerint a pénzt állítólag csak a jól eladható produkciók hozzák be –, akkor nem sok van hátra, néhány év múlva lehúzzhatjuk a redőnyt. Szerintem a kultúra „selyemövezeteiben” nem szabad az üzleti szemléletet dominánssá tenni. Komolyan gondolom: nemzetstratégiai szempontból is elhibázott dolog. Persze, amíg ez eljut az illetékesek agyáig, várjuk a tiszta virág- és akácmezőkedvelő szponzorok és mecénások jelentkezését!

Felmerült bennem, hogy vajon miért kritizálom én olyan sürűn a kitudó képességű, tehetséges ifjú titánokat. Miért finnyáskodom, miért berzenkedem annyit eredményeik láttán-hallatán? Irigyelném őket? Nem, egyszerűen szeretetből. Jómagam annak a múlt század hetvenes éveiben zsendülő első generációnak a képviselője vagyok, amely először ösztönösen, majd tudatosan a népzene feltámasztását találta magának fő feladatként, valamint annak hiteles, korszerű integrálását a populáris zenekultúrába. Értékes, a hagyományban gyökerező, de cseppet sem anakronisztikus muzsikát szerettünk volna játszani. Olyat, amely zenei anyanyelvünk elemeit és a veretes folklórszövegeket használva képes a XX. század végi ember bonyolultabb érzelm- és gondolatvilágát árnyaltabban kifejezni, mint a korabeli slágerek. Ez nagyjából egy élet munkájával többünknek sikerült is. De akkor most mi nem tetszik? Eljárt fellettem az idő, rigolyás, kötekedő vénember lettem? Lehetséges, de azért elmondanám, hogy mi nem tetszik.

Nem tetszik a gög, nem tetszenek a sztáros allűrök, nem tetszik a forrás természetétől idegen modorosság. Nem jó, hogy nem hallgatják meg egymás játékát, lemezeit a fiatalok. Ha nem örülnek a másik sikerének. Nem tetszik a pénz szaga, a kenyérharc, a tájékozatlanság, a műveletlenség. Elborzaszt, hogyan keresik némelyek a média és a politika – egyszóval: hatalom – kegyeit. Riasztó az, ahogyan egyesek a népi kultúrát századokon keresztül átörökítő, megőrző és alakító szegény falusi emberekhez viszonyulnak. Az a nagyképűség és tiszteletlenség, amivel elődeik életművét lebecsülik, azok behatóbb ismerete nélkül. Nem szeretem a műfajok erőltetett, mondvacsinált, dilettáns összeházasítását. Ha a korszerű elektronikát és a digitális technikát igénytelenül, sablonosan használják. Szomorúsággal tölt el, ha azt tapasztalom, hogy az egykor a népköltészetből sarjadó szimbolikus-metaforikus látásmódjával is lázadó

ellenkultúra hogyan válik mára szimpla, tartalmak-jelentések-üzemek nélküli, üres artisztikumá. Nem tetszik a zene iparosodása, a kritika bulvárosodása. Annak meg végképp nem örülnék, ha ezt a József Attilával szövege „közös ihletünket” is elherdálnánk, vagyis hagynánk, hogy beszippantsa a show business. Elvégre ez is nemzeti vagyon, mivel generációk kollektív tudását aktiválja, ráadásul a kevés exportképes szellemi termékünk egyike.

Úgy jó másfél évtizede, mikor többen támadtak két irányból is rám, az autentikus oldalról és a komolyzene felől is, ironizáló hangulatomban, hülyeségből kitaláltam a folklórrendőrség, etnopolícia és a hagyományörtség kifejezéseket. Voltak, akik nem vették a játék szelíd humorát, és komolyan elhitték, hogy ezek a szervezetek léteznek. Szeretnék mindenkit megnyugtatni, hogy bármit is mondok, ne tévesszen meg senkit! Egyiknek sem vagyok a tagja.

Tavaly ősszel egy hónapokon keresztül zajló, világszenei dalverseny szakmai értékelésében vehettem részt. A verseny egy kulturális portálon zajlott, oda tölthették fel az előadók a dalait, feldolgozásait. A zsűri tagjai rajtam kívül Márta István zeneszerző, Hamar Dániel népzeneész és Oláh Tzumo Árpád dzsessz-zongorista voltak. Véleményünk azonnal felkerült a versenyszámok mellé, és a közönség hozzászólásait is nyilvánossá tették. Nagyon hasznos, örömteli órákat és legalább annyi bosszúságot szerzett nekem ez a munka. Megtudhattam, hogy nálunk melyek a kedvelt trendek ebben a műfajban, felfigyelhettem néhány igazi nagy tehetségre, de ami a legizgalmasabb volt számomra, hogy azon nyomban megismerhettem a hallgatóság véleményét is. A verseny végére több ezer hozzászólás érkezett be, s a meglepő az volt, hogy néhány komolytalan üzenetet leszámítva a közönség reakciója elfogulatlan, értelmes, átgondolt és építő jellegű volt. Legtöbbjével egyet tudtam érteni. A másik meglepő felismerés az volt, hogy az újságokat olvasván, televíziót nézve senki nem gondolná, hogy mennyien szeretik a népzene, és használják is egyfajta önkifejezésre ebben az országban. Saját értékeléseimből néhányat most is közreadnék. Főleg azért, mert világosan kirajzolódnak belőlük a mai tendenciák: az utak és tévutak.

Blue sPot: Madár, madár – Nem derül ki, hogy milyen a viszonyotok a folklórral. Alkalmi érdeklődés vagy komoly szerelem? A hangszeres „rázásnak” legalábbis semmi köze se a témához, se a népzenehez. Bluesrocknak közepe, világzenének kevés.

Holdviola: Erdő, erdő – Szép a neved, Holdviola! Nagyszerű citerázást hallunk a teljesen hagyományos rock hangszerelés, illetve a szintin nejlón hangszínei és szekvenszere előtt és felett. Az amúgy elcsépelet népdal megújult átalátok, de szerintem kár volt a „romaeffektet” belevinni. A „Tavaszi szél” sem rossz, csak a „szemedben keresem” kezdetű írott szövegrész nem egyenrangú a népköltéssel. Sajna. Az angol nyelv bekavarása elfogadható, mert „az egynyelvű és egyszókos ország gyenge és törékeny”, ugyebár. Bár ettől még nem fogja senki jobban érteni a sorsunkat.

Chalga: Guzsalyas – Az „átértelmezés” majdnem sikerült. A drámai tónus indokolt, jók a köztételek témái is. Annak ellenére, hogy írottak és rögtönzöttek, lehetnének akár eredetiek is. Íve van a történetnek. A többi feldolgozás kapcsán is elmondhatom, hogy nem könnyű a dolgokat, mert úgy tűnik, hogy a kelet-európai hosszúénekek (balladák, epikus énekek) feldolgozására szakosodtatok. Ennek a Balkánon még ma is komoly hagyományai vannak, így talán nem véletlen, hogy ezek a zenei elemek dominálnak a számaitokban. Komoly, átgondolt szerkesztői és invenciózus zeneszerzői munka sejlik a dalok mögül. Az írott szöveg (Erdő, erdő) is hűen tükrözi az ország állapotát. Én még csi-szolgtatnék a szavakon, hogy jobban simuljanak egymáshoz. Jó, hogy ilyesmiket énekeltek, és nem csak formálisan kötődtek a hagyományhoz.

Mókus és a Fabula Rasa: Dor Tri Mi – Mókuska! BalkanJazz latinos árnyalatokkal, indiai vendégzenészekkel. Invenció, virtuozitás és stílusismeret, poszt-szűr-reál szövegek. Szóval, ÚjEklektika a javából, de profi, mint minden eddigi munkád.

Péter-Pál Énekkar: Jézus nevérol – Örvedetes, hogy néhány vallásos népeink feldolgozásai is felbukkantak a verseny során. Ízléses, ihletett munkák. Külön dicsérendő Tárnoki Beatrix éneklése. A hozzászólásokból is kitűnik, hogy kultúránknak ezt az értékes vonulatát kár lenne veszni hagynunk. Világi jó egyházzene!

Sic Transit: Ősi székely himnusz – A törekvés dicséretes, de jogi problémákat is felvet. A dallamokat Bartók jegyzi ugyanis „Este a székelyeknél” címmel. Mielőtt szerzői jogi botrány törne ki, én a banda helyében kibagynám a versenyszámok közül. A többivel az a bajom, hogy az úgynevezett „Nemzeti Rock” tipikus sablonjaira épít, s már majdnem mindegy, hogy népdal-e a kiindulópont, vagy sem. A népzene lényegéhez semmi köze. Így a prozódia folytatott hozzászólói vita sem old meg semmit.

Nemes Levente: Madárka – Saját szövegedben új szinten, de népköltészeti tradíciókhoz kötődve éneked meg a madár ősi szimbolikájába rejtve az álmod. Izgalmas gitárjátékod is jól szolgálja a mondanivalót. Kár volt csiripelest mellékeverni. József Attila „Bánatát”-t azonban minden dinamizmusod és vadságod ellenére sem sikerült kifejezned. Valószínűleg azért, mert nem ebből a kultúrkörből táplálkozol a zenéd. Dorombot a krimi tatároktól az esőerdők indiánjait sokan használnak, tilinkát pedig a norvégoktól a ruszinokig úgyszintén. Nem ezeken múlik.

Gulasch Exotika: Tövis nélkül – Srákok! Hiába muzsikáltok jól felturbózott népzene, attól még lagzi-rock marad. Az a bugyisznú szintibrácsó borzalmas! Bár, mint látjuk, többeknek tetszik.

Wallon-Hárs Viktor: Szóbeszéd – Gyerekek! Peter Gabriel, Cserepes vagy Nikola Parov után már nem lehet ilyen ótvaros szintiszövegeket egy kaval alá tenni. Vagy talán csak én gondolom így? Együttal szeretettel megkérdem, hogy más népdalt nem találni ebben a piciny Kárpát-medencében? A Vízöntő, Kolinda, Gépfolklór – és még sorolhatnám – ez már szénén játszott 35 év alatt. A vége blues miatt érte meg? Viktor! A kecskeszörű barátodhoz írt nótád, az már jó irányba megy a „hosszú úton”. Szellemes, játékos, élő. Még az sem gond, hogy a duda jelen esetben egy hamis nyenyere.

Red Pill: Ébredés – Jó énekesetek van, fiúk! Tetszik a szöveg is, mert hagyományos formákat és elemeket használva személyes, kortárs tartalmakat közvetít. Hol szellős, hol súlyos a hangszerelés, az elektronika lehetőségeit is ügyesen és mértékartóan használjátok. A vége leépülésbe is szépen illeszkednek a mikrovilág effektjei. Jó!

Herczeg Flóra és a Veszelka Kommandó: Engemanyám – Az irányzék tetszik. A hegedűsnek talán jobban el kéne mélyülnie a népi stílusban és játéktechnikában, ha már Flóra ilyen jól képviseli az autentikát is (mert ugye tudjuk az „István, a király”-ból, hogy másban is nagyon jó).

Kerekes Band: Szantofér – A találmány jó, bevált. Különös figyelmet kéne fordítani a továbbfejlesztésére, nehogy aztán minden csürdögölést veletek azonosítsanak. Az írek már sírnak, mert odaveszhet a világszenei piacon 40 évre prolongált hegemoniájuk. A magyarok rini fognak majd, ha mégsem sikerül hosszú távra elfoglalni a helyüket. Woodstock tágas mezein felhőkarcolókat nőttek ki a földből, a csángók örvendeznek. Az idő múlik, de van remény.

Nemzeti Front: Még azt mondják – Ismeretlen népdal nincs, csak ismeretlen szerző. Szól a banda, mint a bálna szíve, de azt hiszem, félrevezettek benneteket. Ez nem az a verseny, amin indulnotok kell.

Ezüst-Patak Zenekar: Gyönyörűség – Kedveseim! Attól még nem lesz világszenei a produkció, ha egy jó rockzenekar népi dallamokat is használ, és kitűnő, a népi énekléstechnikát és stílust jól ismerő énekesnője van. A rock ugyanis – bárhogyan is próbál újabb és újabb népzenekeket asszimilálni – mindig tömegzene marad, és nem lesz soha közösségi vagy identitászene. Más a gyökérezete, más a szándéka. De ez nem baj, amit csináltak, az igényes, kidolgozott, előadásában pedig profi, természetes és hiteles. Taktikusabb lett volna viszont, ha jobban építetek Tüci hangjára és tudására ebben a versenyprogramban.

Adalín: Menyasszony – Jó, hogy hozzáértok a népi szövegekhez. Az a lényege a folklórnak, hogy mindenki beleszöhet saját történetét a közösen kialakított formákba.

Kiss Ferenc
(folytatása következik)

Amerikai magyarok az óhazában

„A kazári templomtorony de magos, / Tetejében, babám, egy szál rózsá de piros. / Azt a piros rózsát százfelé fújja a szél, / Köszönöm, babám, hogy eddig is szeretted...” *Vagyis: köszönöm, babám, hogy eddig is etettél. Így írta át nővérem ezt a kazári népdalt az elmúlt tíz napban, most, hogy ideutazott harmincöt clevelandi (Ohio állam, USA) regös cserkésszel egy hagyományörző túrára, ami először Palócföldre (Kazárra) vitte a tizenéves néptáncos fiatalokat.*

Clevelandi regösök és helybéliek a kazári templom előtt.

– Amióta megjöttünk – mondja Eszti –, elneveztük a túrát „Fat Camp”-nek [szabad fordításban: dagitábor], mert a helyi jellegzetességek közé tartozik, hogy megyek a faluban, jön szembe velem Gizi néni és a számba nyom egy sütit, hogy „tessék, most sütöttem!”.

Nővérem, Pigniczky Eszter, a regös túra egyik szervezője, nem most találkozik először a kazáriakkal. (Kazár kétezerkétszáz lelkes falu Salgótarján mellett.) Viszont az tény, hogy én jártam náluk először, amikor 1994-ben Eszti regös cserkészként kitalálta, hogy esküvőjén kazári menyasszony szeretne lenni egy „valódi” palóc lakodalomban – az USA-beli Pennsylvania állam közepén, a Magyar Tanya nevezetű amerikai-magyar klubban.

Mi ugyan Amerikában születünk és nevelkedünk ötvenhatos menekültek gyermekeiként, de bennünk volt a palóc vér, mivel nagymamánk Kisterenyéről származott és kiskorában egyik fő élménye egy kazári menyecske-öltöztetés volt. (Ami minimum három órába telik, a kontyolástól a tíz vasalt szoknya felhúzásáig). Eszti megkért, mivel éppen Budapesten dolgoztam és tanultam, hogy ugorjak el a Budapesttől százhusz kilométerre fekvő Nógrád megyei településre és találjak ott neki menyasszonyi ruhát.

– De legyen eredeti! – tette hozzá úgy, hogy életében nem látott sem ilyen ruhát, sem ilyen falut. Így ismertem meg Kazárt huszonnégy évesen, leendő férjemmel, aki Magyarországon szocializálódott és olyanról még nem is hallott, hogy valaki kazári menyasszony szeretne lenni, főképp nem Amerikában. Szerencsénkre éppen vasárnap volt, és Kovács Palya Ernőné (Panni néni, Isten nyugosztalja!), aki pont miséről tartott hazafelé viseletben, elirányított Bodor Pálnéhoz, azaz Lidihez, akinek édesanyja, Bozsik Rebi néni, a kazári népviselet mindentudója volt. Ott addig csöngettem, míg Lidit fel nem ébresztettem a délutáni pihenőjéből. Azóta is az én rámenősségemnek köszönheti mindenki a kazári kapcsolatot, ami lassan húsz éve virágzik Kazár és Cleveland között.

Az első csoport 2001-ben látogatott a faluba, akkor is tíz napra. A gyerekek szintén kazári családoknál voltak elszállásolva, hogy

jobban megismerhessék a helyi szokásokat, életvitelt. A program nem volt ingerszegénynek nevezhető, sőt. Volt zene, szinte mindennap: kórusművek tanulása Fehér Anikóval, a Duna TV akkori munkatársával, tánctanulás Szabó Ágival és apjával, Szabó Jánossal, aki a Nógrád Táncegyüttes igazgatója. Volt olyan nap, amikor nyolc órát gyakorolták a gyerekek a rimóci lakodalmast negyven fokos hőségben, a kazári iskola tornatermében. Nem könnyű magyarnak lenni, főleg, ha hagyományörzésről van szó!

Idén is volt hagyományörzés bőven: malomkalács-sütés, salonnasütés, bársonykészítés (ez a helyi népviseletben a leányok fejdísz), csuhébaba-készítés, régiségek, tisztaszobák megismerése és a kazári tájház tanulmányozása, továbbá beszélgetések idősekkel a régi időről. A regösök egy szilágysági táncdal léptek fel a parádfürdői fesztiválon, ahol a helyi bemondó így konferálta fel őket: „Ezek a táncos lábú fiatalok most bemutatják, hogy a nagy távolság sem választhat el bennünket, és hogy magyarnak lenni nem lakóhely kérdése – not an issue of location.”. A kazáriak „igazi hagyományörző” programmal készültek: saját szavaikkal „beach party”-t rendeztek a régi

Regös cserkészek

A múlt században indult a regös cserkészmozgalom, röviddel a magyarországi cserkészlet kezdete után, 1908-ban. Lényege annyi volt, hogy hét vagy kilenc tagú órsők elutaztak a magyar falvakba és ott több időt eltöltve, megismerték és rögzítették a helyi hagyományokat, meséket, dalokat és táncokat. A regös szó a középkori regölésből származik, vagyis regélni, mesélni. Miután betiltották 1948-ban Magyarországon a cserkészmozgalmat, a regös csoportok is megszűntek. Viszont külföldön, így az Egyesült Államokban is újjászültek, együtt a külföldi magyar cserkészszövetséggel és így kerültek vissza Magyarországra is a regös csoportok a rendszerváltás után, illetve alakultak új regös csoportok a magyarországi magyarok körében. Sajnálatos módon a külföldi, illetve belföldi regösök nem találkoztak ezidáig, habár elvileg ugyanazt a programot képviselik. (Clevelanden túl van még regös csoport minden kontinensen, Dél-Amerikától Ausztráliáig – az ausztrál csoport neve például Kenguró.)

magtárnál, négy tonna igazi homokkal, öt „eredeti” nógrádi DJ-vel (akik szerintem vetekedhetnének a budapestiekkel), jet ski-vel és egy kis felfújható uszodával, amely nem igazán hasonlított a clevelandi Erie-tóra, de megtisztelő volt az erőfeszítés. Számomra ez volt a legjobb buli Kazáron, végre egy kis „dizsi” a sok „nyenyere” helyett, de én már lassan tíz éve lakom Magyarországon és magyar identitásom aránylag stabilizálódott.

A „beach party”-t hajnali ötkor kezdődő disznóvágás követte, ugyanis akkor kellett kezdeni, nehogy a hús a negyven fokban megromoljon. A böllér, Dezső, szakszerűen állt a feladathoz, lelkesen magyarázta, hogyan kell kifolyatni a vért a disznó nyakából (közben kattogtak a regösök fényképezőgépei és elhangzott nem egy „Oh, my God!” a lányok részéről), majd felkérte a clevelandi fiatalokat, hogy segítsenek a pörzsölésnél meg a zsírdarabolásnál. Igazi élmény volt ez másnaposan, de, mint mondtam a lányoknak forogtatás közben, „Back to your roots, girls!” [Vissza a gyökereitekhez, lányok!].

Volt beöltözés kazári népviseletbe, a vasárnapi misére, szintén negyven fokban. Minden regös kölcsönkapott valamelyik helyi aszszonytól egy rá illő népviseletet, amelyet két órán keresztül „pakoltak” rájuk, a gyöngyös fejdíszről a színes rakott felsőszoknyán át egészen a keményszárú csizmáig, végigmagyarázva-mesélve a kazári viselet történetét. Amúgy a kazári viselet híres a maga díszességéről, 2008-ban Bodor Pálné Lídiával készítettünk is erről egy negyvenöt perces filmet.

A regös körút kazári része nem csak népzeneből és hagyományörzésből állt, hanem történelmi kalandozásból is, amelyen a kazári iskola történész-igazgatója, Kapás Imre kalauzolta a clevelandi tinnédzsereket. Jártak az 1956-os salgótarjáni sortűz helyszínén, ahol százharmincnyolc fegyvertelen tüntető vesztette életét, s megnézték az 1950 körül bezárt bányamúzeumot, ahol kipróbálhatták a bányászlámpás sisakot is.

A legmegrendítőbb Recsk volt, ahol a legsötétebb kommunista időkben, 1950-1953 között működött az ezerháromszáz fős kényszermunkatábor, s ahol kétszáz politikai elítélt vesztette életét a kegyetlen bánásmód miatt. A gyerekek, akik mind a rendszerváltás után nőttek föl Amerikában, el sem tudták képzelni, mit élhettek át azok az emberek a „magyarországi gulágon”. Már az is ijesztő volt számukra, hogy „csak ritkán volt bableves!”. A gúzsbakötésről, földalatti magánzárkáról és a kényszermunkáról nem is beszélve. És ezt mind magyarok tették magyarokkal – talán ezt a legnehezebb megérteni olyannak, aki azt tanulja otthon, az az otthonról kapott identitása, hogy milyen fontos a magyarsága, összetartása a többi magyarral.

De a történelmi előadásnál és a tábor végiglátogatásánál többet árult el, amikor Duna Klári, aki most, tizenöt évesen járt először Magyarországon, megtalálta anyai nagybátyja nevét a recski emlékművön, amin több száz rab neve szerepel. Balássy Mihály Recskben vesztette életét, testvére, Géza, Klári nagyapja, 1956-ban mint szabadságharcos, az elbukott forradalom után hagyta el hazáját.

A búcsúzás előtt még disznótoros mulatság volt a kazári főtéren, ahol a közösen levágott disznót tálalták fel, és ahol a regösök előadták az énekeket és táncokat, amelyeket a faluban tanultak. Utána nagy tüzet gyújtottak, a helyi és clevelandi fiatalok körbeülték és körbetáncolták. A talpalávalót a helyi Dobroda együttes adta. Tűzugrással lett vége a kazári körútnak, ahol a csodálatosan szervező Lidi és a tánctanár Jani ugrotta a legnagyobbat, valószínűleg örömmükben, hogy sikerült az összes programot megvalósítani, és megmutatni Palócföldet a clevelandi gyerekeknek, hogy el ne felejtsek, őseik honnan jöttek.

A regösök kirándulása Kárpátalján és Felvidéken folytatódott...
Pigniczky Réka

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – SZÍNHÁZTEREM

szeptember 24. szombat, 19.00 óra

október 16. vasárnap, 19.00 óra

Variációk

Varidance – Vári Bertalan Társulata

október 2. vasárnap, 10.30 óra

Lúdas Matyi (gyermekelőadás)

Honvéd Táncszínház

október 5. szerda, 10.30 és 15.00 óra

Csipkerózsika (gyermekelőadás)

Honvéd Táncszínház

október 9. vasárnap, 10.30 óra

Hamupipőke (gyermekelőadás)

Duna Művészegyüttes

október 9. vasárnap, 19.00 óra

Feketető

Duna Művészegyüttes

október 19. szerda, 19.00 óra

Gyimes – Bemutató

Élő Martin Archivum VI.

Honvéd Táncszínház

október 27. csütörtök, 10.30 és 15.00 óra

A suszter álma (gyermekelőadás)

Fitos Dezső Társulat

PITYPANG BÉRLET (1)

MŰVÉSZETEK PALOTÁJA – FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

szeptember 16. péntek, 19.00 óra

Szikrák és szilánkok

Néptáncnovellák a 80 éves Galambos Tibor koreográfiáiból

szeptember 21. szerda, 19.00 óra

Örökkön-örökké

Duna Művészegyüttes

szeptember 22. csütörtök, 19.00 óra

október 27. csütörtök, 19.00 óra

Dózsa

Tánckrónika Dózsa György tetteiről

Honvéd Táncszínház

szeptember 28. szerda, 19.00 óra

október 16. vasárnap, 19.00 óra

október 22. szombat, 19.00 óra

Naplegenda

Magyar Állami Népi Együttes

A műsorváltoztatás jogát fenntartjuk.

www.nemzetitancszinbaz.hu

Kisó néni mondta

Szó, beszéd, azt mondja ökelme.

– De az valamikor, ides lelkem, megtörtént dolog volt, tiszta igaz. Hej, lányom, régen te sok furcsaság történt. Az úgy volt, édes gyermekem, hogy künn a temetőn, egy nagyobbacska sírkő alatt, sírdogált egy egészen kicsi ember, egy egész picurka. Földig érő szakálla olyan fehér volt, mint a hó. Ott sírdogált és panaszkodott Kisó néninek, hogy ő milyen éhes és mezítelen is, de bezzeg vele nem törődik senki se. Nagyon fázik, pedig ő meg tudná állítani a betegséget is.

Kisó néni megcirógatta, vigasztalta a kis csumát, az öreget.

– Mert tudod, édes lelkem, azt mondták, hogy pici, pici ember, de nagyon nagy az ereje. Na, aztán, hogy is kéne kibékíteni a fehér szakállú kicsi embert?

A faluban nagy járvány volt, döghalál. Úgy haltak az emberek, mint ősszel a legyek. Kaszált a halál, ott nem volt mentség, nem nézte gyermek vagy felnőtt, pap vagy még nagyobb kutya, Isten őrizz, hogy pusztított. Volt ott sírás, hogy ne lett volna! Egyik asszony a fiát, má-

sik az urát, vagy a szeretőjét siratta. De tudod, édes lelkem? Csak úgy dobták be a gödörbe, egyik halottat a másik után. Már nem is hagyták, hogy temessék, úgy öntötték a forró oltott meszet rájuk. Volt olyan eset is, hogy az illető még mozgott s mivel nem volt mit csinálni vele, leöntötték mésszel. Még a méz is mozgott. Isten, őrizd meg még az el-lenségünket is a döghaláltól!

Ezeket a rettenetes, hatalmas dolgokat, valami részeg emberek vállalták fel jó pénzért. Voltak vagy hatan, de abból is kettő meghalt. Mind azt az erős szilvapálinkát itták, még kezét is azzal mostak. Nem is voltak józanok, mindig be voltak rúgva. De, ides lelkem, egy másik ember ezt nem tudta volna megtenni. Ez rettenetes, hatalmas nagy szó volt. Aztán én is iddogáltam egy kis szilvapálinkát, s a vizet csak főzve ittam meg. Ha valaki jött, a kilincset rögtön lemostam utána, a porondos ház földjét meg fotogénnel (petróleummal) locsolgattam minden nap, és imádkoztam a magasságos Istenhez, hogy tartsa meg a rongy semmirevaló életemet. Hej, hogy félttem a haláltól. Köszönöm, az Isten meghallgatta imámat!

Kisó néni felnézett az égre, két csontos kezét összefogta:

– Köszönöm neked, Istenem! – ezt jó hangosan mondta, mert nagyothallott.

Úgy vettem észre, hogy most is érzik rajta a pálinka.

Az idős asszony szeme be van esve, pedig valamikor kerek képe volt, most inkább széles csont az arca. A szeme ki van ülve, a szája beesve, nem is látszik az ajka széle. Úgy néz ki, mintha azzal harapna. A fején fekete kendő, vigyorog rajta a tisztára mosott fehér ing, amelynek szokás szerint az ujjá fel van tűrve. Hátral a fekete fersinge le van csúszva, fenéke nincs. Inkább a hasa van kidüllesztve, a ruhája jól felkapva. Két kis fonnyadt szikkadt mezítlás lábait széjjelveti, mintha azzal tartaná magát, arra kellene támaszkodnia. Jól meghajol, szikkadt karjával hadonász, és úgy magyaráz:

– Ides lelkem, még most is meg-megiszok egy-egy pohár szilvapálinkát, hej, de jó az és egészséges! Aztán tudod, lelkem? Megbeszéltük egymár okos asszonnal, hogy kéne megbékítsük azt a csúnya nagyszakállú kicsi embert. Na, aztán nekifogtunk, és egy nap alatt kendert fontunk, és szőttünk, és meg is varrtuk. Östefelé ki is vittük a temetőbe, az alá a sírkő alá tettük az inget és gatyát, ahol találkoztam vele. A csuma nem volt sehol, de reggelre az ennivaló is eltűnt, és az ing meg a gatyá se volt ott. Eltűnt a csuma, többet nem látta senki a csumát. Kibékült a csuma. Hát, én Istenem, mi történt? Még egy hét se telt el, és megállott az a nagy betegség, a döghalál. Vége lett a pestisjárványnak.

Én a temető alatt laktam, lehet, hogy már sokszor leírtam a mesét, de még most is hallom édesanyám féltő, aggódó hangját, amint mondja: – Gyermkeim, itt a temető alján játszodjatok! Oda fel az emésztögödörhöz nem szabad menni! Jaj, fiaim, ott mind nagy járványos betegek nyugszanak, azok, akik pestisben haltak meg.

Ezt mondták, ökelme mondta, Kisó néni mondta.

Illusztráció: Juhos Kiss Sándor

Nem tudtam rálépni a küszöbre

– Képzeld, Máriskó néni, be akartam menni az öreg Fira néni-ékhez és nem tudtam. Az utcaajtón még bejutottam valahogy, de ahogy mentem fel a házig, mintha fogta volna valaki a két lábamat. Mintha egy súly lett volna kötve rájuk. Képzeld el ke', ez nem tiszta dolog, de esküszöm, hogy így volt. Dögöljek meg, ha nem igazat mondok! Pusztuljak el, forduljak fel, mint egy megpuffadt tehén! Itt az ördög nem alszik. A békákkal kuruzsol, azok a barátai. A telek közepén, ott fent van a kis nádfedeles házuk. Hát, én a küszöb mellett állingáltam, s nem tudtam rálépni a küszöbre. Bent-ről kihallott, hogy: „*Üljetek le, ne mind utánam járjatok, hagyjatok már békét nekem!*”. Úgy beszélgetett, mint a gyermekekkel. Pedig annak a vén kuruzslónak sosem volt gyermeke és még a szomszéd-ba se szokott járni. Mindenki tart, fél tőle.

Félig megdermedve meg-megemelgettem a lábam, hogy tegyem rá a küszöbre, de nem tudtam. Ott toporzékoltam egy helyben, mint a ló, már-már ott tartottam, hogy visszafutok, de az sem ment. Ott a küszöb alatt, volt egy nagy lyuk, féltem, hogy onnan bújnak ki a békák és utánam ugrálnak. A negyedik kiáltásomra jött ki Fira néni. Ahogy kinyitotta az ajtót, két hatalmas béka ugrott rá a küszöbre. Fira néni dobbantott egyet, mondott valamit románul, s a két rusnya béka eltűnt. „*Na, mi van, menyecske, mi a baj?*” – kérdezte.

De ne féljen kend, Máriskó néni, mert nem mondta volna a viláért se, hogy gyere be te menyecske! Én meg elmondtam, hogy

miért is jöttem. Azt üzenték, hogy a határon járnak a vaddisznók és eszik a málét.

– Te, menyecske! – szólt Máriskó néni. – Én is csak egyszer voltam Firánál, azt is megbántam. Egész fiatal asszony voltam, átmentem a kicsi Gyurimmal. Ott volt az anyja Firának. Én is nehezen léptem át a küszöböt, féltem tőlük. Ott az ajtó sarkánál, volt valami betakarva, úgy látszott, hogy mozog a takaró alatt. Az öregasszony dobbantott, ilyenkor egy darabig nem mozogtak. A fiacskám oda akart menni, hogy lássa, mi van ott. A vén kuruzsló megfenyegette a gyereket, de hát nem csak a gyermek, még én is kíváncsi voltam, hogy mi lehet ott. Másodszor már megcirógatta a gyereket, de az egyből sírni kezdett. Azonnal haza kellett menjek vele. De beteg is lett a gyermekem, azon az éjjelen nem tudott aludni. Ötször is felsírta magát. Félt a gyermek, nem evett, olyan furcsán nézett erre-arra. Még a földre is mutogatott: „*Né ott, né!*” – bújta a fersingemhez. Felvettem az ölembe, hogy ne féljen, de én nem láttam semmit. Én nem hittem a kuruzsba. Ez így ment két hétig, a gyermek sovány, sápadt lett. Kérletem Firát, hogy tegyen valamit érte. Úgy tettem, mintha nem tudnék semmit arról, hogy az anyja kuruzsolta meg.

Fira megsajnálta a gyereket, át is jött. A köténye fel volt akasztva, és valami mozgott benne. Az ágyhoz ment, megsimogatta a gyereket, azzal el is ment, de köszönés nélkül. Úgy ment, ahogy jött. De azóta se jóban, se rosszban nem kellenek nekem. Mintha nem is lennének.

– Te, menyecske! Én azért sajnálom Firát, mert ő kellett hogy, előrkölje a békákat az anyjától. Az édesanyjának ő volt az egyetlen gyermeke. S azt mondják, hogy ezek a kuruzsló, békás asszonyok, nem tudnak meghalni addig, amíg át nem adják a kuruzst a békákkal együtt valakinek. Úgyhogy Fira át kellett, hogy vegye őket, ha kellett, ha nem. Ha nem vette volna át, az anyja nehezen tudott volna meghalni, nem hagyták volna nyugton a békák. Ugráltak volna rajta éjjel, nappal, mert ezeknek ez a dolguk. Ezek ördögök, de béka képében. De menyecske! Te hallottál már ördögről angyal képében? Te, olyan az én menyem – súgta. – Úgy hízeleg, olyan szépen beszél a fiammal, és közben úton-útfélen megcsalja. De ezt hagyjuk – legyintett. – Ezt biztos te is tudod, a füledbe füttyült a szél.

– Te, menyecske! – folytatta Máriskó néni a beszédet. – Az én gyermekkoromban volt egy ilyen vén kuruzslótemetés. Hallottam, ahogy beszéltek az asszonyok, hogy hogyan szökdös-tek a békák, a gyászmenet után. Annak sem volt gyermeke, ezért a rokonok kísérték. Egyik asszony meghúzta a másik ruháját: „*Te, miért nem zárta be ezeket a békákat?*”. Mire a másik: „*Én bezártam, de kijöttek!*”.

Amíg prédikált a pap, meghúzódtak a földre, de amikor takarták le a halottat, mind beugráltak a sírgödörbe. Egy asszony így siratta a halottat: „*Jaj, drága testvérem! Így sem lesz nyugtod a békáktól, nem tudtál megszabadulni tőlük.*”.

Kocsis Rózsi (1997. március 19.)

Közreadja: Juhos Kiss Sándor és Juhos-Kiss János

A napfény építészete

A népi építészeti évszázadokon keresztül volt őrzője a szokásoknak, hagyományoknak; egy adott közösség értékeit hordozzák, rejtik és védik a ránk maradt épületek. Krizsán András építész és a Salföldön élő Somogyi Győző közös kötete „A Balaton-felvidék tájba simuló népi építészete” címmel, a Cser Kiadó gondozásában jelent meg. Krizsán Andrással a Balaton partján beszélgettünk arról, ami a díszes homlokzatok mögött rejlik. (Az archív fotókat a fent említett kötetből válogattuk.)

– Somogyi Győzőt hosszú évek óta ismerem. Kettőnk életútján furcsa, ellentétes mozgás figyelhető meg. Győző nem ezen a tájon született, a hetvenes években került ide, Salföldre. Akkor kezdett a Káli-medence ismertebbé válni. Abban az időben nagyon sok értelmiségi, városi települt ide, akik érdeklődtek a hagyományok, a népművészet, a népi építészet iránt. Győző eleinte csak nyaranta volt itt, aztán – mert abban az időben bagóért árulták a szebbnél szebb portákat – vásárolt egy házat. Egyre hosszabb időzött, heteket, majd hónapokat töltött itt. Aztán, amikor olyan hosszú lett az itt tartózkodás, hogy alig néhány hétre ment el a Káli-medencéből, egyszer csak azt vette észre, hogy itt maradt. Nekem éppen ellentétes folyamat jutott: Révfülöpon nőttem fel, de aztán elkerültem innen.

– *Milyen gyökerek kötnek ide?*

– Nem csak idekötnek, de táperőt biztosítanak most, felnőtt koromban is. Indításhoz – sokszor tudat alatt – ideköt a helyi örökséghez, a helyi hagyományokhoz. Olyan iskolába járhattam, ahol az igaz-

gatóm, Benke László, megyszerzte ismert helytörténész volt. A Helytörténeti Kiállítás gyűjteményét ő alapította. A környékbeli emberek tárgyi emlékeit kezdte el összegyűjteni. Gyerekfejjel rengeteget segítettünk a gyűjtésben, rendezésben. Fontos megemlékezni édesapámról is, aki geológusként dolgozott az Érc- és Ásványbányánál, és a környék geológiai értékeit gyűjtötte. A helytörténeti kiállítás közei és térképei az ő gyűjtéséből valók. Felnőttként, építészként először a gyönyörű Balaton-felvidéki, rokokóba hajló vakolatdíszes parasztházak ragadták meg a figyelmemet és képzeletemet. Elkezdtem nézegetni, rajzolgatni őket. Egyre jobban beleszerelmesedtem ezekbe a fantasztikus, változatos és kifejező épületdíszekbe. Azután, ahogy sorra jártam a belső falvakat – Mindszentkállát, Szentbékállát, Köveskált és a többi –, nem csak ezekkel a házakkal, homlokzatokkal lett egyre szorosabb a kapcsolatom, de megismertem az itt élő embereket. Egyre inkább tudatosult bennem, hogy nem csupán egy építészeti hagyományról van szó, hanem

ennél sokkal összetettebb kérdéssről: az itt élő emberek sorsáról, problémáiról. Sajnos, mint minden aprófalvas térség, ez is kezd elszegényedni, elnéptelenedni, előregedni. Egyre nehezebb az itt élők megélhetése és boldogulása.

– *Mit változtat ezen a nagyvárosból kivonult módos értelmiség? Változtat egyáltalán valamit?*

– Változtat, de ezt jó és rossz értelemben egyaránt érzelem. Az alapvető problémát – bármekkora legyen is a jó szándék – nem tudják, nem tudhatják megoldani. A változásban akkor van pozitív szerepük, amikor megőrzik és értékékként kezelik a régi épületeket. Helyreállítják, kitarazzák, felújítják és gondozzák. Ami rosszabb, hogy van egy ellentétes, divatszzerű folyamat, amikor mindez nem hozzáértő módon történik. Ennél nagyobb gond, hogy egyre vékonyabb az olyan aktív, vállalkozó, tájban gondolkodó, természetrel összhangban élő réteg, amelyik itt akar élni és boldogulni, a nagyszülőktől átvett életbölcességet továbbadni a gyermekeknek, és szeretettel, megelégedéssel élni ebben a tájban.

Ahogy a régióból elindulva és az építészet határain túllépve, vidékfejlesztési problémaként szemléltük az egészet, kezdtünk rájönni a Falufejlesztési Társaságban, amelynek elnöke vagyok, hogy atyai jó barátom, Kemény Bertalan örökbecsű mondása szerint „a vidékfejlesztéshez nem csak népességmegtartó képességre, de képességmegtartó népességre is szükség van”. A helyben élő ember a lényeg, őt kell támogatni, segíteni. Megélhetést kell adni az itt élőknek, akkor újra tud születni valami ebből a hagyományból, újjá tud éledni a táj és benne az ember.

– *Rátérve a kötetre: mettől-meddig tart a Balaton-felvidék?*

– A Tapolcai-medencétől egészen Balatonfűzfőig, északon a Bakonyig. A terület önmagában is elég változatos, a táj geológiai és földrajzilag gazdag és sokszínű. Megtalálhatók különböző földtörténeti korok jellegzetességei, vannak homokkő- és mészkőhegyek ugyanúgy, mint vulkáni kúpok. Minden hegy más és más összetételű. A tájra alapvetően rányomja bélyegét, ahogy Hamvas Béla az Öt géniusz-ban állítja: ez a Mediterráneum legészakibb része. Ha megfigyeljük a fényeket, árnyékokat, csillogáso-

kat, rezdüléseket és színeket, akkor elhíhetjük, hogy ez mediterrán táj, ahol izzanak a kövek, beérik a füge, világosabbak a fények, tájra jellemzően karakteresek a borok. A mediterrán hatás az emberekre is jellemző, akik a tájban élnek. Jó kedélyű, patriarchális derűvel szemlélik a mindennapokat. Persze, ez nem jelenti, hogy az életük könnyebb, vagy a szenvedésük egyszerűbb, hanem inkább azt, hogy ennek itt tere van, tágasabb, távlatosabban nézhető. Ne csodálkozzon senki, ha egy mesterember péntekre ígérte magát, és amikor két hét múlva kicsit türelmetlenül rákérdezőnk, akkor is csak annyit mond nyugodtan, hogy „jövök én, jövök, nincs az elfelejtve”. Ezt el kell fogadni, ez itt így van.

– *Visszaköszön-e mindez a falvak szerkezetében?*

– Ennek a térségnek az egyik legvirágzóbb időszaka a reformkor. Akkor Kővágóórs jómódú mezőváros volt algimnáziummal, de ennél még izgalmasabb például Szentbékállá, ahol a XIX. század végén kilencszázan laktak – ma alig kétszáz lakosa van –, és a falu három gimnáziumba tudta küldeni az ott élő családok gyerekeit. A kérdéshez visszatérve: a település szerkezetét alapvetően az határozta meg, hogy milyen társadalmi jogállása volt. Ha a falu egy földbirtokos jobbágytelepülése volt, annak még ma is megvannak az egyértelmű nyomai. Például Pula, ahol én főépítész vagyok, tipikus jobbágytelepülés. Mária Terézia időszakában telepítették be német ajkúakkal. Nagyon szabályos telekbeosztást csináltak, felparcellázták a főút melletti területet és jobbágytelkeket alakítottak ki. Aztán, ahogy a generációk követték egymást, ezeket is felosztották – a gyerekeknek is kellett házhely –, ennek köszönhetően hihetetlenül gazdag,

Kővágóórs

változatos elrendezés alakult ki. Volt olyan telek, amit hosszába osztottak ketté, az is megesett, hogy keresztben osztották a telket, és elől is volt egy lakóház, meg hátul is. Hosszában osztott telkeknel az is megtörtént, hogy azonos telekhatárra építettek, és a két ház szinte ikerházszerűen egymáshoz simul.

Ezeknek a településeknek jellegzetes építési módja, hogy az épületegyüttest hátul, a házak végén – de még a kert előtt – keresztcsűr zárja. Ezek a keresztcsűrök a szomszédos telkeken teljesen zárt sorra értek össze, így a falu mintha erőddé vált volna. Az is

előfordult, hogy egy-egy nyári konyhát vagy füstölőt még szintén az utcafronton, de a főépülettel ellentétes részre építettek. Ez a fajta építkezés egy, változatosságában is egységes beépítési módot eredményezett, valamilyen szinkópaszerű ritmussal.

– *Mit mond mindez a ma emberének?*

– Ma, amikor agyonszabályozunk mindent és egységes normatív szabályozással igyekszünk faluképet, településszerkezetet teremteni, muszáj elismernünk, hogy régen, amikor nem voltak jogszabályok, szakhatóságok és engedélyek, mennyivel magától értetődőbben tudtak úgy építkezni, hogy illeszkedjenek a szomszédos portához, a természeti adottságokhoz és ugyanakkor megfelejen az egésznek egy jellegzetes, egységes karaktere. Mindez szinte önmagától, a legtermészetesebb úton-módon jött létre.

Megfogalmazható az archetípus is, amivel ezek a házak leírhatók. A lényeg röviden összefoglalható. Ezek a régi épületek földszintesek voltak. A padlóteret természetesen használták például terménytárolásra, ezért lehetnek szénaledobó nyílások, de általánosságban ez nem jellemző. A házak nyugodt, egységes nyeregtetővel vannak lefedve, és csak egy hangsúlyos hófehér kéményfejezet áll ki a tetőből. A másik jellegzetesség a hófehér homlokzat. Még a lábazatot is vakolták, festették, és csak a mellék-homlokzatok, vagy az alacsonyabb rendű, oldalhatár felé néző homlokzatrészek maradtak vakolatlanul, terméskő falazattal... vagy a kerítés, ami gyakorlatilag szín-

Vörösmáli dűlő

Zánka

Lovas

tén melléképületnek számít a telken. A főépület mindig vakolt volt.

A harmadik fontos elem, hogy elszórva apró, kicsi, mélyen ülő nyílások vannak a homlokzaton. Ez azért fontos, mert ezek a karakterjegyek, kiemelve a népi építészet kontextusából, a mai építészeti számára is követendő példák lehetnek, a szerves fejlődés egyik alapértelmezését jelenthetik. Ebből az eszköztárból kiindulva meg lehet foglalmazni egy mai épületet is úgy, hogy az harmonikusan illeszkedjen a hagyományos utcaképbe.

– *A jómódúak mostanában – méret szempontjából – inkább aránytalan és otromba palotákat építenek.*

– Régen nagyon fontosak voltak az arányok. Ezek az épületek mindig emberléptékűek. Egyik ház sem volt hat méternél szélesebb, és általában nem volt – még a völgy felé néző oldalon sem – hat méternél magasabb. Egyébként ez az a méret, ami hagyományos módon megépíthető volt.

Egy gerendának a hossza általában hat méter, a kőműves-állás, amiről két ember a

követ fel tudta falazni, maximum hat méteres magasságot engedett meg. A technológia által meghatározott mértékrendszer is hozzájárult az egységes utcaképhez.

A parasztházak mindig a Nap felé voltak tájolva, ha úgy tetszik, azt is mondhatjuk, hogy ez a napfény építészete. Ezt a napos oldalt, a főhomlokzatot, az oromzatokat díszítették: az ablakkereteket fászlival, tagozatokkal vették körbe, és általában közepen egy koncentrált kis területet – tehát soha nem a teljes rendelkezésre álló felületet! – díszítették nagyon gazdagon. A központi díszítésben általában megjelent egy címer, vagy a tulajdonos monogramja, az építési évszám, vagy egy életfa-motívum. Ez soha nem utólagos rátét volt, hanem a ház vakolatával együtt, ugyanabból az anyagból készült, nagyon egyszerű eszközökkel.

Ezeket aztán minden évben meszelték, és az évtizedeken keresztül felhordott mészrétegek a lepattogzásokkal együtt olyan puha felületet eredményeztek, amit a nap járása a legfantasztikusabb fény-árnyék hatásokkal tesz leírhatatlanul széppé.

– *A Káli-medencében és környékén mintha kevésbé lenne elkeserítő a helyzet, mint az ország más részei. Mintha itt kevesebbet romboltak volna az elmúlt század második felében...*

– Szerencsére ez igaz, de sajnos annak köszönhető, hogy ezek a települések az '50-es években hihetetlen változáson mentek keresztül: elveszítették évszázados létalapjukat. Ez részben helyi, speciális folyamatok eredménye. A Balaton idegenforgalma és turizmusa hihetetlenül felértékelődött. A belső

Paloznak

települések gyakorlatilag kiürültek, mert a megélhetés reményében mindenki a vízparti településekre áramlott. Elég csak Révfülöpre gondolni: ilyen nevű település a XX. század elejéig nem is létezett, mindig Kővágóörs külterülete volt. A hidegvizes fürdő-kultúra száz évvel ezelőtti fellendülése sokakat vonzott a vízpartra, aztán ez a folyamat tovább erősödött. A belső települések elnéptelenedése akkoriban nem érdekelt senkit. A másik furcsaság az, hogy az előbb vázolt folyamat egybeesik egy olyan globális trenddel, ami a központokat felértékeli, a periferiát pedig kiszolgáltatottá és védtelenné teszi. Ezekről a kistelepülésekről a környező központok – Veszprém, Ajka, Tapolca stb. – elszívták az aktív, kereső-dolgozó réteget. Például Pulán azt mondják, hogy a hatvanas években azért építették meg a Nagyvázsony felé vezető aszfalt utat, hogy legyen, amin a fiatalok elmennek. Végleg. Persze, ez építészeti szempontból mázli, hiszen így nem nagyon érezhető az a faluátalakító erő, ami más tájakra olyannyira jellemző, hanem megmaradhatott a százötven-kétszáz éves építészeti kultúra. Amikor a rendszerváltás környékén – részben a médiának köszönhetően – újra ismertté vált a vidék, olyan érintetlen területet lehetett itt találni, amelynek értéke minden épeszű ember számára egyértelmű. Innentől már lehetett védeni, menteni. Persze, ettől még az itt élők helyzete nagyon is problémás maradt.

– *Mekkora szakadék van az egyébként jó szándékú „gyűttmentek” („bebírók”) és az „öslakosság” között?*

– Természetesen vannak különbségek. A rendszerváltás idején a városiak körében divatba jött a Káli-medence. Sokan hitték, hogy falusi környezetben vállalkozóként, gazdálkodóként majd szépen meg lehet élni, kialakulnak új, helyi közösségek, amelyekben egy újjászülető falusi értékrendszer fog dominálni. Aztán pár év alatt bebizonyosodott, hogy ez az egész javarészt csak illúzió.

– *Pedig egy-egy ember csodákat tehetne...*

– Így van. Hadd mondjak egy számomra nagyon kedves példát: Szentbékállán a '30-as években élt egy Marx Viktor nevű kántortanító, aki strandot épített a szőlőhegyen: a forrásokat csatornáztta, és az így összegyűjtött vizet egy harminchárom méter hosszú és tizenhárom méter széles úszómedencébe vezette. Abban az időben egy egészen kitűnő vízipólócsapat működött a Balatontól tíz kilométerre, benn a hegyek között. Ebből valójában az a fontos, hogy ha van ilyen ember, legyen az akár kántortanító, akár jó eszű mesterember, akkor ilyen szellemiséggel közösséget lehet építeni, ami elég ahhoz, hogy elinduljon egy folyamat,

ami felemeli az egész közösséget. Ezekből az emberekből van ma kevés. Olyan helyben élők kellenének, akik akarnak és tudnak helyben boldogulni. Ez az, ami nagyon hiányzik. A „bebírókról” – a folyamatokat általánosságban vizsgálva – azt mondhatjuk, hogy sajnos, elsősorban az idősebbek közé tartoznak. Ide az emberek akkor jönnek – egyesek vissza –, amikor már ledolgozták a magukét: „Ha majd megöregszünk, veszünk egy kis házat és boldogan éljük öreg napjainkat.” Ez a réteg megint csak nem pályázik a babérra, hogy ennek a vidéknek a motorja legyen. Már az ókori Róma Pannóniája is úgy nézett ki, hogy a légió kioregedett katonái birtokot vettek és letelepedtek.

– *Mennyire vannak meg a mesteremberek, akik a régi építésmódokat értik, tudják, és igény esetén gyakorolják?*

– Én azt remélem, hogy ma még vannak. Ez nyilván nem általános, hiszen a mai építőipar a tömegtermelésre épül. A rendszerváltás időszakában, a nagy felbuzdulás idején sok fiatal is letelepült ebben a tájban. Akik közülük megmaradtak, azok meg is tanulták a mesterségeket. A Somogyi Győző nevével jelezhető baráti kör tagjai mind a mai napig újítanak fel régi házakat és portákat. Az eredeti technikákat alkalmazzák, ismerik az ácsokat, asztalosokat, azokat, akik ilyen tetőszerkezeteket és nyílászárókat készítenek.

– *Ez csak az elmúlás elnyújtása, vagy tényleges továbbélés?*

– Nem reménytelen a helyzet. Barátaimmal azt fontolgatjuk, hogy létrehozunk egy építőtábort, ami kifejezetten a régi parasztházak és népi épületek helyreállításával foglalkozik. Nem új épületeket akarunk tervezni, nem csak a régieket akarjuk felmérni, lerajzolni, hanem célunk a gyakorlatban megtanulni és megtanítani, miként lehet egy döngölt padlójú helyiséget sárral letapasztani, hogyan kell egy vakolatdísz elkészíteni, egy házat lemeszlni... Kifejezetten ezeket a mesterségeket szeretnénk tanítani. Ha sikerül, akkor ez megélhetést adhat a tudást átadó mestereknek, meg tudunk menteni épületeket, hiszen úgy születhetnek újjá, hogy az példaértékű legyen. Ráadásul a szomszéd is kedvet kaphat efféle. De, ami még ennél is fontosabb, a fiatalokat, akik szívacscként magukba szívják a tudást, az információ, be lehet oltani a népi kultúra és hagyomány szépségei iránti érzékenységgel. Aki ilyesmivel megfertőződik, az, ha nem is rögtön, de az évek múlásával, ahogy sok minden tudatosul, lehet, hogy olyan ember lesz, aki tudja és érti ennek az egésznek a fontosságát, olyan, aki egy évtized múlva akár mesterként nyilatkozhat a folkMAGazinnak a Balaton-felvidéken helyreállított épületekről.

Grozdits Károly

...halat, s mi jó falat...

A magyar konyha régi halételei

A középkori Magyarország halászó vizeinek kivételes halbőségéről számos egykorú forrás megemlékezik. A halfogyasztás tekintetében ekkor még Európa élmezőnyébe tartoztunk. Számos helyneveünk utal a hajdani halászó helyekre: pl. Vizafogó, Halásztelek, Halászi. A „fok” kifejezést tartalmazó helynevek (Drávafok, Siófok, Foktő) az ártéri rekesztőhalászat emlékét őrzik.

A halászó vizek a középkorban földesúri tulajdonba kerültek, az értékesebbeken a jobbágy szolgáltatás ellenében halászhatott, de a legnemesebb halakat, vizát, tokféléket, kecsegét, a halászó vizek tulajdonosai a főúri szakácsoknak vagy külföldre adták el. A kevésbé értékes vizeken mindenki számára szabad volt a halászat, amelynek fődénye késő tavasztól kora ősziig tartott. A nyáron mással elfoglalt paraszthalász azonban főként télen és tavasszal halászott. Télen, jégbe vágott léknél fogták a mocsaras területek angolnaszerűen megnyúlt testű, harminc centiméter hosszú halat, a réti csikot is.

A hal a középkorban, kora újkorban elsősorban az úri konyha böjti eledele és a nem húsos napok közkedvelt ételle volt. Egyébként nálunk a húsmentes, úgynevezett „absztinens” napokat a másutt gyakori „hal-évnap” helyett „tésztaévnap” néven emlegetik. Ez már arra utal, hogy a halat az újkorra az Itáliából hozzánk származott tésztaételek szinte teljesen kiszorították a heti étrendből. A halfogyasztás tehát inkább alkalmi jellegűvé vált és a XIX. század második felére a folyószabályozásokkal, lecsapolásokkal mélypontra jutott.

A magyar vizekben fogható halak legtöbbje fogyasztható sütés, főzés, fűszerek hozzáadása után. A korábbi századokban sokféle halfajtából nagyon sokféle halételt készítettek, különösen a magasabb társadalmi státuszúak körében. Egy 1622-ben írott szakácskönyv például harminc halféléből elkészíthető száznyolcvankilenc ételt sorolt fel. A XIX–XX. században már jóval kevesebb halétel-féleség szerepelt a szakácskönyvekben, a paraszti étrendben pedig egyre alárendeltebb helyzetbe kerültek a halételek. Háttérbe szorulásukat – a halállomány csökkenése mellett – a reformáció térhódítása, a böjti tilalmak lazulása is elősegítette.

A halételek elkészítése a parasztság körében inkább a férfiak feladata volt, leginkább maguk a halászok ismerték a hal sütésének, főzésének mesterségét – olvashatjuk a néprajzi lexikonban. A halászkortól néhány jellegzetes étel a polgári konyhába, illetve a vendéglők étlapjára is átkerült. Közülük legismertebb a halászlé, amelynek alapvető alkotóelemei – a többféle hal, vöröshagyma, só, paprika – mindenütt azonosak, míg a további alkotók – burgonya, tészta, paradicsom stb. – és az elkészítés módja tájanként eltérő. A halpaprikás tulajdonképpen a halászlével azonos ételféle, csak kevesebb lével. A víz menti városok piacain országsszerte kedvelt csemege volt a tepsibe fektetett nádszálakon, kemencében, vagy vasrostélyon egészben megsütött apró hal (főleg keszegféle), amelyet a halsütő asszonyok (többnyire halászféleségek) készítettek és árusítottak. Ugyancsak általánosan elterjedtek a nyárson sütés különböző módjai: vagy pikkelyestől, belestől sütötték, és sütés után beleztek ki (mundéros hal), vagy megtisztítva és a nagyobb halat szeletekre vágva húzták nyárásra. A halsütés másik országosan ismert módja volt az agyagba göngyölt hal parázsba helyezése. Régi jellegzetes halétel volt – különösen a mocsaras területeken (mint például a Sárréten) – a csikfélékből savanyú káposztával készített csikos káposzta. A paraszti ételmiszterek között a friss hal mellett a sózott, szárított és füstölt hal is fontos szerepet játszott az 1800-as évek végéig, különösen a több böjtöt tartó ortodox keresztények lakta vidékeken.

Az utóbbi évtizedekben a halfogyasztás emelkedő tendenciát mutat, részben az egészséges életmódot népszerűsítő propaganda következtében. Azonban manapság már nemcsak hazai halfélék kerülnek az asztalunkra, hanem a tenger gyümölcsei és tengeri halak is.

A gasztronómiai fesztiválokon sok műkedvelő és profi halétel készítő specialistával találkozhatunk, akik a hagyományos halételek mellett újfajta receptekkel is szívesen kísérleteznek. Ilyen például a gyomai H. Kovács László (képünkön), aki körösi halászléjével sokszoros halászlé-főző bajnok, de például újszerű, rendkívül izletes busaételeivel, halas-gombás palacsintával is rendszeresen sikert arat.

A halászlé és a halpörkölt készítésének ismertetésétől itt eltekintünk, hiszen mindkettőnek nagyon sok változata létezik. Ehelyett néhány jellegzetes régi receptet közlünk.

Szigetközi ecetes hal – Aki ma Győr-Moson-Sopron megyében jár, még a falusi kocsmák, élelmiszerboltok kínálatában is találkozhat a vidék jellegzetes, utánozhatatlan csemegéjével, az ecetes hallal. Ez tulajdonképpen frissen rántott halszeletekből a közönséges hagymás krump-lisaláta levéllel készült hideg saláta. A rántott halszeletekre sóból, cukorból, ecetből babérlevéllel, egész borssal és jókora mennyiségű karikára vágott hagymával salátalevet készítünk és a frissen rántott halszeletekre öntve (úgy, hogy ellepje) két napig hideg helyen tartjuk. Két nap múlva tegyük az asztalra puha kenyeret, könnyű, száraz fehér bort, és a halat így fogyasszuk, lehetőleg társaságban! Mindenki meg fog lepődni (ha még nem próbálta), milyen üde, izletes, és az ecetnek köszönhetően szinte teljesen szállkamentes ez az étel.

Agyagban sült hal – Vízparti táborozás, horgászás alkalmával mindenképp érdemes kipróbálni ezt a táborúznál készülő egyszerű, de annál izletesebb ételt. Fél-háromnegyed kilós pontyot, kárászt, keszeget, vagy compót kibelezünk, de a pikkelyeket nem kell eltávolítani. Kívül-belül besózzuk, a sóban mintegy húsz percig állni hagyjuk. A vízparton jó agyagot keresünk, amibe a halakat egyenként beburkoljuk és lehetőleg keményfa gyenge parázsában egy órát sütjük. A megkeménye-

Források:

Ecsedi István: Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken. Déry Múzeum, Debrecen, 1934.

Herman Ottó: A magyar halászat könyve I–II. Természettudományi Társulat, Budapest, 1887–88.

Kishán Eszter: Halfogyasztás, halételek. In: Magyar Néprajz IV. Életmód (főszerk.: Balassa Iván). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

Majthényi László – Nagy Zoltán: Szigetközi halételek, népi eledelek. B.K.L. Kiadó, Szombathely, 2008.

Solymos Ede: Dunai halászat. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

Szigeti Andor: Népi konyha. Tiszán innen – Tiszán túl. Jelenlévő múlt. Planétás Kiadó, Budapest, 2001.

Viga Gyula: Tájak, ízek, ételek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. BAZ Megyei Múzeumi Igazgatóság, Miskolc, 2004.

dett, cserepesre száradt agyag a pikkelyes bőrrel együtt könnyen eltávolítható, ezután a hal rögtön fogyasztható.

Újító kedvük kísérletezhetnek különböző zöldfűszerekkel, amit a hal hasüregében helyezhetnek el. Kipróbálhatnak más fűszereket is, sőt a halakat ső helyett ételízesítő porral (Vegeta, Delikat) is beszórhatják.

Nyárson süített hal – Ez a recept csak a sütés módjában különbözik az előzőtől. A halat a szokásos módon megtisztítjuk, fontos, hogy minél jobban egyben maradjon, mert csak úgy áll biztosan a nyárson. A halat előre besózzuk, vagy tetszés szerint fűszerezünk, sőt a bőre alá a fejnél egy vékony csík szalonnát is fűzhetünk. Fontos, hogy a tüzet vastag keményfából rakjuk, amelynek erős parazsa van és olyan fa vesszejéből készüljön a nyársunk, amelynek nincs kellemetlen mellékíze (pl. kőrös; az akác nem jó!). A halakat hosszában a nyársakra tűzzük, úgy, hogy a koponyájába fúródjon a nyárs hegye, majd a parázs fölött lassan pirosra sütjük. Fontos, hogy lassan süljön a hal, mert így enyhén meg is füstölődik, ami csak tovább fokozza az amúgy is mennyei ízhatást.

Nádszállakon sült apróhal piaci balsütő-asszonyok módjára – A tíz centiméternél rövidebb különféle halakat (keszeg, kárász, csuka, compó, durbincs, törpeharcsa) enyhén besózták, majd húsz percig állni hagyták. Eközben erős (fél centinél nem vékonyabb!), levél nélküli nádszállakat a tepsi hosszúságára vágta és úgy rakták őket sorba, hogy egymást ne ériék. Az így készített „rostélyra” keresztben ráfektették a sózott halakat, olyan sűrűn, hogy épp csak ne érjenek egymáshoz. A tepsit a közepesen felfűtött kemencébe rakták, ahol szép pirosra sülték a halak. Az így megsüített hal akadálytalanul fogyasztható, mert ezzel a módszerrel a szállak is ropogósra sülnek.

Ezen a nyáron a dél-portugáliai Faroban, a Szent Iván napi népiünnepélyen ettem hasonlót (vasrostélyon sütvé), tengeri halból. A városka teljes népessége vígan fogyasztotta a láthatóan igen kedvelt vásári eledelet. Olyan volt ez nekik, mint nekünk a majáison a virsli.

Csikos káposzta – Ez az étel ma már csak a legidősebbek emlékezetében él, a rég letűnt vízi világ egyik utolsó emlékeként. A leggyakoribb csikféle a réti csik volt, amely sekélyebb, iszapos vizekben bőségesen tenyázott. A csikot élve forrázták le, utolsó halálhörgése éles, sikító hang volt, amelyről folklorisztikus történetek is megemlékeznek.

A csik tisztítása sóval, hamuval történt: a még élő és ficánkoló csikokat ezzel szórták be, s így egymásról és magukról is hatékonyan dörzsölték le a nyálkát, amelyet másképpen aligha lehetett volna eltávolítani. Az így megtisztított csikokat meleg vízzel lemosták, a kékes színű halat kibelezték úgy, hogy a végbélnyílást kivágták és a fejet levágva ezzel húzták ki az egy szál belet a testből.

A tisztított csikokat két-két ujjnyi savanyú káposztával rétegezve egy edénybe tették, úgy, hogy felülre káposzta került, majd lassan főzték. Mire a káposzta megfőtt, a csik is megpuhult. A végén vékonyan berántották az egészet, mint a töltött káposztát szokás. Az így elkészített csikhúst a gerincről egyetlen szippantással szopták le. Egy főre tíz-tizenöt csikot számítottak.

A réti csik 18-35 cm-es, mindössze 80-150, kivételes esetekben 500 g súlyú, hengeres és nagyon izmos testű halfajta. Testét nagyon sikos nyálka borítja, pikkelyei aprók és alig fedik egymást. Hasa sárga, háta barna és oldalán a szemétől a farokúszóig jellegzetes sötétbarna csikok húzódnak. Szemei nagyon aprók testméretéhez viszonyítva.

Herman Ottó (1887) leírásaiból ismerhetjük meg a réti csik fogásának különleges módszereit, a csikászatot (pákászatot), ami a XIX. századig a halászat külön ágazata volt. A réti csik életmódjából adódóan, oxigénhiány és kiszáradás miatt, néha elhagyja élőhelyét és a vizes fű között kúszva egy másik közeli tavacszába kúszdi magát. Ezt a csikászok úgy használták ki, hogy vesszővarkból (ágakból készült fűles kosár) csapdát állítottak nekik. Ezek mára feledésbe merültek, amit elsősorban a folyók és árterek lecsapolásával, a csikok élőhelyének felszámolásával magyarázhatunk.

Juhász Katalin

Rendhagyó CD-pályázat

Új élő népzene 2012

Az „Új élő népzene” sorozat következő, immár tizennyolcadik darabját az eddigiektől eltérő módon, izgalmasabban szeretnénk létrehozni. A legfontosabb változás abban áll, hogy a zsűri által kiválasztott pályázókkal nem stúdióban készül majd a hangfelvétel, hanem közönség előtt, különleges hangversenyen rögzítjük a CD anyagát. Ez minden szempontból nagyobb kihívás, hiszen a koncerten nincs ismételtetésre vagy rájátszásra lehetőség, viszont a „live” CD „itt és most” hangulata kárpótolhatja a hallgatót az esetleges fésületlenségért.

A pályázatot továbbra is népzenei és énekegyüttesek, énekes és hangszeres szólisták részére hirdetjük meg. Olyan műsorszámokkal lehet jelentkezni, amelyek a Kárpát-medencei magyarság, illetve a hazai nemzetiiségek anyagából készültek. Szólistáktól legfeljebb hat-, együttesektől legfeljebb tízperces hangfelvételt várunk. Szerkesztési okokból kérjük, hogy egy-egy blokk ne legyen hosszabb öt percnél. A szakmai zsűri minden tagja – az eddigieknek megfelelően – az összes pályázatot meghallgatva teszi meg javaslatát. Ezúttal arról döntenek, hogy mely műsorszámokat javasolják a koncertfelvételre. Külön nem értékelnek, de a szavazati arányról minden pályázót tájékoztatunk.

A nyilvános koncertfelvételre előreláthatólag 2012 februárjában kerül sor. A helyszínt és az időpontot, valamint az aznapi próbabeosztást később jelöljük ki. A koncertre meghívást nyert pályázók előzetes egyeztetés alapján útiköltség-hozzájárulást kapnak.

A zenei szerkesztő-rendező (Havasréti Pál) a koncerten rögzített felvételekből – szakmai és szerkesztési szempontok alapján – állítja össze a CD anyagát. A megjelenést 2012 tavaszára, a XXXI. Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásárra tervezzük. A válogatásra felkerülő előadók lehetőséget kapnak a Táncháztalálkozón megtartandó „Új élő népzene 18. – Live” lemezbemutató koncerten való szereplésre és tiszteletpéldányban részesülnek.

A pályázat beérkezési határideje:
2011. október 31., hétfő, 17.00 óra

A pályázatokat lehetőleg CD-n, esetleg hangkazettán kérjük benyújtani, egy minden szükséges információt tartalmazó melléklettel együtt. Ebben szerepeljen a pályázó neve, levelezési címe, telefonszáma és e-mail-címe. A pályázók tüntessék fel az egyes műsorszámok címét, időtartamát, a tájegységi hivatkozásokat (esetleg a gyűjtők nevével), számonként a közreműködők nevét és hangszerét, valamint az elhangzó dalok szövegét. Hiányosan dokumentált és késedelmesen benyújtott pályázatokat nem veszünk figyelembe.

postacím: Táncház Egyesület, 1255 Budapest, Pf. 153
személyesen: Budapest I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.
tel./fax: (36.1) 214-3521; e-mail: tanchaz@mail.datanet.hu

Magyarvista

Írta: Márai Sándor

(1942)

A kocsit harminc kilométer ide Kolozsvártól. A falu Kalotaszeg egyik ősi települése. Vasárnap reggel tíz-kor a dombon épült templomban református istentisztelet tartanak.

Tíz előtt néhány perccel, magasan a falu fölött, a templom kertjében állunk és nézzük az érkezőket. Hármás-négyes csoportokban jönnek, tudatában annak, hogy megmutatnak valamit, ami ősbibb, mint egyéni ízlésünk: egy kalotaszegi falu csodálatos népviseletének pompáját. Úgy tűnnek elő a mélyből, s haladnak lassan fel a domboldalon, mintha egy láthatatlan rendező irányítaná ezt a színes tömegjelenetet. A templom régi, román kori. Mennyezetét színes, virágmintás rajzok díszítik. Szalmából font koszorú lóg le a mennyezetről a szószék előtt. Nem vártemplom ez, mint a marosvásárhelyi vagy sepsiszentgyörgyi, s mégis úgy hat, fenn a dombtetőn, mint egy erősség. Valamit őrzött ez a karcsú épület évszázadokon át.

Mindenekelőtt a magyar beszédet őrizte, egy népnek nyelvéhez ragaszkodó, vallásosan mély öntudatát. Olyan ez a falu, most is, a sárban is, mint egy elvarázsolt sziget, ahol rejtélyes, titkos rítus szerint élnek színes pompába öltözött emberek. Természetesen csak vasárnap ilyen. Hétköznap a színek ragyogását a házak belsejében kell keresni. Elmenőben megnéztünk néhány ilyen tisztaszobát, mennyezetig púposan megrakott ágyaival – melyekben legtöbbször és közönségesen nem alszik senki –, egy érintetlen ízlésű nép anyagból, csipkéből, hímzésből, szőttésből alkotott remekeivel. A köznapi konfekció használati tárgyai, a tükör, az olcsó petróleumlámpa kiáltva hirdetik egy vásári civilizáció és egy sértetlen kultúra közötti szintkülönbséget. Sorjában érkeznek e zárt közösség lakói, lányok és asszonyok, csodálatos színekbe öltözött, karcsú és elegáns járású tagjai egy családi közösségnek, mely nem enged közel értelméhez és ízléséhez idegen szándékot. Az öregebb asszonyok oldalt hasított és feltűzött szélű szoknyát – bagazlat vagy muszujt – viselnek; valamikor ilyen viseletben ültek lóhátra. Legalább így mondják. S a vállfűs ingvállak s a „mejjre való” bőrmellényke, melybe titkon, cikornyás motívumok közé elrejtve, behímezték, kivétel nélkül, az elmúlt húsz esztendőben a magyar címet. S a párták és fejkendő. S az arcok, ezek a hindu és mongol hercegnők. Talán kétszázán szorongunk a kis templomban. A lelkész az unalomról, a közönyről beszél. Hosszan beszél, s időm van megismerni az arcokat.

Egy ingujjas öregember, a férfiak első padsorában, öszszefont karokkal, olyan időtlen arccal, mint a föld. S minden arcban ez a szívós, makacs kifejezés, mely egyetlen

szóval ezt feleli a kérdő pillantásnak: megmaradni. Mit tehet egy nép többet? Megmaradni, ez a feladat. Megmaradni lényegében, nyelvében, öltözetében, sajátágaiban, abban is, amiben különbözik. S később, mikor prédikáció után táncolni kezdenek egy fészerben, különös dallamokra, melyeket soha nem hallottam még, de Kodály és Bartók bizonyos, hogy ismerősen köszöntenek: mozdulatban, kiállásban, magatartásban, a módban, ahogy férfi a nőhöz nyúl, majd ahogy fiatal sihederek eljárják a „legényes”-t, mindebben ez a néma szándék, a „megmaradni” parancsa. Ezt tudják, és jól tudják. Felvonulásukban, kiállításukban van egyfajta tudatos demonstráció. Mint aki, nagyon komolyan, ruhával, énekkel, tánccal és beszéddel bizonyít valamit.

A falukutatás nem feladatom, s Röpke kitűnő könyvében, a „Jelenkor társadalmi válságá”-ban éppen imént olvastam, hogy a válság egyik tünete az elvárosiasodott európaiak aszfalton kivirult divatos-intellektuális parasztkultusza, melyet az igazi parasztság mindig gyanakvással és ellenérzéssel fogad. Ezért csak a népvándorlás korabeli bálványt keresem fel még, a kőállatot, mely az egyik polgár háza előtt díszeleg. Az emberek, akik itt élnek, tudnak honfoglalás korabeli múltjukról, nyugodtan, mint akik tudják – bármi történik is az időben –, otthon vannak. Almával és tejjel kínálnak. S a sofőr, mindannyiunk csodálkozására, végül is vásárolt négy tojást.

Nekünk magyaroknak olyan kevés mentenivalónk van, mint semmiféle nemzetnek e világon. Kalotaszeg eddig a magyarságnak legnagyobb és talán legmagyarabb élő múzeuma. Egy érthetetlen szép csoda. Egy apáinkról reánk maradt emlék.

De ha nem vigyázunk reá, ha elvesz, akkor olyan kárunk lesz, melyet pótolni nem tudunk soha.

Úgy járhatunk, mint az egyszerű szegény nemesember a mentéjével: addig foltoztatta, toldoztatta, amíg a mentéből foltos zsakett lett.

Vigyázzunk! Nehogy egyszer a körösfői magyar templomból oláh biszerike legyen.

... megindult valami. Kicsi dolog ez erősen. De sok magyar művész fog egy pillanatra elkomolyodni és gondolkozni azon, hogy a körösfői templom tornyát bebádogozták.

(In: Ajándék a végzettől. Helikon Kiadó, Budapest, 2004.)

Kalotaszeg

Írta: Kós Károly

(1912)

Csucsától – Erdélyország egykori határától – Kolozsvárig és Váralmástól le Járaig, az a mi külön világunk. Kalotaszeg.

Földünk köves és sovány és hegyes-völgyes, mintha egyszer valami óriás ekével összevissza szántották volna. Kurta a nyár itt, hosszú és hideg a tél, és a vénséges Vlegyásza gyakran küld a völgyekre metsző, fagyos szelet és nehéz ködöt. De harcolunk kővel, széllel, faggal, és acélos a búzáink, édes a gyümölcsünk. Ez Kalotaszeg.

És ahol ma búzát aratunk, ott valamikor nyírfa nőtt és fenyő. De sok, tengersok az esőmosott, barázdás, pusztoldal is, ahol valamikor őstölgyesekben csattogott az erdővágó fejsze. És ez is Kalotaszeg!

Hogy őseink kik voltak, ide honnan kerültek és miért, hogy ilyenek maradtak, azt csak a felséges Úristen tudja talán. Tudósok mondják, hogy szászok telepedtek ide először; sokan úgy tudjuk, hogy székelyek, de bizonyos az, hogy sok bennünk a tatár vér. Ma méltóságosan szép faj, a legszebb és legmagyarabb ebben a tarka országban, amit Magyarországnak mondunk. Ez a kalotaszegi magyar!

Gúnyánkat ma már csak a székely hegyek legrejtettebb zugában hordja néhány elfelejtett ember és egy párnyi néptörzs az Ural hegyei között. Halottaink fejéhez zászlós fejfát szúrunk, mint egykoron harcos őseink, és tort ülünk, ha halottunk van, mint pogány apáink egykor. Magos, csúpos fedelű házakban lakunk, mintha azokba eleink sátorát álmodtuk volna, és égre szökő hegyes tornyú templomba járunk dicsérni az Urat, mintha táltosok dombtetőre szúrt áldozó kopjája volna az. Ez mind-mind Kalotaszeg!

Külön magyar világ volt ez itt a Vlegyásza alatt sok-sok szépséggel a maga nagy egyedülvalóságában és sok ódon zamattal, őskultúrával a maga százados elzárkózottságában.

De csak volt. Ma már mind szorul összebb, kisebbre-kisebbre. Egy-egy eldugott völgyi falu, ittfelejtett, düledező templom, magános udvar őrzi csak a régi világot. De ahol az erdő, fehér nyír és fekete fenyő kezdődik, a havasok lejtőin idegen, ellenséges világ van. És a vasutak mentén, a gyárak és fűrészek környékén megint idegen világ terpszkedik.

Az oláhság évszázadok óta szijas kitarással szorítja összebb-összebb a magyarság gyűrűjét, sőt, mint ék toló-dott néhol élő testébe. A vasutak mentén pedig jön a Nyugat nekünk idegen kultúrája, idegen magyarsága, hozza portékáját: gúnyját, beszédét, szokásait, erkölcsait. És mint megunt rongyot, alkalmatlan akadályt, hányják le magukról leányaink nagyanyáink ruházatát és erkölcsét, az anyák pedig leveszik a tálasról a poros győri kancsót, tálat, lefejtik az írásos varrottast párnáról, ágyfűtől-valóról, rúdra valóról és cserébe adják a pesti kupecnek gyári csipkéért, cifra rongyért. A házba se kerül ma ősi bútor, de pad helyett kanapé, láda helyett kaszten, kályhás-kemen-ce helyett zománcos vasedény.

A ház is lapos fedelűnek épül már, tornác helyett verandával, zszindely helyett betoncseréppel és egyszerre szürke lesz a világ itt, mint a nyugati szél hozta köd.

A régi Kalotaszeg pusztul és új idők új világot formálnak. Mi, kalotaszegiek tudjuk ezt jól, és tudjuk azt is, hogy ezt a folyamatot megállítani nem lehet. Pusztulnia kell a réginek, mert úgy, ahogy reánk maradt, nem tud beilleszkedni az újba.

Mit akarunk hát, mit akarhatunk?

Azt akarjuk, hogy az új Kalotaszeg magyar legyen, művelt legyen és a mienk legyen. Legyen az folytatása a réginek, mint ahogyan folytatása vagyunk apáinkra mi.

Menteni akarjuk azt, amit lehet, óvni akarjuk magunkat attól, hogy eldobva a régit semmivel maradjunk, prédául oláh kulturátlanságnak és nyugati idegen kultúrának.

Harcolni akarunk minden ellen, ami nem magyar és idegen nekünk. Jöjjön az akár a havasi oláhság nehéz fegyverével: az igénytelenséggel és tudatlansággal, akár a Nyugat részegítő italával: fejlett kultúrával, gazdagsággal, fényűzéssel.

Egyetlen fegyverünk a mi erős, magyar hitünk. Egyetlen politikánk, hogy nem politizálunk. Egyetlen akaratunk, hogy magyarok, s kalotaszegiek akarunk maradni.

Ebben segítsen meg minket a mi teremő Istenünk és a mi kalotaszegi magyar erőnk.

(In: Kalotaszeg, 1912.)

A Fülep Márk-projekt

Kortárs zene, népzene, improvizációk

Tudjuk, hogy a Művészetek Palotájában sok színvonalas koncertet rendeznek, amivel rá is szolgál a nevére, mármint hogy palotája a művészeteknek. A Fesztiválszínház egyik műsorára különösen felfigyeltem: a „Magyar motívumok” címet viselte. A 2011. június 10-i előadás szereplői olyan zenészek voltak, akiket már jó ideje ismerünk és elmondhatjuk, hogy korábban is minden produkciójuk érdekes volt. A műsor gerincét alkotó trió tagjai Fülep Márk, Borbély Mihály, Lukács Miklós, a meghívott művészek Bognár Szilvia, Sipos Mihály, Farkas Zoltán, Tóth Ildikó voltak. Az eseményről beharangozó riport jelent meg a Magyar Nemzet 2011. június 9-i számában, utána pedig három kedvező kritikát olvastam. Az első ugyancsak a Magyar Nemzetben jelent meg június 14-én Vakulya Esztertől, a második a Fidelio június 16-i számában Matisz Lászlótól, a harmadik június 19-én Aszódi Márktól, a Revizor kritikái portálon.

A műsor létrehozója, szerkesztője és művészi vezetője Fülep Márk fuvolaművész, aki a budaörsi Leopold Mozart Zeneiskola tanára, de ez csak keveset mond el erről a különleges zeneművészről, aki nemrég kiérdemelte a kettőből az egyik állami arany Yamaha fuvola használati jogát. 2002-ben a temesvári fuvola-verseny első helyezettje és különdíjasa is volt, majd elnyerte a Lajtha László és az Artisjus-díjat is, utóbbit kétszer. Eltökéltége és munkabírása segítségével szerezte meg háromszor is – legutoljára 2006-ban – a Fischer Annie alapította előadóművészeti ösztöndíjat, amelyet a kiemelkedő képességű pályakezdő zenészeknek ítélnek oda. Ezek segítségével három évadon át koncertezhetett.

A fuvolairódalom teljes repertoárjával foglalkozik, rendszeresen hangszerel, átiratokat készít, újabban vezényel is. A népzenevel foglalkozók figyelmébe azért ajánlom őt, mert a még élő mesterektől való tanulás mellett ritka alaposan tanulmányozza az eredeti népzenei felvételek közül kiválasztott furulya- és flótadallamokat, melyeket e népi hangszerek másolatain ad elő. Ismerünk nagyon jó népi fúvosokat, de Fülep Márk talán a legfundamentalistább népzeneészeket is képes felülmúlni pontosságban, ha egy-egy dallam elsajátításáról van szó. A zenészek legnagyobb része ritkán merészkedik tanult műfajának határain túlra. A népzeneészek nem törekednek a komolyzene irányába, és az is ritkaság, hogy egy képzett komolyzenészt láthatunk a népzene magas szintű, hiteles színpadi előadói között. A klasszikus zenei képzettséggel és gyakorlattal alátámasztott és a népzenebe átvitt technikai tudás, párosulva a népzene teljes komolyan vételével, tiszteletével: ez jellemzi Fülep Márkot.

A koncert nem egyszerűen egymástól távoli stílusokat állított egymás mellé, avagy kevert össze, nem volt szó világszenéről, sem valamilyen „multikulti”-ről. Olyan zenei műfajok találkoztak egymással, amelyek megtalálhatók a hazai zenekultúrában, ezért

is volt a koncert annyira sokszínű és sokrétű. A Fidelio kritikusa úgy vélekedett, hogy: „... az előadás hallhatóvá tette és bizonyította, hogy a látszólag markánsan elkülönülő műfa-

Fülep Márk, Lukács Miklós és Borbély Mihály
(fotó: Borbély Balázs)

... között milyen természetes az átjárás, illetve mennyire nyilvánvaló a közös hang.” Fülep Márkot már régóta foglalkoztatja ennek a közös hangnak a megtalálása. Zenei elképzelései bemutatására már rendezett egy hasonló koncertet 2008. április 15-én, „Hommage à magyar” címmel a Fonó Budai Zeneházban. Már akkor is nagy élmény volt, hogy az éppen szükséges hangfekvéshez legjobban illő fuvola, altfuvola vagy pikoló milyen meggyőzően tudja helyettesíteni a hegedűt.

Korábban gyakran folyt vita arról, hogy érdemes-e, szükséges-e, és egyáltalán lehetséges-e megtanulni a népzene egyes stílusait, vagy a többnyire díszítések nélküli dallamok a zeneszerzők nyersanyagai lesznek, akik a rádió és a táncegyüttesek szükségleteihez igazodva majd feldolgozzák azokat, és így kerülnek a közönség elé. A vitát végül

az 1972-ben újtára indult táncházmozgalm döntötte el, mely az idők folyamán sok színvonalas, az autentikus stílusokat jól ismerő népzeneészt hozott felszínre, miközben általuk is egyre többet tudtunk meg a népzeneről. A néprajzi tájegységeket stílusjegyeik alapján el tudjuk különíteni, és ahol elegendő gyűjtőmunkát végeztek, ott ismerjük az egyes falvak, sőt az egyes előadók – énekesek, hangszerekesek – egyéni előadásmódját és repertoárját is. A zenekari feldolgozások készítésének lehetősége ettől nem szűnt meg, és nem csökkent a művészi feldolgozások értéke sem.

Ebben a műsorban a két megközelítés közötti szembenállásnak nyoma sem volt, inkább az összefüggéseik voltak érzékelhetőek. Egymás után hangzottak fel a minőségi klasszikus feldolgozások, majd a hozzájuk jól illeszkedő, eredeti stílusukban előadott hangszeres népzenei darabok. Mellettük kortárs zeneszerzők műveit hallhattuk, valamint szerves kötőanyagként, a műsorszámokat időnként a zenészek improvizációi kapcsolódtak össze, melyek a kortárs zenéből és a jazz-ből merítettek. Úgy látszik, hogy a népzene is játszó, magas színvonalon zenélő, képzett előadóművészek színpadi improvizációiban a modern jazz-re emlékeztető és kortárs dallamfordulatok mostanra a népzeneről való gondolkodás állandó útítársai lettek.

Ebben a csapatban mindegyik zenész főszereplő volt a maga területén. Mindegyiküknek jutott a műsorban elegendő szólisztikus szerepkör, kötött témájú és improvizatív egyaránt.

Fülep Márk a műsor összeállításán és szerkesztésén kívül jelentős előadóművészi feladatra is vállalkozott, fokozatosan megérezhettük erejét, láthattuk, hogy milyen jól bírja a komoly szellemi megterhelést. Kezében a fuvolán kívül megszólalt a pikoló és az altfuvola, valamint – ahogyan ő nevezte – magyar népi flóták is, mégpedig a palóc és a dunántúli flóta, továbbá a somogyi hosszúfurulya, a dunántúli furulya és a moldvai ti-linkó is.

A szintén fúvós Borbély Mihály szerin-tem érkezett művészetének eddigi csúcspontjára. Hangszerén azt csinál, amit akar, és akkor, amikor akarja. Szinte teljes a hangszeres palettája: szoprán- és altszaxofon, klarinét és tárogató, meg más népi fúvós hangszerek, mint a furulya, a kettős furulya, a moldvai kaval és a tilinkó. Emellett zenét szerez és tanít a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Jazz Tanszakán is.

Lukács Miklós nemzetközi hírű klasszikus zenész, otthonos a kortárs zene, a jazz és a különféle etno-zenék előadásában, továbbá zeneszerzőként is ismerhetjük. Van saját együttese és több neves jazz-formáció tagja. Magabiztos kísérő cimbalomjátéka, valamint szólói és rögtönzései nélkül nem lett volna ilyen színvonalas a produkció.

Sipos Mihályról és együtteséről, a Muzsikásról, úgy gondolom, nem kell részletesen írnom. Tudhatjuk, hogy ottani munkássága folytán ismerős neki ez a zenei terep, mivel ők is foglalkoztak a népzene és Bartók Béla műveinek összefüggéseivel.

Bognár Szilvia hozta azt az általános emberi és művészi szépséget, zenei hatást, amit a népzenei stílusok ismeretére alapozott éneklésével megszoktunk tőle.

Ne hagyjuk ki a táncosokat sem! Batyu, azaz Farkas Zoltánt, aki ütőgardonozott is, és feleségét Fecskét, vagyis Tóth Ildikót, akik a MŰPA népzenei műsorainak gyakori szereplői. A népzenei részekben azért volt szükség jelenlétükre, hogy megidézzék a táncot, mint a népzene fenntartó egyik közeget, ezt a népzenevel szorosan összefonódó művészeti ágat. De tánc mégsem csak népzenevel együtt fordult elő a műsorban.

Az első rész feszességével és egységességével hatott, a második rész pedig színességével és a hatásos fináléval. Meglepő volt a koncert kezdése. Fülep Márk a nézőtér bal oldalán végighaladva lassan közelített a színpad felé, miközben Kurtág György „Két miniatűr”-jét játszotta, ami alatt lassan érkezett a színpadra vezető lépcsőkhöz. Közben a nézőtér másik oldalán feltűnt Borbély Mihály szaxofonnal, aki saját improvizatív darabját, a „Hungaricum” címűt szóltatta meg. Mikor ő is a színpad közelébe érkezett, hirtelen felelgetős improvizációba kezdtek, melyben már a kezdő kortárs blokk második darabjának, Kocsár Miklós „Varázsdoboz”-ának motívumai is feltűntek. (Ezt, mint megtudtam, csak a délutáni főpróbán határozták el.) A színpadon azután a „Varázsdoboz” részletét adták elő fuvolán és klarinéton, majd cimbalmon Kurtág György „Szálkák” című művének részlete hangzott el, végül Sály László „Tikfa-zene” című, ritmusos, játékos darabja szólalt meg fuvola-klarinét-cimbalom hangszere-

lésben. Ekkor, vagyis a kezdő kortárs zenei fejezet végén tört ki először a megérdemelt taps. Addig olyan feszültséget tartottak fenn, hogy senkinek nem jutott eszébe megzavarni a folyamatot.

Ebben a félidőben Lajtha László „Két darab szólófuvolára” című műve képezte a tengelyt, hozzájuk kapcsolódtak két irányból az előző és a további műsorszámok. A Lajtha-darab után erőteljes népzenei rész következett, amibe Batyu is bekapcsolódott. Először palóc verbunkot hallottunk népi flótán – erre Batyu egyedül táncolt –, majd lassú és friss csárdás szólt, melyekre Fecske is besétált táncolni. Végül gyimesi zenét hallottunk hegedűn, amihez Batyu verte az ütőgardont. A gyimesi muzsika eredeti közegében szórakoztató tánczeneként él, azonban drámaisága és sajátosan régies hangzása folytán jól illeszthető modernebb művek közé. Az első félidőt Farkas Ferenc négyteteles feldolgozása zárta, a „Régi magyar táncok a XVII. századból”, amely a mai fülnek jobban megfelel az előzőeknél, már klasszikusnak is felfogható. Ennek IV. tétele alatt is volt tánc. Most Fecske egyedül járta a kánasztáncot. Batyu a gardont verte hozzá, és ez nagyon hatásos befejezése volt az első résznek. A Fidelio-ban Matisz László is kiemeli, Fülep Márk a műsort úgy szerkesztette meg, hogy az a zenetörténeti időben visszafelé haladva indult. Így a bemutatott darabok, a népzene és a feldolgozások is, időben közelebb kerültek hozzánk, időtlenné, szinte kortárs zenévé váltak.

A második félidő dunántúli népzenevel vette kezdetét, amelyben Bognár Szilvia énekhanga mellett somogyi kisfurulya szerepelt. Utána négy Bartók-duó következett, amelyek az egyes darabokhoz illeszkedő hangmagasságú fuvolákon és hegedűn szólaltak meg. Ez volt az egyetlen rész, amikor Sipos Mihály kottából játszott. A duók nosztalgikus hangulatán is átütött a hegedű és a fuvola hangjának érdekes összecsengése.

Mielőtt belekezdtek volna a „Három csíkmegyei népdal”-ba, Bognár Szilvia ketőt – mintegy nyitányként – eredeti formájukban énekelt el, csak ezt követően hangzottak fel hangszeresen. Ezután jöttek a kortárs darabok, Borbély Mihály-Lukács Miklós „Áthallások” és Borbély Mihály „Kettős” című műve. A „Kettős” hangvétellel már egy újabb népzenei részt készített elő, szerepelt benne ütőgardon és férfitánc. A népzenei blokk moldvai összeállítás volt, ezzel is színesítve a palettát. Volt benne idézet is Bognár Szilvia egyik lemezéről. Tudjuk, hogy a táncházakban ma a moldvai zene a legdivatosabb. Jól elválasztható benne a valóban régi stílusú magyar örökség a virulens

román zenei hatásoktól, az onnan átvett, valamelyest átalakított dallamoktól, melyeket azonban a magyar fiatalok is szeretnek, és mulatnak is rájuk. Fülep Márknak a moldvai tilinkózene láthatóan szívügye, legutóbbi lemeze, amely 2009-ben jelent meg, éppen a „Párizstól Moldváig” címet viseli.

A műsor fergeteges fináléja Bartók Béla hat tételből álló „Román népi táncok” című műve volt, amit felváltva fuvolákon, szaxofonon és hegedűn adtak elő, cimbalomkísérettel. Ezt is megelőzte népzenei bevezető, egy zenés-táncos nyitány, amiben az est egyetlen koreográfiáját láthattunk. A többi táncot ugyanis rögtönözték, és ez így volt természetes. A dallamokat most is a soron következő műből, a Bartók Béla által feldolgozottak közül választották ki, Batyu pedig olyan táncot állított össze rájuk, amelyet szerinte annak idején Bartók maga is láthatott gyűjtései során.

Az egyes tételek eljátszása után improvizációk következtek, kivéve az V. és VI. tétel között. Az volt a zseniális, hogy kevésbé tűnt fel, mikor fejeződött be a Bartók-mű egy-egy tétele és mikor kezdődtek az improvizációk. Szervesen kapcsolódtak össze, mintha azok is részei lettek volna a kompozíciónak, de magát a bartóki alkotást mindig pontosan, kottahűen adták elő. A 2008-as fonóbeli hangverseny, mely a mostaninak előképe volt, szintén ezzel a Bartók-darabbal zárult, és már ott is voltak benne improvizációk. Kiss Eszter Veronika (Magyar Nemzet 2008. április 22.) a zenei alkotómunkát bartóki minőségűnek tartotta.

A hatalmas és megérdemelt taps után ráadást is adtak, amiben minden szereplő részt vett. Elhangzott benne román nyelvű ének (amit Szilvia a „Magyarországi román népzene” című, Sebő Ferenc által szerkesztett Hungaroton-lemezeiről tanult), szaxofon-improvizáció cimbalomkísérettel és több más elem. Azután belekezdtek a „Román népi táncok” VI., „Aprózó” tételébe, közben Batyuék táncokkal fokozták a felszabadult hangulatot.

Az előadás minden pillanatban tartalmas és érvényes zenei gondolatokat közvetített. Olyan tematikus kamarakoncertet hallhattunk, ami bemutatta zenéink közös lényegét, összefoglalta zenei műfajaink több évtizedes együttélésének eredményeit. Benne több műfaj teret kapott, így a kortárs zene, a népzene, a népzene és régi zenei daraboknak különböző időszakokban készült, komolyzenei szintű feldolgozásai, mindez improvizációkkal fűszerezve és változatos egyéni hangszerelésekben. Az egyes műfajok egyaránt magas színvonalon, a többivel egyenrangúként mutatkoztak be.

Barvich Iván

TÁNCHÁZAK, TANFOLYAMOK, FOLK-KLUBOK

HÉTFŐ

„GREENFIELDS” ÍR TÁNCHÁZ
minden páros héten hétfőn 19.00-22.00 óráig
Belépőjegy: 700 Ft
TEMI Fővárosi Művelődési Ház
1119 Budapest, Fehérvári út 47.
Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

MAGYAR TÁNCTANFOLYAM
minden hétfőn 18.30-20.30 óráig
Mezőségi (bonchidai) táncok tanítása.
Oktatók: Farkas László és Farkasné Molnár Anna
1 alkalom: 1.000 Ft
4 alkalmas bérlet: 3.000 Ft
Információ: janka.kungl@fmhnet.hu
TEMI Fővárosi Művelődési Ház
1119 Budapest, Fehérvári út 47.
Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

NÉPTÁNC-TANFOLYAM
hétfőnként 19.00-22.00 óráig
Székelyföldi táncok tanítása.
Oktatók: Redő Júlia és Bohus György
Napijegy : 1.300 Ft
Bérlet: 1.000 Ft / alkalom / hó
Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.
Tel.: 06-1-354-3400
otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

„ÍGY TEDD RÁ!”
minden hétfőn 16.30-tól
Családi népi játékok, néptánc foglalkozás
2 és 6 év közötti gyerekeknek és szüleiknek.
Foglalkozásvezető: Zsótér Boglárka
Belépő: 600 Ft/gyermek
Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.
Tel.: 06-1-354-3400
otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

NÉPTÁNC-TANFOLYAM
minden hétfőn
18.00-tól: kalotaszegi legényes
19.00-tól: tánctechnikai alapképzés
20.00-tól: vajdaszentiványi páros táncok tanítása
Oktatók: Strack Orsolya, Ágfalvi György
Belépő: 1.000 Ft/alkalom
Tel.: 06-70-291-2487; strackorsi@yahoo.com
Hagyományok Háza; 1011 Budapest, Corvin tér 8.

ÓBUDAI KISVENDÉGLŐS NÉPZENE-KLUB
minden hónap második hétfőjén 20.00-tól
Népzene est Kalász Tamás bandájával.
A belépés ingyenes!
Szervező: Kalász Tamás; tel.: 06-20-582-6860
Bonyai étterem; Bp., III. ker. Reményi Ede u. 1-3.
www.bonyaietterem.eagent.hu

KEDD

„MUZSIKÁS” GYERMEKTÁNCHÁZ
keddenként, 17.00-19.00 óráig
Belépőjegy: 350 Ft / 2 éves kor alatt díjtalan
TEMI Fővárosi Művelődési Ház
1119 Budapest, Fehérvári út 47.
Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

„MAGOS” VONÓS MAGYAR TÁNCHÁZ
minden páratlan héten kedden 19.00-24.00 óráig
Oktatók: Farkas László és Anna; belépőjegy: 700 Ft
TEMI Fővárosi Művelődési Ház
1119 Budapest, Fehérvári út 47.
Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

ETNOKUCKÓ
minden hónap második keddjén
18.00-tól előadások; 22.00-tól: táncház
Mátyás pince étterem és söröző
Debrecen, Péterfia u. 61.
Információ: Pap Norbert Szabolcs
Tel.: 06-20-50-988-70; norbi.pap@gmail.com
www.etnokucko.hu/site

SZERDA

APRÓK NÉPTÁNCÁ
szerdánként 16.10-tól 16.40-ig
Játékos néptáncoktatás 3-4 éveseknek; 1.250 Ft/hó
Csili Művelődési Központ (www.csili.hu)
1201 Budapest, Nagy György István u. 4-6.
Tel.: 06-1-283-0230; fax: 06-1-284-0990

GYERMEK NÉPTÁNC-TANFOLYAM
szerdánként 16.45-től 17.30-ig, 5-8 éveseknek
Bérlet: 2.300 Ft/hó; vezeti: Horváth Zsófia
Csili Művelődési Központ (www.csili.hu)
1201 Budapest, Nagy György István u. 4-6.
Tel.: 06-1-283-0230; fax: 06-1-284-0990

KISISKOLÁS NÉPTÁNC-TANFOLYAM
szerdánként 17.30-tól 18.30-ig, 9-12 éveseknek
Bérlet: 2.500 Ft/hó; vezeti: Horváth Zsófia
Csili Művelődési Központ (www.csili.hu)
1201 Budapest, Nagy György István u. 4-6.
Tel.: 06-1-283-0230; fax: 06-1-284-0990

UTOLSÓ ÓRA TÁNCHÁZ
minden szerdán
18.00-20.00 - Kezdő és haladó táncok tanítása
20.00 - Táncház
Fonó Budai Zeneház, 1165 Bp., Sztregova u. 3.
Tel.: 06-1-260-5300; www.fono.hu

NÉPTÁNC-TANFOLYAM
szerdánként 19.00-22.00 óráig
Magyarpalotkai táncok tanítása.
Oktatók: Redő Júlia és Tompa Attila
Napijegy : 1 300 Ft; bérlet: 1.000 Ft / alkalom / hó
Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.
Tel.: 06-1-354-3400
otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

NÉPTÁNC-OKTATÁS GYEREKEKNEK
minden szerdán és pénteken 16.00 órától
A Csillagszemű Táncgyűttes vezetésével,
a Timár-módszer segítségével 3 éves kortól.
Információ: 06-30-950-9137
Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.
Tel.: 06-1-354-3400
otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

NÉPTÁNC-TANFOLYAM
minden szerdán
18.00-tól: mezőségi csárdás kezdőknek
20.00-tól: kalotaszegi román táncok haladóknak
Belépő: 1.000 Ft/alkalom
Táncoktatók: Strack Orsolya, Ágfalvi György és
Lévai Andrea
Tel.: 06-70-291-2487; strackorsi@yahoo.com
Hagyományok Háza, 1011 Bp., Corvin tér 8.
www.hagyomanyokhaza.hu

„KOLO” DÉLSZLÁV TÁNCHÁZ
minden szerdán 19.30 -22.45 óráig
Délszláv (szerb, horvát és szlovén) táncok
Belépődíj: 600 Ft
www.kolo.hu

Ferencvárosi Művelődési Központ
1096 Budapest, Haller u. 27.
Tel.: 06-1-216-1300, 06-1-476-3410
www.fmkportal.hu

CSÜTÖRTÖK

APRÓK TÁNCA
minden hónap első és harmadik csütörtökén
Magyar táncház gyerekeknek.
17.00-tól: kézműveskedés; 18.00-tól: táncoktatás
Zenélnek Olasz György és barátai; belépő: 300 Ft
Ferencvárosi Művelődési Központ
1096 Budapest, Haller u. 27.
Tel.: 06-1-216-1300, 06-1-476-3410
www.fmkportal.hu

TÁNCHÁZFOGLALKOZÁS
minden hónap második és negyedik csütörtökén
Tánc-, játék- és énektanítás, jeles ünnepek.
17.00-tól: kézműveskedés; 18.00-tól: táncoktatás
Belépő: 300 Ft
Ferencvárosi Művelődési Központ
1096 Budapest, Haller u. 27.
Tel.: 06-1-216-1300, 06-1-476-3410
www.fmkportal.hu

GÖDÖR KLUB
kéthetente csütörtökön 20.00-tól
Ingyenes táncház, változó zenekarokkal.
Gödör Klub, 1051 Budapest, Erzsébet tér
Tel.: 06-20-201-3868; www.godorklub.hu

„GUZSALYAS”
CSÁNGÓ CSÜTÖRTÖKÖK
minden csütörtökön 20.00 órától
Gyimesi és moldvai csángó táncház a Fanfara
complexa, Somos, Szigony és Zurgó zenekarokkal.
A táncban segítenek: Papp Eszter, Zoltán Eszter,
Földi Lehel, Fülöp Attila
Belépő: 800 Ft / diákoknak: 500 Ft
Marczibányi Téri Művelődési Központ
1022 Budapest, Marczibányi tér 5/a.
Információ: Szelezcki Petra
Tel.: 06-1-212-2820, 06-70-335-6284
szelezcky.petra@marczi.hu; www.marczi.hu

NAGYECSEDI CIGÁNYTÁNCOK
minden csütörtökön 19.00-21.00-ig
Szervező: Balogh Katesz
Güllbahar Táncstúdió
1065 Budapest, Weiner Leó u. 10. Pinceterem
Tel.: 06-70-548-2578; www.katesz.gportal.hu

POROS KLUB
minden csütörtökön
19.30-tól: ének és táncoktatás
22.00-24.00-ig: magyar táncház
Házigazda: Nagy Zoltán József, „Púder” és a Poros
(Porteleki László, Porteleki Áron és Szabó Csobán
Gergő)
Fonó Budai Zeneház, 1165 Bp. Sztregova u. 3.
fono@fono.hu; www.fono.hu

FOLK-KOCSMA
minden csütörtökön
Ingyenes folk-kocsmá a Zeneakadémia népzene
hallgatóival. Moldvai és erdélyi muzsikákkal várjuk
a táncolni, koccintani vágyókat.
Fellépnek még a Magyarhang és Peskóta zenekarok.
Tarajos Góte ARTklubban
1077 Budapest, Király utca 69.
tarajosgoteklub.blogspot.com

TÁNCHÁZAK, TANFOLYAMOK, FOLK-KLUBOK

PÉNTEK

NÉPTÁNC-OKTATÁS GYEREKEKNEK
minden szerdán és pénteken 16.00 órától

A Csillagszemű Táncgyűttes vezetésével,
a Timár-módszer segítségével 3 éves kortól.
Információ: 06-30-950-9137

Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.
Tel.: 06-1-354-3400

otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

APRÓK TÁNCA

minden pénteken 17.00 órától

Gyermektánc ház kézműveskedéssel; Belépő: 500 Ft
Hagyományok Háza, 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Tel.: 06-1-225-6086; www.hagyomanyokhaza.hu
legeza.marta@hagyomanyokhaza.hu

„ZURGÓ DIÓ” GYERMEKTÁNC HÁZ

havonta egy pénteken 18.00-19.00 óráig

A talpalávalót a Zurgó együttes biztosítja.

MOM Klub, Budapest XII., Böszörményi út 34/a.
www.csorsz.hu; www.zurgo.hu

„CSÜRRENTŐ” MOLDAVI TÁNC HÁZ

minden páratlan héten pénteken 19.30-24.00 óráig
Belépő: 700 Ft

TEMI Fővárosi Művelődési Ház

1119 Budapest, Fehérvári út 47.

Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

„BUBABÁL”

A CSÜRRENTŐ EGYÜTTESSEL

minden páratlan héten pénteken 18.30-19.30-ig

Táncot tanít: Kovács Zsuzsanna

Belépő: 350 Ft, kísérő: 150 Ft

TEMI Fővárosi Művelődési Ház

1119 Budapest, Fehérvári út 47.

Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

„FALKAFOLK” BALKÁNI TÁNC HÁZ

minden páros héten pénteken 19.00-23.00 óráig
Belépő: 700 Ft

TEMI Fővárosi Művelődési Ház

1119 Budapest, Fehérvári út 47.

Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

SZOMBAT

MAGYAR TÁNC HÁZ

minden szombaton

17.00-18.00: Aprók tánca (Redő Júlia)

18.00-19.00: Játsszóház (Horti Zoltán)

19.00-20.00: Tánc tanítás (kalotaszegi magyar

táncok – Bohus György és Redő Júlia)

20.00-24.00: Magyar tánc ház – váltakozó

zenekarokkal

Aprók tánca és játszóház: 500 Ft

Felnőtt tánc ház: 700 Ft

Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.

Tel.: 06-1-354-3400

otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

NÉPTÁNC-TANFOLYAM

szombatonként 17.15-18.45 óráig

Kalotaszegi legényes tanítása.

Oktató: Bohus György

Napijegy: 600 Ft; bérlet: 500 Ft / alkalom / hó

Aranytíz Kultúrház, 1051 Bp., Arany J. u. 10.

Tel.: 06-1-354-3400

otvos.gyorgyi@aranytiz.hu; www.aranytiz.hu

SEBŐ-KLUB

minden hónap első szombatján 19.00-kor

Koncert, tánc ház, filmvetítés.

Belépő: 1.000 Ft

Állandó vendégek: a Liszt Ferenc Zeneművészeti

Egyetem népzene szakos hallgatói

Budavári Művelődési Ház

1011 Budapest, Bem rakpart 6.

Tel.: 06-1-201-0324; www.bem6.hu

KALÁKA-KONCERTEK

minden hónap utolsó szombatján 19.00-tól

(október 29.; november 26.; december 25.)

Kaláka-dalok Kányádi Sándor, Weöres Sándor,

Kosztolányi Dezső, Arany János, József Attila,

Petőfi Sándor és más költők verseire, elsősorban a

felnőtt közönség számára.

Belépő: 1.000 Ft

Marczibányi Téri Művelődési Központ

1022 Budapest, Marczibányi tér 5/a.

Tel.: 06-1-212-2820, 06-70-335-6284

„CSOBÁN” CSÁNGÓ TÁNC HÁZ

minden páros héten szombaton 19.00-01.00-ig

Belépő: 700 Ft

TEMI Fővárosi Művelődési Ház

1119 Budapest, Fehérvári út 47.

Tel.: 06-1-203-3868; www.fmhnet.hu

CINKOTAI TÁNC HÁZ

minden hónap első szombatján, 19.00 órától

Táncoktatás és tánc ház hajnalig!

A hangulatról élő zene, és a büfé gondoskodik!

Belépő: 400 Ft

Cinkotai Kultúrház, XVI. ker. Vidámvásár utca 72.

(Batthyány Ilona u. és a Vidámvásár u. sarka)

Tel.: 06-30-928-05-28

TÖRÖK TÁNCOKTATÁS

minden szombaton 16.00-18.00-ig

Török néptáncoktatás a Török Magyar Kulturális
Hírportál szervezésében.

www.turkinfo.hu

Belépő: 350 Ft

Ferencvárosi Művelődési Központ

1096 Budapest, Haller u. 27.

Tel.: 06-1-216-1300, 06-1-476-3410

info@ferencvarosimuokp.hu

www.fmkportal.hu

VASÁRNAP

KÖKÉTÁNC GYERMEKTÁNC HÁZ

minden vasárnap 10.00-12.00-ig

Moldvai és gyimesi muzsikával kísért

gyermektánc ház 1-7 éves gyerekeknek.

Házigazda: Sándor Illdikó

Táncot tanít: Prekler Kata, Szerényi Andrea

Zenél: Kerényi Róbert, Horváth Gyula, Nyíri

László, Vellner Balázs

Kézművesség: Bálint Ágnes, Huszti Kinga

Belépő: 600 Ft/fő;

Családi jegy (4 főtől): 500 Ft/fő

A NOE tagsági kártyával rendelkező családok

személyenként 300 Ft-os belépővel látogathatják

programunkat.

Marczibányi Téri Művelődési Központ

1022 Budapest, Marczibányi tér 5/a.

Tel.: 06-1-212-2820; www.marczi.hu

MOLDAVI ÉS GYIMESI NÉPZENE ÉS

NÉPTÁNC KURZUSOK

szeptember 18.; október 9.;

november 13.; december 11.

A kurzusokat a csángó kultúra, népzene és néptánc

iránt mélyebben érdeklődőknek, laikusoknak és

szakembereknek egyaránt ajánljuk.

HANGSZEROKTATÁS

13.00-19.00

Hodorog András – furulya, kaval, tilinkó

Kerényi Róbert – furulya, kaval, tilinkó, gardony

Horváth Gyula – koboz, gardony

Nyíri László – hegedű

Benke Grátsy – dob

Tintér Gabriella – ének, gardony

Részvételi díj: 2000 Ft

TÁNC TANFOLYAM

14.00-16.00 Moldvai táncok

16.30-18.30 Gyimesi táncok

A tánc tanítás során az eredeti táncokat mutatjuk

be, archív felvételeket, gyűjtéseket nézünk meg

együtt.

Tanítanak: Zoltán Eszter, Papp Eszter, Földi Lehel

Részvételi díj: 1.000 Ft

Részvételi szándékát kérjük, mindenképpen jelezze

előre!

Marczibányi Téri Művelődési Központ

1022 Budapest, Marczibányi tér 5/a.

Tel.: 06-70-335-6284

szeleczy.petra@marczi.hu

www.marczi.hu

MAGYAR TÁNC HÁZ GYEREKEKNEK

minden vasárnap 11.00-12.00 óráig

Közreműködik a Mező Együttes és Kovács

Zsuzsanna néptánc oktató.

Belépő: 450 Ft/fő

Cserepesház – Zuglói Művelődési Ház

1144 Budapest, Vezér u. 28/b

Tel.: 06-1-363-2656, 06-1-383-1341

www.cserepeshaz.hu

folkMAGAZIN

LELŐHELYEK

TÁNC HÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest,

Szilágyi Dezső tér 6. I. em.

Tel.: (1)-214-3521

Interneten megrendelhető a

www.folkmagazin.hu oldalon

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 22.

Tel.: (1)-239-1199

MESTERPORTA

1011 Budapest, Corvin tér 7.

Tel.: (1)-202-3859

KALÁKA ZENEBOLT

Bp., V. ker., Bárczy István utca 10.

Tel.: (1)-267-5331

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

ETHNOSOUND

Bp., VIII. ker., Krúdy Gy. u. 7.

Tel.: (1) 266-8105

ÚJ ÜZLETBE KÖLTÖZÖTT A NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA! 1137 BUDAPEST KATONA JÓZSEF U. 21.

Tel: 06-1-2391199

E-mail: info@neptancok.hu

www.facebook.com/neptancosok.kellekboltja

Kéthetente kedden 17 órától Dúdoló népdalklub Bognár Szilvia és Szalóki Ági népdalénekesekkel

Október 1. 10:30 A magyar népmese napja: vendégünk Csernik Szende székely mesemondó és bábjátékos

Október 13. 17:30 Zagyva Banda lemezbemutató koncert

NYITVA TARTÁS:

Hétfő-Péntek: 10-18

Szombat: 10-13

Vasárnap: Zárva

Folklórt mindenkinek!

www.folkkucko.hu

www.facebook.com/folkkucko

„Táncház – Népzene 2012”

A Hagyományok Háza Népművészeti Műhelye évente meghirdeti a „Táncház – Népzene” lemezpályázatot hivatásos és műkedvelő népzenei együttesek, hangszeres és énekes szólóisták, illetve énekegyüttesek részére. A felhívás célja, hogy a népzenei mozgalom különféle előadóinak színvonalas produkciói egy igényes válogatás keretében CD-n megjelenhessenek.

Pályázni hagyományhű népzenei felvétellel lehet. A beküldött pályázati anyag időtartama együtteseknél legfeljebb összesen tizenöt perc, szólóistáknál legfeljebb összesen tíz perc (legfeljebb három-három műsorszám) lehet. Egy-egy műsorszám időtartama lehetőleg ne haladja meg az öt percet. A pályázatban csak olyan összeállítások szerepelhetnek, amelyeket az előadók korábban CD-n még nem jelentettek meg, illetve párhuzamosan futó pályázatra (például „Új élő népzene”) a tárgyévben nem adtak be.

A beérkező pályázatokat a szakmai zsűri két fordulóban bírálja el. Döntésük alapján általában tizennyolc-húsz produkció kap bemutatkozási lehetőséget. A lemezsorozat szerkesztője – szerkesztési okok miatt, korlátozott számban – olyan előadókat is felkérhet a kiadványon közreműködésre, akik a pályázaton nem szerepeltek. A válogatásnál előnyben részesítjük a magyar népzenevel induló jelentke-

zőket. A pávakörök, a citerazenekari mozgalom együttese, a hagyományörző előadók, továbbá a népies műzenét játszó zenekarok és a hivatásos zeneszerzők tevékenysége pályázatunk körén kívül esik, így felvételeiket nem áll módunkban fogadni.

Kérjük, hogy a zenei anyag mellett egy kísérőlevélben tüntessék fel a műsorszámok címét, földrajzi eredetét (tájegység, falu), időtartamát, az előadók nevét. Feltétlenül adják meg továbbá postai, e-mail és telefonos elérhetőségüket!

Minden pályázót értesítünk szereplése eredményéről, sőt az illetékes zsűritagok személyre szólóan is megfogalmazzák észrevételeiket, amennyiben erre igény merül fel. (Ezt segítő, a pályázati anyagokat megőrizzük.) A nyertesek útiköltség-térítésben részesülnek és tiszteletpéldányt kapnak a hanghordozókból.

A pályázatokat az alábbi címre kérjük beküldeni:

Mohácsy Albert

Hagyományok Háza Népművészeti Műhely
1011 Budapest, Corvin tér 8.

Beérkezési határidő: **2011. november 7.**

Információ:

Folklór Osztály, Mohácsy Albert

Tel./fax: (1) 225-6086

mohacsy.albert@hagyomanyokhaza.hu

www.hagyomanyokhaza.hu/nmm

Sokszínű Baranya

Oktatósorozat és konferencia

2011. október 14-16., Hosszúhetény
Hosszúhetény, Dunaszekcső-Dunafalva-Szebény

2011. november 12-13., Pécs
Magyaregregy, Ócsárd, Birján

2011. november 26-27., Komló
Szlavónia, Ormánság (Szaporca és Kémes)

További információk: baranyafolk.uw.hu

folkMAGazin

2011/4, XVIII. évfolyam, 4. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felölős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Havasréti Pál, Kóka Rozália
MAGTÁR – Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levélcím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@mail.datanet.hu

www.folkmagazin.hu

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók,

1013 Budapest, Alagút u. 3. Hungary
Táncház Alapítvány (B.I.C.) OTPVHUHB
HU55 11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészeti Szakmai Kollégiuma

Hátsó borító: Örökkön-örökké (Duna Művészegyüttes - fotó: Dusa Gábor)

Bolya Máttyás és Szokolay Dongó Balázs
(fotó: Zelei Péter)

